

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DANMARKS FOLKEMINDER Nr. 15

BREVE
FRA
EN DANSK FOLKEMINDESAMLER

UDGIVET AF

HANS ELLEKILDE

KØBENHAVN

DET SCHØNBERGSKE FORLAG

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

1917

MINDET OM

AFDØDE PROFESSOR AXEL OLRIK

TILEGNES DENNE BOG.

INDLEDNING.

DEN SVEND GRUNDTVIGSKE FOLKEMINDEINDSAMLING.

I sit første Brev til Svend Grundtvig taler den unge vestjyske Jællingseminarist Peder Kristian Madssen, hvis Breve til Svend Grundtvig jeg her udgiver et Udvalg af, om en underlig Sygdom, han var bleven angreben af, den „thieleske Syge“ kalder han den spøgende, og mener dermed den uimodstaaelige Trang til at indsamle Folkets gamle Minder, dets Viser og Æventyr, dets Sagn og Skik, der havde grebet ham, og som nok smittede ikke faa af dem, som kom i hans Nærhed. Men dette Udtryk: den „thieleske Syge“ er ikke blot pudsigt og morsomt, det er tillige træffende og sandt: det indeholder den Sandhed, som ikke er almindelig kendt, at den berømte Svend Grundtvigske Folkemindeindsamling har Just Mathias Thieles for sin Tid saare fortjenstfulde Indsamling af Danske Folkesagn til sin Baggrund og Forudsætning, ja, man kunde vel udtrykke det saaledes: ikke Svend Grundtvig, men Just Mathias Thiele er den egentlige første Gennembrudsmand i dansk Folkemindeindsamlings Historie i det sidste Hundredaar.

Thiele udgiver 1817, altsaa i Aar for lige 100 Aar siden, vor første danske Sagnsamling „*Prøver af danske Folkesagn*“ ganske med samme Hensigt som den, hvormed Svend Grundtvig 1854 begyndte at udgive sine berømte *Gamle danske Minder* i den danske Forenings Blad „Dannebrog“, nemlig for at vinde Medarbejdere i Indsamlingen af danske Sagn, „enten de under eget Navn vilde udgive enkelte Hæfter, eller tilstille ham, hvad de havde indsamlet“. Han fik ogsaa sine Medarbejdere og Samlervenner, hvoriblandt jeg særlig vil nævne den ulykkelige fynske Regimentskirurg Mathias Winther, Udgiveren af vor første Samling *Danske Folkeæventyr* (1823), og den ulige mere bekendte, ogsaa paa sin Vis ulykkelige Christian Molbech, senere Sv. Grundtvigs argeste Modstander i den store Kæmpevisestrød 1847, hvis *Dialektleksikon* 1841 med alle dets Fejl dog er en Forløber for H. F. Feilbergs *Jyske Ordbog* I—IV. Men det lykkedes ingenlunde Thiele som sin mere lykkelige Efterfølger, at faa, som man har sagt, hele Folket til at samle for sig. Han var inspireret af Brødrene Grimm og den tyske Romantik, mens Svend Grundtvig havde lært af sin geniale Fader som af ingen anden og paa det dybeste var bleven gennemtrængt af hans nationale og folkelige Syn. Tillige manglede Thiele sin Efterfølgers store videnskabelige Sans for de mange tilsyneladende saa kedsommelige Varianter og hans Forstaaelse af deres levende

Sammenhæng. Hans Glæde ved Sagnene var væsentlig æstetisk, han søgte det nye, det sjældne, det ukendte, med ét Ord det romantiske. „Naar nu en ærlig Bondemand“, sukker Thiele i Forordet til *Danske Folkesagn*, 3die Del 1820, „begynder at fortælle, kan jeg som oftest, naar jeg blot har hørt ham begynde, sige til ham: „Ja, tie nu, Fa'er! saa skal jeg fortælle Jer Resten!“ og han undres over, at jeg veed ligesaa god Beskeed som han“. Men først og sidst, Thiele var ikke, som Svend Grundtvig, nogen Førenatur, med det ildnende Ord i sin Magt, og skønt han personlig alligevel var en langt bedre Samler end Svend Grundtvig, hvis egen personlige Indsamling er saa underlig lidt bevendt, saa blev det ikke ham, der skulde gøre Folkemindeindsamlingen til en folkelig Bevægelse og derved føre den frem til Sejr.

I en mærkkelig ung Alder havde Svend Grundtvig stillet sig sit Livsmaal for Øje; han havde opdaget den Abrahamsen—Nyerup—Rahbekske Folkevisesudgaves hele Forfejlethed — en Opdagelse, som Thiele ogsaa i sin Ungdom havde gjort uden at kunne gøre noget rigtigt ud deraf. Foruden at de tre Visesudgivere ikke havde kendt de gamle Adelsvisesbøger i det fulde Omfang — Thiele havde opdaget, at de ikke kendte det allervigtigste, Karen Brahes Visahaandskrift i Odense, hvad han gjorde sin unge Efterfølger opmærksom paa — havde de ogsaa gjort meget lidt ud af det, den unge Grundtvig fra sin Fordanskning af Engelske og skotske Folkeviser 1842—46, kendte som den rigeste Fundgrube: Almuens levende Overlevering, i højeste Grad udnyttet af de engelske og skotske Folkevisesudgivere, Motherwell Svend Grundtvigs Lærer som Visesudgiver f. Eks., men forbigaaet af de danske. Ligesom Thiele havde samlet og udgivet (efter Grundtvigs fejlagtige Mening: samtlige) „*Danmarks Folkesagn*“ (de udkom i 2 Bind Julen 1842), dels efter gamle Bøger, dels efter mundtlig Overlevering, saaledes tog han det til sit Livsmaal at samle og udgive samtlige *Danmarks Kæmpeviser*, saavel alle de, der fandtes i de gamle, af ham velgennepløjede Visahaandskrifter, som de der maatte kunne findes i Almuens levende Minde. Han udsteder derfor, ikke mere end 19 Aar gammel, sammen med sin noget ældre Ven og Medarbejder, Faderens Huslærer Chr. Siegfried Ley, et Opraab: „*Om Kæmpeviserne til Danske Mænd og Kvinder*“ i Dansk Folkeblad d. 8de December 1843.

Men dette Opraab vandt kun liden Genklang i mere folkelige Kredse; de, som i Indsamlingens første Tiaar, „*Visetiden*“, har Indsamlingen oppe, var Faderen og Ingemanns Præsteverner og deres Døtre og i særlig Grad de Adelsdamer, som havde sluttet sig til den grundtvigianske Menighed, Frøken Franciska Carlsen til Gammel Køgegaard først og fremmest. Hun kunde ikke, som Svend Grundtvig i sin første Tid, nøjes med Folkeviserne, dertil elskede hun de Æventyr, hun kendte fra sin Barndom for højt, og det lykkedes hende, mens hun opholdt sig i Huset hos sin Søster, Marie Toft paa Rønnebæksholm, der blev gamle Grundtvigs anden Hustru, i denne Egn at finde nogle af vore bedste og ejendommeligste Folkeæventyr: Ederland Hønsepige, Den fattige Mand og hans Hjælpere m. fl. Hun lærte sine jyske Kusiner og Veninder, Nanna Reetz til Bisgaard ved Horsens, Hanne Fenger til Nørre Vosborg, Komtesse Elisa

Krag-Juel-Vind til Stensballegaard at samle Æventyr; men vigtigere end dette er, hun gav Svend Grundtvig et afgørende Indtryk af, at hans hidtidige Indsamling: blot Viser, ligesom Thieles: blot Folkesagn, havde været for ensidig, og at der ogsaa paa andre Omraader fandtes en rig Høst, som burde gøres, inden det blev for silde.

Svend Grundtvig kunde dog ikke straks udnytte de Muligheder, som Franciska Carlsens Opdagelse af sydsjællandske Folkeæventyr frembød: den store Kæmpevisestrid 1847, 3 Aars Krigen 1848—50, som han frivillig deltog i med Hæder, og Udgivelsen af første Bind af hans Livs Hovedværk: *Danmarks gamle Folkeviser* 1853 maatte først fra Haanden, før han i Februar 1854 i den danske Forenings Blad „Dannebrog“ kan udstede sin nye store Opfordring til at indsamle ikke bare Folkeviser, men Folkeminder af alle mulige Slags: „Æventyr og Æmtere eller Skæmtesagn, gammeldags Viser med deres Toner, gamle Rim og Remser, Gaader og Ordsprog, Folkesagn, Folketro og Folkeskik“. Han nøjes ikke som 10 Aar før med selve Opfordringen, han ledsager den med Optryk af Fru Ingemanns Sagn fra Sorøegnen, Gamle Karens Fortællinger, noget af det første han havde modtaget af den Slags, og hvad der var uden Sammenligning værdifuldere, nogle af Franciska Carlsens og hendes Veninders Æventyr, for at vise Læseren, hvad der kunde og burde samles, mens det endnu var Tid. I de følgende Hæfter af „Dannebrog“ tryktes nye Bidrag; Sv. Grundtvig fik rigeligt Stof at tage af, „for hvert Æventyr jeg trykker, faar jeg i det mindste 3 ind“, skriver han den 5. December til sin og saa at sige ogsaa vor Folkemindeindsamlings Gudfader B. S. Ingemann. Det københavnske „Aandsaristokrati“ søgte at slaa den nyoptrækkende folkelige Bevægelse til Jorden ved at gøre den til Latter; men Redaktør St. Billes vittige og grove, men ikke saa lidt overfladiske og bornerte Anmeldelse af de første Hæfter af *Gamle danske Minder* (Dagbladet d. 29de September 1854), blev imødegaaet af Svend Grundtvigs klare og dygtige Forsvar for Folkeminderne 14 Dage senere i Billes eget Blad, og Striden endte som den store Folkevisestrid 7 Aar før, hvoraf den fra bække Parters Side føles som en Fortsættelse, med Svend Grundtvigs velfortjente Sejr. En senere Artikel af Bille (Dagbladet d. 13. Dec. 1854), hvortil Sv. Grundtvig efter Ingemanns Raad forholdt sig tavs, formaaede lige saa lidt som Knud Valløes Satire *Emtejægerne* 1861, det tynde Øl efter Billes stærke Bryg, at standse den nye Bevægelse, der blev baaret oppe af den Begejstring, Gamle danske Minder havde vakt i folkelige Kredse. Vidnesbyrd om denne Begejstring finder vi f. Eks. i et Brev fra en af den nye Tids ivrigste Indsamlere, Kristen Kolds Medlærer i Dalby, A. C. Poulsen: „Og derfor være De takket, fordi De, lig en anden Saxo, med Kjærlighed, paa Åndens Vink har „kastet Garnet ud efter Folkeåndens gamle Minder“ og med Flid samler og gemmer „Guldstøvet med Perler iblandt“, lad det så af „Hverdagsbørnene“ blive kastet bort som Kul og Aske, „Søndagsbørnene“ med de klare Øine vil vide at skatte Deres Fund, og jeg deler af Hjertet Deres Ønske, at det måtte være et Bundgarn, der når over hele Danmarks Rige og drager frem, hvad der ligger dybest i danske Folks Hjerter“. Og den unge Vendsysselstudent, Lærer-

sønnen Nicolai Christensen fra Aaby ved den store Vildmose, priser i sin ypperlige Afhandling i „Dannebrog“ d. 26de Oktober og d. 2den November 1855 *Et Par Bemærkninger om den danske Folkepoesi, dens Betydning, Opsamling og Op skrivning*“, Svend Grundtvig for, at han med Gamle danske Minder havde brudt Isen; og han skriver heri de skønne og træffende Ord: „Jeg vil da ønske, at Udgifveren maa faa ret mange Haandlangere til denne Gjerning, og det vil visselig ikke vare længe, inden man faar Troen ihænde paa, at det danske Folk besidder saamegen Poesi, saamegen Livsfriskhed og Livsfylde som noget andet Folk paa Jorden, og at Folkepoesien sandelig ikke udspringer af Kornbrændevin (hvad Bille havde ymtet om), men udvælder af Folkeanden, som heri finder sit friskeste Udtryk og sin klareste Afspejling“. Nicolai Christensen var den største af alle Svend Grundtvigs mange Indsamlere i vor Folkemindesamlings Guldalder, „Gamle danske Minder“s Tid 1854—64, ingen af de andre fik Lykke til at samle saa meget som han. Men i samme Aandedræt maa nævnes den anden Vendsysselsamler, den afskedigede Adjunkt Niels Levinsen, en Mand „fattig paa alt, umtagen paa Kærlighed“, skriver hans Broder om ham, der fik Maren Mathisdatter, i Furreby ved Løkken, vel den bedste danske Æventyrfortællerske der kendes, til at fortælle om „Kong Lindorm“ (sml. Axel Olriks Afhandling i *Danske Studiers* første Bind 1904, S. 1 fig.). „Hendes Æventyr giver ved deres Fuldstændighed og Skønhed en Forestilling om, hvorledes Folkeæventyr bør være“, siger „Kløg Vendelbo“ (Nicolai Christensens Navneskjul) med sikker Forstaaelse i sin betydningsfulde Afhandling.

Men det var dog ikke Vendsyssel, ej heller Falster, hvor Jakob Lindbergs Børn, Niels og Elise, samlede deres ypperlige falsterske Sagn, der var Folkemindesamlingens Midtpunkt, det var de nye Højskoler, Rødding i Sønderjylland og Dalby paa Hindsholm, der var Indsamlingens Arnesteder. I Rødding var det Digteren Jakob Knudsens Fader, Jens Lassen Knudsen, der lærte de unge Bønderkarle at samle og tegne op, og af hans Elever maa man særlig nævne Sønderjyden Nis Callesen paa Lerskov. Af A. C. Poulsens Elever fra Kolds Højskole i Dalby maa nævnes Fynboerne Lars Frederiksen i Ryslinge, Klaus Berntsen, den senere velkendte Politiker, der i 70erne udgav et Par Æventyrsamlinger og navnlig Rasmus Hansen, der kort før sin Død 1882 udgav et af vor Folkemindelitteraturs betydeligste Værker: *Gamle Minder* I—II, bygget over hans Farmoders og Mormoders Fortællinger fra Hoveritiden, ufor-glemmelige, naar man har læst dem. Mellemeddet mellem Rødding og Dalby var Morten Eskesen, der lod ikke blot sine Højskoleelever i Hindholm paa Sjælland, men ogsaa sine Friskolebørn i Rudme paa Fyn i Skolestile opskrive deres Moders Fortællinger. Denne velkendte gamle Kæmpevisesanger, der selv var ikke saa lidt upaalidelig som Optegner, var den mest typiske af disse grundtvigianske Folkemindesamlere, med den lyseste, mest ukritiske Glæde over Folkedigtningens Poesi, de underfulde Skatte, der for det undrende Øje laa skjult i dem, den romantiske Betagethed af den, men ingenlunde med den realistiske Forstaaen, den nøgterne Indtrængen deri, den videnskabelige Kærlighed dertil. Denne Realisme

maatte næsten naturnødvendigt findes hos de store Samlere ved Danskhedens Sydgrænse, Sprogforskeren, Pastor Eiler Hagerup i Store Solt i Angel og navnlig hans Kapellan, Pastor Heining Frederik Feilberg i Valsbøl ved Flensborg. I disse Egne havde nemlig Folkets Minder ikke den poetiske Rigdom og Skønhed som i lykkeligere Egne af Landet, nej, det var væsentlig blot de hensmuldrede Rester af fordums Herlighed, men disse Rester havde den uendelige Skønhed i disse utrættelige Forskeres Øjne, at de var danske og Vidnesbyrd om Beboernes nedarvede, halvglemte Danskhed. „Slægtskabet maa vise sig ikke blot i Sproget, men ogsaa i Minder: Skikke, Ordsprog, Æventyr osv.“ skriver Feilberg til Grundtvig (d. 19. Sept. 1861), og det er Ledetanken i hans første Værk „*Fra Heden*“ 1863, hvor man tillige finder den „Fremstilling af Almuens egentlige daglige Liv og Karakter“, som han i Følge sit Brev til Sv. Grundtvig har savnet i Franciska Carlsens Bog om Rønnebæksholm 1861, selv om han til Gengæld i hendes Bog finder et langt større historisk Stof, end han vilde formaa at give.

„Fremstillingen af Almuens egentlige daglige Liv og Karakter“ bliver det nye, som Feilberg bringer ind i Danmarks Folkemindeforskning. Det kan ikke nytte, som Franciska Carlsen og Svend Grundtvig, blot at opskrive Folkets Æventyr, Viser, Sagn, det gælder ogsaa at forstaa den folkelige Jordbund, hvorefter denne Digtning er skudt frem, og det bliver Feilbergs dybeste Indsats i Dansk Folkemindevidenskab, hans vidunderlige Ævne til at forstaa, som han saa tidt har lagt for Dagen i sine Værker, allermost i *Dansk Bondeliv* I—II 1889—98 og hans Fremstilling af Dansk Sjøletro i *Aarbøger for Dansk Kulturhistorie*. Hans første Bog *Fra Heden* blev færdig 1861, men den blev først trykt 1863. „Jeg tør ikke lade Noget trykke, saa længe jeg er i Valsbøl; jeg har stjaalet deres Hjærteblod og kom mit Ran til deres Kundskab, frygter jeg, de rev mig ihjel“, skriver han spøgende til Svend Grundtvig (d. 19. Sept. 1861).

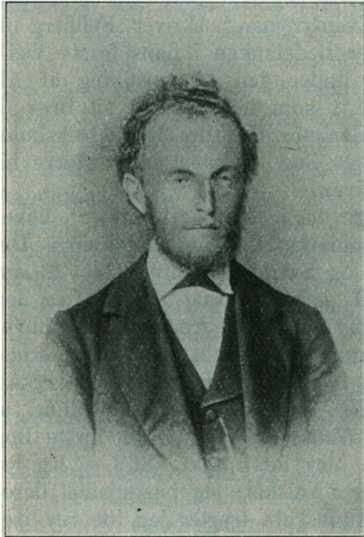
Folkemindeindsamlingens Guldalder, Gamle danske Minders Tid, hvor ogsaa den gamle Thiele mindes sin Ungdoms halvglemte Kærlighed med sine Folkesagnsdramaer (*Thyre Bolæe og Herremanden, Kirsten Pils Kilde* o. fl.) og med sin ypperlige Bog *Den danske Almues overtroiske Meninger* 1860, varer til 1864. Det uhyre Mismod og Skuffelse, der greb det danske Folk efter vor ulykkelige Krig, giver sig ogsaa Udslag paa Folkemindeindsamlingens Omraade: Indsamlingslysten slappedes ganske betydeligt, de gamle Indsamlere hører op, kun faa ny, som Regel lidet betydelige, kom til. Grundtvig selv var bleven træt og meget stærkt optaget af sin Embedsgærning, Feilberg, der var forjaget af Prøjerne i 1864, maatte kæmpe for sit Livsophold næsten af yderste Ævne i Brørups vanskelige Befolkning. Men da sker, samtidig med det nye store Opsving i den danske Litteratur 1870, et lige saa betydningsfuldt Opsving, ja Gennembrud i vor Folkemindeindsamling. Den sønderjyske Lærer, Jens Madsen, saa at sige Feilbergs Degn, og forjaget af Prøjerne ligesom han, udgav med Grundtvigs Støtte sine *Folkeminder fra Hanved Sogn ved Flensborg 1870*, i mindre Grad en „Fremstilling af Almuens egentlige daglige Liv og Karakter“ som Feilbergs Bog „*Fra Heden*“ 7 Aar før, end

et Indlæg i Striden om Sønderjyllands Danskhed, dansk indtil Hjærteroden er Udgiverens tavse Mening.

Du er vel ikke af høj Stand,
og ikke af rige Forældre,
men du er født i Danmarks Land,
det ser jeg saa meget heller

hedder det i en Friervise fra Sognet, han har optegnet.

Langt større Betydning end dette Værk har dog et andet, som ogsaa

Ungdomsportræt af P. Kr. Madssen.

udkom ved Sv. Grundtvigs Bistand og Støtte: Evald Tang Kristensens *Jyske Folkeviser* I 1871, dette Arbejde, der paa en saa glimrende og overraskende Maade indleder vor største Folkemindesamlers enestaaende Samler- og Udgivervirksomhed. I Efterskriften hertil fremstiller Svend Grundtvig i klare og smukke Ord dette Arbejdes store nationale Værdi: „Det er et sandt gammeldansk Herkulaneum, som denne bogs flittige og omhyggelige samler har været saa heldig at bringe for lyset, og det i det yderste øjeblik, da skatten truede med ellers uigenkaldelig at synke i jorden med de gamle fattige mennesker, der sidst have haft den i gæmme“.

Disse to Værker indleder en ny Periode i den Svend Grundtvigske Folkemindesindsamling, den fjerde og sidste, varende til hans Død 1883, hvilken man kunde give Navnet „Løsrivelsen fra Grundtvig“. Han var ikke længere, som før 1864, Indsamlingens selvfølgelig Midtpunkt; ikke faa af hans gamle Samlere udgav deres Arbejder uden om ham, først og fremmest Vestjyden Jens Kamp („*Danske Folkeminder*“ 1877), men ogsaa Rasmus Hansen og Klaus Bernsen (*Danske Folkeæventyr* 1873—83), der dog bægge kun i mindre Grad havde samlet til Svend Grundtvig. De *Danske Folkeæventyr* I—II, som Sv. Grundtvig selv udgav i dette Tidsrum, staar ogsaa ved deres Sammenblanding af mange Opskrifter baade i videnskabelig og folkepoetisk Henseende langt under saa vel hans *Gamle danske Minder* som Tang Kristensens *Æventyrsamlinger Jyske Folkeminder* V og VII. Men der var dog ogsaa nogle, der blev den gamle Herre og Mester tro til det sidste: foruden hans langt yngre Broder, Franciska Carlsens Søstersøn Frederik Lange Grundtvig, en Mand som den unge jyske Friskolelærer Jørgen Hansen i Værsløv ved Kallundborg. Hans Ord i et af hans Breve indeholder i den Grad en Folkedom om Svend Grundtvigs Virksomhed, at de fortjener at anføres her: „Med Tak og Højagtelse for deres varme og

videnskabelige Virksomhed paa at bevare og overlevere de gamle danske Minder i deres oprindelige Skikkelse tegner jeg mig ærbødigst som deres flittige Arbejder og Samler“. Ved Siden af ham den Mand, hvis Breve jeg her udgiver: den unge vestjyske Lærer Peder Kristian Madssen, fra Nes ved Nissum Fjord, der i Aarene 1870—76 samlede til Svend Grundtvig, særlig i Vestjylland, i Jællingegnen og i Salling. Nogen Forhaandskarakteristik vil jeg ikke give, Læseren skal selv have Lov til at danne sig et Indtryk af hans Personlighed, først og fremmest gennem hans egne Breve og dernæst gennem min Efterskrift, hvor jeg har søgt at samle hans Arbejdsfællers og Venners Eftermæle om ham; jeg skal blot lige paapege: han hører sammen med Mænd som H. F. Feilberg, der i sin store Jyske Ordbog har haft god Nytte af P. K. Madssens Livsarbejde, en haandskreven vestjysk Ordbog „Sprogbogen“, og med Evald Tang Kristensen, der blev hans Ven og Studiefælle i København, og han bør lige saa lidt som nogen af disse gode danske Mænd glemmes af Landsmænd.

PEDER KRISTIAN MADSSENS BREVE TIL SVEND GRUNDTVIG.

A.

Staby Folkehøjskole v. Ringkjøbing d. 24^{ende} Maj 1870.

Herr. Docent Sv. Grundtvig!

Ukendt for Dem skal De dog høre mit Mål, og jeg skal sige Dem, hvem jeg er, og Grunden til at jeg er så fri, at sende Dem nedestående. — Mit Navn er Peder Kristian Madsen¹; jeg er født i Gården Nørre Gråker i Nes ved Lemvig (d. $\frac{1}{4}$ 1851). Jeg har altid haft Lyst til Læsning og Lærergerningen. Som tiårs Dreng glædede jeg mig ved Gåder, som jeg, når jeg vogtede Kvæg — fik de andre Hyrder, jeg gik sammen med, til at fortælle. Da havde jeg ikke læst i Sv. Grundtvigs „Gamle danske Minder“, det skete først senere, da jeg lånte Bogen af min Lærer; men det er sandt, jeg glemte at sige, at de Gåder, jeg hørte ude, optegnede jeg i en lille Bog, når jeg kom hjem. I Vintren 66 og 67 kom jeg på Staby Højskole, hvor jeg var til November 67. Da blev den slumrende Fædrelandskærlighed ret vakt ved Lærer Albr. Sørensens Foredrag². Sproglære havde vi, og den fik jeg først ret Lyst til; ved at høre jydsk Ord forklarede, kom jeg i Tanker om meget, jeg ikke havde tænkt på før; kort at fortælle, jeg gav mig til at optegne sådanne Ord, som det jydsk ikke har tilfælles med Skriftsproget eller også meget forskellig derfra. Vi skrev Ordsprog, vi hørte Kæmpeviser, og meget om disse. Sørensen tilskyndede os til at optegne af de sidste. Jeg kom hjem ad Jul og over til Nabosagnet Møborg, der fik jeg en gammel Mand³ til at fremsige mig Kæmpevisen: „Herr Karl han red så vide om“, som jeg optegnede, og sørgeligt nok, jeg var den eneste af Eleverne, der optegnede sligt. — Da November kom, blev jeg Biskolelærer i Thorsted⁴; der optegnede jeg jydsk Ord, et Par Folkeeventyr, et Par Børnelege; men mere af Folketro. Jeg var der i to Vintre; Somren 69, kom jeg igen på Højskolen,

og derfra fik jeg Plaðs som Lærer i Ulvborg nordre Biskole forleðne Vinter. — Der fik jeg flere Folkeviser optegnede til dem, jeg havde før; jeg fik Ordsprog og „Sejer“ optegnede, men disse skriver sig mest fra Nes og Staby Sogne. Veð at se på Börnenes Lege, og høre på deres Tale, blev jeg opmærksom på meget, jeg så opskrev; ja mangt et Minde fra mine egne Barnedage dukkede op imellem stunder, som jeg slet ikke havde tænkt på eller hørt, siden jeg var Barn. Det kom nu með. I Somren 67 havde jeg en kær Kammerat („Sluf“) på Højskolen, han heð Peðer Kristensen⁶, er barneføtt i Skarrild Sogn veð Vejle⁷, og nu Biskolelærer i S. Omme; han havde jeg før haft Brevveksling með, men det var gået istå. Jeg optog Sagen påny; vi begyndte på et nyt Æmne, som igrunnen var gammelt; jeg opmuntrede ham til at samle Folkeeventyr, Folkeviser, Remser o. s. v., hvis han da ikke allerede havde begyndt; jeg sendte ham noget af det jeg havde samlet, for at det kunde øge Lysten. Han sendte mig ikke så lidt igen, men dette skal jeg ikke sende Dem, det laðer jeg ham selv beholde Æren for, efterdi det er hans Agt, også at sende det ind til Dem⁷. „Møj krawer åltir mjer“⁸, det er den „thileske Syge“⁹; den havde jeg og den smittede; thi ligeså ivrig som jeg opmuntrede min fordums Kammerat, ligeså ivrig opmuntrede han igen mig. Han skriver i sit siðste Brev såleðes: „Du siger Tak for det, jeg sendte dig, jeg siger „selv Tak!“ for Du gør ligeså, idet Du sender mig noget rart. Nu er det bleven mig rart. Jeg er besmittet af den Syge, som Du omtalte siðste Gang. Denne Sygdom har Du paaført mig; tak for den! Saml, saml! af alle Kræfter . . . Du kan da se, at jeg har gjort mig Umage for at samle; det er sket både af Kærligheð til dig og til Sagnene (o. s. v.), i Begyndelsen mest af Kærligheð til dig, jeg vilde opfylde dine Ønsker“ — Nu er jeg igen kommen på Højskolen. Vi skiftes (for [at] nævne et Træk) til at skrive noget, der skal ligne et Dagblað, og kaldes „Dit og Dat“; deri sender vi Stykker; det kan gærne have sin Værd; ti én har et, en anden noget andet, som han særlig har Lyst til, og derfor gerne vil opmuntre andre til. — Jeg opmuntrede til at indsamle „Gamle danske Minder i Folkemunde“ og skrev en arkelang Artikel derom; jeg tror at kunne spå efter Ønske, at den „thieske Syge“ igen har smittet, i det mindste enkle. Der er én Elev, der heðder Marius Sørensen¹⁰, (hvis Faðer K. Sørensen i Jellinge har indsendt Eventyret „Trillevip“¹¹ o. fl., han (M. Sørensen) fortalte mig et Par

„Historier“, som jeg af al Magt opmuntrede ham til at optegne og indsende. Den ene var om „Klods Hans“¹², et Eventyr, som jeg skulde høre Dem om, om det var kendt og optegnet; hvis ikke, sender han det nok ind til Dem. — Svend Grundtvigs „Gamle danske Minder“ har jeg lånt så af én, så af en anden, ti, for mig, som maa anskaffe de nødvendige Lærebøger bliver ingen Penge tilovers til Eventyr, ihvor „gjøw“ (kære) de end ere. Ifjor Sommer læste jeg i Deres II Samling Verset: „Går jeg i Skov, i Mark og i Enge“, sunget af en sjællandsk Bondekarl, så vidt jeg husker; det (Verset) havde De sat i det Håb, om det ikke kunde fræmkalde Optegnelser af samme Vise, som uden Tvil var længere. Foranlediget ved at høre Verset sunget af en Kone, over sit Barn, er jeg kommen sådan på Spor efter Visen, da Konens Systerdatter, en ung Pige¹³, har sendt mig den, at den skal stå først. — —

Ja, der [er] meget at opsamle; også herovre i Vestjylland er der meget gammelt og godt, som de lærde Mænd ikke kender (og det ærgrer mig). Jeg skal anføre Eksempler herpå. Jeg læste i Heimdals sidste Lørdagsnummer (ti jeg er Medlem af „Nordisk Samfund“) et Uddrag af Joh. Koks „Danske Ordsprog og Talemåder fra Sønderjylland“, der stoð blandt andet: „Et så eget og åbenbart meget gammelt Ordsprog som: „Den udbødne skal sidde å e Dørdrympel“¹⁴ findes ikke i Danmark, i alt Fald ikke nu til dags“, men det er usandt, ti det er godt kendt i Vestjylland; man siger: „Den der kommer „sjælböjen“, skal sidde å æ Dartræ“¹⁵. — Vil De nu tage til Takke med dette¹⁶; en anden Gang skal jeg sende mere, når De, som jeg beöer Dem om, giver mig Deres Mening tilkende desangående.

P. Kr. Maðssen,
Elev på Staby Højskole, Ulfkær.

Noter til A. ¹ En Karakteristik af ham har Udg. givet i sin Afhandling: Lærerne og Folkeindearbejdet (Lærerne og Samfundet I 46—50).

² Forstander for Skolen 1857—74, Præst i Staby og Madum 1868—74, havde læst Oldnordisk hos Svend Grundtvig paa et Sommerkursus 1863 i København. (Se Elvius: Præstehistorie S. 248; Hardsyssels Aarvog 1908: Staby højere Bondeskole 1853—84, S. 15 f.; Lærer M. K. Sands smukke Skildring af ham i Højskolebladet 1902, Nr. 21 og 23). En anden af hans Elever var Jens Kamp, der den 10. Okt. 1870 skriver til S. Grundtvig: „Jeg har nemlig i en Række Aar — siden min Interesse herfor under et Ophold paa Staby Skole blev vakt — samlet til en Ordbog over det jyske Folkesprog“. (D.F.M. O Blad 3).

³ Den firsaarige Jens Kristian Munk, Fortæller af de Sagn, som er trykt

Tang Kristensen: Danske Sagn I, Nr. 415; VII, 194, 196, 564, 677 og 1434, rimeligvis ogsaa VI, Nr. 655 (Sending E og F). — „Både Versemål og Indhold (?) synes mig svarer ikke til Kæmpevisestil; jeg ved det ikke“, bemærker P. K. M. til denne Vise (Sending C). Det er en nylavet Vise (7-linjet), der i Indhold minder noget om Hr. Karl paa Ligbaare (DgF 409).

⁴ Staby Højskole var om Sommeren Uddannelsesskole for Vinter- og Biskolelærere, og her var P. K. M. uddannet Sommeren 67. (Sml. R, n. 3).

⁵ ∴: Siger, Talemaader, han fik i alt optegnet 843, indsender her de femten første.

⁶ Se Jelling Seminarium 1841—91, Nr. 611 (Toksvig); han gjorde sig store Anstrængelser efter Madssens Død (d. ^{16/10} 76 i Nes) for at erhverve hans „Sprog-bog“ (skrevet Jælling 1872—73) til Grundtvig: „Er der nogen, der føler med Dem, at „det vilde være stor Synd, om Udbyttet af saa mange Aars kjærligt og kyndigt Arbejde, ikke skulde komme til Nytte, overensstemmende med Forfatterens Ønske“, saa er det mig, der har levet sammen (delt Værelse) med Forfatteren, først et Aar paa Staby Folkehøjskole, dernæst et Par Aars Tid [1871—73] paa Jelling Seminarium, og som besad hele hans Fortrolighed“. (Toksvigs Brev af ^{9/4} 77 til S. Grundtvig, sml. her S. 50).

⁷ Skarrild ligger dog i Hammerum Herred, ca. 7 Mil fra Vejle, en Mil Nord for Sønder Omme.

⁸ „å Fanden krawer fljer“; sml. Tang Kristensen: Danske Ordsprog Nr. 5620.

⁹ ∴: Lysten til Indsamling. Sml. Indledningen S. 1.

¹⁰ Nu Lærer paa Jelling Seminarium, dimitteret 1873, samme Aar som P. K. M. Faderen Knud Sørensen, var Lærer i Jælling.

¹¹ Gamle danske Minder II, Nr. 309 (æventyrtype 50^A+B).

¹² Udmærket Opskrift, ikke samme Æventyrtype som H. C. Andersens Klodshans, men derimod som Jyske Folkeminder VII, Nr. 5 eller Skattegraveren IX, Nr. 565.

¹³ Hans Hustru Maren Lavridsen Kloster fra Staby (se O, n. 11), 2det Vers af hendes Opskrift (5 Vers) svarer til det i GdM. II, S. 285.

¹⁴ Joh. Kok Nr. 141.

¹⁵ Sml. Tang Kristensen Ordsprog 7309—10. Hos de ugæstfri Sjællændere hedder det: Selvbudt er velbudt (Nordsjælland), som siges, naar en gør Undskyldning for, at han kommer ubuden.

¹⁶ Foruden Ordsprog 1—15 og Visen om den utro Kærest sendes en Vise om den rige og fattige Pige (i to Opskrifter, den første fra hans Kærestes Visebog), et Æventyr: Den åbenmundede Pige (fra Thorsted), og et Folkesagn: Havfruen (Danske Sagn II, D 9).

B.

Staby Folkehøjskole i Juli 1870.

Herr. Docent Svend Grundtvig.

De husker vistnok, at en Vestjyde ved Navn P. Kr. Maðssen for en Tið siðen sendte Dem en Samling af Folkeviser, Ordsprog o. sv. Da bað jeg om Svar fra Dem, for at høre Deres Mening an-

gående Indsamlingen af sådanne Sager og for at få at vide, hvordan De modtog dette, om De havde Lyst til at få mere. — Jeg har endnu ikke fået det ventede Svar, men når jeg nu igen sender en Samling¹, som jeg beder Dem ikke at forsmå, da beder jeg om et opmuntrende Svar, ikke just alene for min egen Skyld, men snart ligesåmeget for de andre Elevers, af hvilke nogle spørger, om jeg endnu intet Svar har fået. Meningen var, og Meningen er, at det jeg sender må blive optaget i en 4de Samling af „Gamle danske Minder“, det vil sige, det deraf, som er tjenlig dertil, men det er noget, som De bedre end andre (jeg) kan skønne; Derfor er det, jeg sender det, så nøjagtig og tro gengivet, som jeg har fået det af Folkemunde, noget, som jeg vil bede Dem lægge Mærke til, fordi der er adskilligt, som ikke er af det køneste, — men jeg er for lille til at tage det ukønne fra. —

Mærk. Sluttelig beder jeg Dem om at svare mig, helst inden Sommerferien, som her beg. 25. Juli.

P. Kr. Maðssen.

Noter til B. ^{1 a)} En Variant af „Havfruen“ fra S. Nissum (Danske Sagn II, D 10); ^{b)} Ordsprog 16—133 og ^{c)} „Bonderegler og Mundheld om Vejret“, ordnet efter Aarets Gang, se f. Eks.: Nytaarsny (Kristensen: Jysk Almueliv IV, 392¹⁹); Kyndelmisse (J. A. IV, 423; Tillægsbind I, 278; 597—98); Graversdag (Tillægsb. I, 675 og 680); Marts—April (Tillægsb. I 856, 59 og 73); Mariemesse (Tillægsb. I, 920 og 1133) m. m.

Herr P. K. Madsen

18/7 70.

på højskolen i Staby.

Deres første sending (af 24de Maj) var mig såre velkommen, og jeg hilsende Dem med glæde som en ny medarbejder i den store og gode gerning at få samling på vore folkeminder, medens det endnu er tid — men jeg opsatte fra dag til dag at sende Dem denne min hilsen, indtil jeg nu i dag fik en påmindelse med et nyt brev fra Dem. Jeg takker Dem for hvad De har gjort og for den varme kærlighed til sagen, der ytrer sig ikke blot i ord, men også i gerning, og jeg håber, at De både selv vil blive ved som De har begyndt og ved Deres eksempel få andre på gled med; ti mange hænder gør rask arbejde. Hvad De sender mig af slige gamle sager, er derved reddet fra glemsel, enten det så optages i de „Gl. Minder“ eller ikke; ti hele min samling vil i sin tid blive offentlighedens ejendom¹. Jeg beder Dem da så snart De kan at

lade mig få resten af, hvad De allerede har samlet og beder Dem fremdeles at tænke på mig, når De finder mere. Jeg skal, når jeg igen kommer til byen, (ti for tiden bor jeg ude på landet, i Vedbæk ved sundet), have den fornøjelse at sende Dem de tre bind gamle minder, som jeg har udgivet og naturligvis også fortsættelsen, når den kommer. De nævner en gammel vise „Her Karl han red så vide om“, som De optegnede i Møborg, samt „flere folkeviser“ og „æventyr“, også børnelege, folketro o. s. v.; så jeg skønner, at De har en del mere end hvad jeg har set. Det glæder jeg mig til; nu et par ord om, hvad De har sendt. Det er just rigtigt, at De skriver alt op ganske som det høres; derved får det sin værdi, ellers kunde man jo slet ikke stole på noget af det. Visen om den rige og fattige pige er gammel, den findes allerede i opskrift fra 1600. Den der begynder „Borte er du, min yndige dukke“, er jo af en nyere slags; jeg havde nu fået ligelydende optegnelser fra flere steder; den har vist været trykt som flyveblad². Sagnet om „Havfruen“³ er godt og hører til de sjældne. Skæmtesagnet om den tavse pige⁴ var mig nyt, det er meget morsomt. Resten af Deres samlinger består af mundheld og „bonderegler“. Begge dele er højst velkomne, og de er som jeg kan skønne godt og pålidelig optegnede. Ved lejlighed vil jeg gjerne have svar på disse spørgsmål: [en lang Række Enkeltheder vedrørende de indsendte Ordsprog og Talemaader].

[Ingen Underskrift.]

Noter til Grundtvigs Brev. ¹ Hvad der nu er Tilfældet. Grundtvigs Samlinger findes i Dansk Folkemindesamling paa det kongelige Bibliothek. P. K. Madssens Indsamlinger og Breve findes DFS 12, Blad 170—465.

² Af sin Vært i Jælling (sml. R, n. 3) faar han 1871 at vide, at denne Vise skal være digtet for over 30 Aar siden af daværende Ungkarl Jens Hyldegaard i Ikast Sogn ved Herning over hans utro Kærest (jf. A, n. 13).

³ Danske Sagn II, D 9—10; se her A 16 og B 1.

⁴ Benyttet i Grundtvig: Danske Folkeæventyr I, Nr. 11.

C.

Herr. Professor S. Grundtvig!

Hjærtelig mange Tak for Deres opmuntrende Svar og goøe Velvilje! — Jeg skal efter min ringe Evne, stræbe at samle alle de Folkeminder, som jeg nu og siden kan overkomme. Her må jeg tilføje, at dette mit Arbejde vil blive afbrudt, ti om Guø vil, tager

jeg til Efterår på Seminariet, rimeligvis Blågårds. Denne Gang skal jeg, så kort jeg kan, besvare Deres Spørgsmål. — — —

Næste Gang¹ skal jeg sende noget med den Overskrift „Børnene, deres Lege og Remser“, en Skildring bliver det nærmest², men nøjagtig, som jeg har fået det af Folkemunde³.

Taknemmeligst Deres

^{27/7} 70. Staby Højskole.

P. Kr. Maðssen.

Noter til C. ¹ Denne Gang sender han a) 12 „Bonderegler“ (tr. J A I, Nr. 136*, Tillægsbind I, 165; III, 206, 1092, 1307 o. fl.); b) Ordsprog 134—261; c) Folkeviser 1—14, deriblandt „Herr Karl han rød saa vide om“ (A, 3), Opskrifter af DgF 89 og 239, 57 og 258 Fx (de to sidste fra Stine Filsø i Ulvborg, se M, n. 8), Efterklangsvisen: Den fortvivlede Ungersvend fra hans 73aarige Svigermoder Anna Johanne Hansdatter Kloster. Skæmtevisen Moder og Datter fra hans Kæreste (jf. O, 11).

² Enkeltheder af denne Skildring, som er helt stemningsfuld ved sin milde, om Feilberg mindende, Humor, er trykt rundt omkring i Tang Kristensens Danske Børnerim.

³ Midt inde i denne Skildring bemærker han: De må undskylde mig, Herr. Professor, om der her i det følgende, mere end i det foregående — kommer noget grimt, smuðsigt noget, (Meningen er ikke at dette skal føres tilbogs — De kan selv ta'e hvad De synes om) ti for at Skildringen skal blive sand, må jeg også tage dette med, der er ligeså gængs som alt andet (sml. B, Slutningen).

E.

Jælling, d. 25^{ende} September 1870.

Herr. Professor Sv. Grundtvig!

Nu er jeg kommen til den gamle, berømte Jælling: altså træder jeg på historisk Jordbund og har da fået Syn for Sagn for, at det forholder sig som Sakso skriver¹: „Vore Fædre gjorde Kampestenene til Pergament, og Klippevægge til Tavler“. Men nu bort fra dette til noget andet gammelt, hvoraf meget har sin Roð i Heðenskabet, nemlig Folketro², som jeg har en Del optegnet af, og nu har i sinde at [sende] Dem; men De må undskylde, at der ikke er nogen Orden deri, thi jeg har ikke Tið nu nærmere at ordne dette, hvað der vel heller ikke har nogen Værd for Dem, der selv veð at ordne det meget bedre, end jeg kunde.

Mærk. Må jeg venligst bede Dem om at svare mig og lade mig vide, hvað Værd de sidste Bidrag, som jeg har indsendt, kan have, om noget (lige fra Ordsprogene og Folkeviserne sidst i Juli

— til Børnelegene midt i Avgust) deraf kan være tjenlig til at blive optaget i en 4de Samling af „Gamle danske Minder“ — —

Vil De nu snart glæde mig med Deres Svar angående det indsendte, da takker jeg meget.

P. Kr. Maðssen på Jælling Seminarium.

Noter til E. ¹ Se N. F. S. Grundtvigs Oversættelse 2^{den} Udg. S. 3.

² „Folketro fra Nes, Staby, Ulvborg, Thorsteð og flere Sogne“, en overordentlig righoldig og værdifuld Samling, som for en stor Del er trykt i Tang Kristensens Jyske Almueliv (se f. Eks. IV, 316²² og 410; Tillægsb. I, Nr. 346, III, 307, 565, 673—74, 79—80, 1597, 99 og 1822). Desuden Sagn af samme Thorsteðbokone, der har fortalt: Den aabenmundede Pige (se A, 16), tr. i Danske Sagn II, C 44 og 61 og II, G 255 og 267; rimeligvis er ogsaa II, G 360 fortalt af hende. Foruden Jens Christian Munks Sagn (E og F, se A, 3) findes Danske Sagn I, 534 og II, F 75 ogsaa i E.

G.

Jælling, Thorvaldsens Hundreðarsfestdag 1870.

Herr Professor S. Grundtvig, Kjøbenhavn!

Jeg takker Dem ret hjærteligt for Deres smukke Gave¹, som jeg modtog d. 16^{ende} [Nov.]; den er mig en kjær Skat, efterdi jeg holder grumme meget af Folkeminderne, som jeg nu har bedste Lejlighed til at gjøre mig bekendt med. Gaven minder mig stadig om at blive ved at indsamle af dette Slags, og jeg forsikrer Dem, at jeg nok skal agte paa Kaldelsen og i mine Ferietider bruge mig godt. En kan ikke gjøre Alt, men ved manges forenede Bistand kan det lykkes at faa meget samlet; og jeg glæder mig derfor ved at læse, at De nu har over 300 Medarbejdere, hvis Tal, jeg haaber, stadig øges. Dette vil ogsaa kunne gjøres behov nu, Tiden og Stunden er kommen, fordi „Kilderne“ miste deres Kraft: blive stadig mere og mere uklare. Gamle Folk tilstaa jo, at der var megen Fortælling i deres Barndom, som nu glemmes; og sørgeligt er det jo, at mangan gammel Mand og Kone tager en saadan Skat med sig i Graven, som saa gaer tabt for Efterslægten. I Somren 68, da jeg tjente paa N. Vosborg², havde de der en gammel Røgter, som havde været viðt omkring og kunde ogsaa fortælle flere ægte Folkeeventyr ganske ypperligt; men til al Uheld for Eventyrene døde samme Gamle hen paa Vintren, uden at jeg

havde faaet dem optegnede, som jeg nu kun mindes enkelte Træk af. Jeg har tit sørget derover. — Ligesaa mindes jeg kun dunkelt mange Fortællinger fra min tidligste Barndom, som Nabobørnene fortalte mig; jeg skal nævne en om „tovele Kjæsten“, der tog Døren med sig⁴, og en anden om „en Dreng og en Pige, der kom hen at tjene. Da Drengen havde baaret Tørv ind — thi Pigen skulde nok bære Vand ind — saa skulde han have „en rød Smørrebrød“. Dette skulde han have af en Kiste; men som han vilde see derneð slog de Laaget til over ham, og saa heðder det om Pigen, at „hun samlede alle smuldnede Ben og lagde dem i en forgyldt Skrin“⁴. Mere husker jeg ikke. Skulde De kjende dette Eventyr? Derimoð optegnede jeg en Del Gaaðer i min Barndom, hvilke jeg har endnu i en Bog hjemme i Staby; nogle af samme Slags ere allerede trykte i Gamle Minder, I Samling⁵. Jeg skal siden sende denne Samling og nu indsende en Del som jeg har faaet andre Steðer⁶. Jeg skal nok gjøre mit til for — ogsaa her — at vække Sans for „Folkeminderne“ ved engang snart at holde Foredrag derover i vor Taleforening og saa gjøre Eleverne bekjendt með Deres Vilje. — En Seminarist J. Jørgensen⁷ fra Vilslev veð Ribe, min Kammerat fra Højskolen, har megen Interesse for disse Sager, som han har hørt meget af i sin Barndom, navnlig Gjenganger- og Heksehistorier, deriblandt om „Maren Splið“ og som han ogsaa troer at kunne faa meget af hos en gammel Mand⁸ derhjemme. En Fynbo, Larsen fra Middelfartegnen⁹ har ogsaa lovet at søge efter det Gamle i Jul. Dette vilde jeg forberede Dem paa, naar de, som jeg haaber, sender noget ind. Men især kan De vente meget fra min kjære Ven P. Kristensen i S. Omme, som allerede har sendt Dem noget, og siden, naar han faaer Svar fra Dem, vil sende mere fra Heðeegnen, hvor Oldtidens Gjenfærd endnu spøger. Maaske vil en Seminarist Pindborg¹⁰ fra Staby ogsaa give Bidrag; dette kan jeg endnu ikke bestemt sige. — — —

De skal nok faa flere Meðarbejdere herefter! De hilses hjærteligst fra

Deres taknemmelige og bereðvillige

P. Kr. Maðssen,

Jælling.

Noter til G. ¹ rimeligvis Gamle danske Minder I—III, se Grundtvigs Brev (18⁷/70).

² hos den for Staby Højskole stærkt interesserede Etatsraad Tang († 1868).

³ Æventyr af samme Type (æv. 105) trykt i Kamp, Danske Folkeminder, Nr. 361.

⁴ Æventyr af samme Type (æv. 41) tr. i Jyske Folkeminder VII, Nr. 59.

⁵ S. 221—26. De findes i Sending H (Julen 1871—72).

⁶ Nr. 1—2 fra Ribeeegnen ved J. Jørgensen, 3—13 fra Staby og 14—22 fra Thorsted. Desuden lidt Folketro (Tillægsb. I, 546 og 779) og Ordsprog.

⁷ f. 21/6 1850, dimitteret fra Jælling 1871 (se M, 10), Lærer i Staby fra 1882.

⁸ Frants Sørensen eller Frants Hjuler, der netop har fortalt om Maren Splid (Danske Sagn VII, Nr. 170) og selv tror paa, hvad han fortæller.

⁹ Jens Hansen Larsen (Nørresleth) f. 26. Apr. 1853 i Vejlbj ved Middelfart. Sammen med M. C. Godskesen fra Vissenbjerg var han den Fynbo, hvem Madssen tilegnede sin Sprogbog. „Mine trofaste Medarbejdere i den Gjærning at drage Almuemaalene frem til deres Ret og Betydning“.

¹⁰ Dimitteret 1871, kom ikke til at deltage i Indsamlingsarbejdet.

L.

Kloster i Staby¹, d. 28de Juli 1871.

Herr. Professor Sv. Grundtvig!

Længe har jeg ventet efter Brev fra Dem², men har intet faaet, derfor vilde jeg nu saa livsensgjærne, om De ikke vilde give mig Svar, naar jeg faaer sendt dette. — Jeg husker ikke, om jeg har gjort Forespørgsel om, om det ikke kunde have sit Værd, at modtage en Samling jydske Orð, ialfald har jeg ikke faaet Svar derpaa eller Opfordring til at sende. Ifjor, da Lyngby — som nu er døð³ — var hernede (dog ikke i Staby, men i Vejrum⁴ og den Egn, hvor de sige „Bar“ for „Børn“⁵), mente Pastor Sørensen⁶, som kjender goøt til slige Sager, at jeg goøt kunde komme af meø mine Samlinger til Lyngby, hvis han kom hertil. Det kom han ikke, og jeg har dem nu øget meø en hel Del flere Orð, saa meget mere, som jeg har afskrevet de Ord efter Joh. Kok⁷, der, efter mit ringe Kjendskab, ere fælles for Sønder- og Nørrejyðsk. Ligesaa har jeg baaret mig aø meø hans Ordsprog, hvilket han vist ikke har Noget imoø, da han, efter hans Forord at slutte, ønsker, „nogenlunde fuldstændige Samlinger af den Art Folkevittigheder“ fra Nørrejylland, Fyn og Sælland⁸. — Dette Fællesskab, man seer i begge Samlinger, maa jo tale højt for, at der boer et dansk Folk, Sønderjyderne, sønden for „Grændsepælene“. — Foreløbig sender jeg af jyske Ord kun en lille Prøvesamling⁹; naar jeg faaer Deres

Tanker at høre derom, kan jeg siden sende Mere. Den forsøgte Forklaring at udlede Ordene af Oldnordisk, vil De nok lade mig have for min egen Fornøjelse og tage for gode Vare; thi hvorledes skulde jeg med min ringe Kjendskab til Oldnordisk altid træffe det Rigtigste, naar det tiøt kan fejle for de Lærde. — — —

Til Slut bedes De om, at svare mig angaaende de jydsk Ord, Ordsprog og andet, jeg denne Gang indsender¹⁰, samt tilkjendegive mig deres Mening om noget af det, som baade jeg og Andre (Goðskesen¹¹, Larsen¹², J. Jørgensen og P. Kristensen¹³ for have indsendt, saa jeg kan have et opmuntrende Ord at sige disse mine Medarbejdere. De hilses hjærteligst fra

Deres tro Medarbejder

P. Kr. Madsen.

Noter til L. ¹ hans Hustrus Hjemsted.

² Grundtvig har ikke svaret paa hans Breve G, H (²⁷/₁₂ 70), J (¹⁹/₂ 71), K (⁷/₆ 71) eller takket for de ret omfattende og betydelige Sendinger, som P. K. Madsen og hans nedenfor nævnte Medhjælpere har indsendt, heller ikke som P. K. M. bad om, (Brev J) skrevet til en af de ny Samlere som J. Jørgensen for at opmuntre ham til ny Stræben.

³ Lyngby døde d. 15. Febr. 1871.

⁴ ¹/₄ Mil Nord for Holstebro.

⁵ mellem Storaen og Limfjorden i M.s egen Hjemstavn (se M. Kristensen og Bennikes Kort over danske Folkemaal Nr. 82, (jf. Nr. 31)); i Staby siger man Ba'n.

⁶ Forstander paa Staby Højskole (se A, 2).

⁷ Det danske Folkesprog i Sønderjylland I—II (1863—67). Forfatteren var til 1864 Præst i Burkal ved Tønder.

⁸ se Kok: Danske Ordsprog og Talemåder fra Sønderjylland S VII.

⁹ paa ⁵/₂ tætskrevne Sider indeholdende A—D, faa Ord af E.

¹⁰ a) 382—645 „Ordsprog, som Nørrejderne (Vestjyderne) have tilfælles med Sønderjyderne, jævnførte med J. Koks Samling“. b) Andre Ordsprog 646—664. c) „Bonderegler og Folketro“, se f. Eks. Danske Sagn IV, 1986; VII, 945—46. Jysk Almuelv I, 163, 176; Tillægsbind IV, 292.

¹¹ Nuværende Overlærer i Frederiksborg Statsskole, f. i Vissenbjerg d. ⁴/₆ 53. Dimitt. samme Aar som P. K. M., 1873. En af P. K. M.'s heldigste og betydeligste Optegnere, som har optegnet en Række, for Størstedelen ypperlige Sagn, der ofte i Danske Sagn fejlagtig bliver opført under P. K. Madsens Navn. Han er blot Indsender, ikke Optegner af disse: DS. III, 547; IV, 109, 1101; V, 818, 1394, 1453 o. fl.

¹² J. H. Larsen (se G, 9) har optegnet de gode Sagn, som er trykt DS. I, 1303; II, B 214 og 143; III, 450 og 1253; V, 1944 og 1986 o. fl.

¹³ Se A, 6 og S. 50 flg.

Jælling d. 11te Sepbr. 1871.

Herr. Professor S. Grundtvig!

De takkes mange Gange for Deres kjærkomne Brev¹, der har glædet mig, saavel som mine Meðarbejdere. Jeg har bragt dem alle Deres Tak, endog J. Jørgensen, som jeg har tilskreven, eftersom han nu er demiteret og boer hjemme i sin Fødeby Jeðsteð v. Ribe. Jeg har for at opmuntre ham afskrevet Størstedelen af Deres Brev og saaleðes kundgjort ham Deres Villie. Nu skal jeg efter Evne tjene ðem með at opklare det Dunkle i nogle af de foregaaende Sendinger. — [I. Oplysninger til et Par Gaader, meddelt i G², lydskriftlig Optegnelse af Jysk Almueliv, Tillægsb. I, Nr. 546. II. Højskoleelev J. Kjærs og Huslærer S. K. Hansens³ Meddelelser af Sagnet: „Jomfruen paa Aaberg“ (tr. DS. III, Nr. 639), der passer med en gammel Beretning fra en Præst i Veddersø, og som P. K. M. vil mene, stemmer mere med Folks Fortælling end det af Hjælpelærer Jens Sørensen fra Veddersø meddelte Sagn (Sending H.) i Stenen paa Veðdersø Kirkegaard (tr. DS. III, Nr. 636)].

Det ejendommelige Sagn om Ølgoð Kirke⁴ kan jeg ikke give nærmere Oplysning om; men P. Kristensen har lovet at skrive til S. Ommes Præstes Søn, Froðe Rambusch⁵, der har Sagnet optegnet og nu er flyttet til Mors; iøvrigt fortæller Kristensen, at Worsaa, der har fulgtes med Indenrigsministeren⁶, har været herovre i Sommer og faaet Sagnet optegnet. Angaaende Ordsprogene, da kan jeg sige, at jeg tildels af den Grund, at de har været lette at faa fat paa, har indsendt saamange, men paa den anden Side har jeg ogsaa opfattet deres store Betydning. At det derimoð skulde være af stor Vigtigheð, at kjende den levende Brug af meget almindelige Ordsprog, har jeg ikke længe seet; nu da jeg har Deres Ord derfor, veeð jeg det og raader nu M. K. Goðskesen til og[saa] at optegne saadanne, som høre til de bekjendte.

Hvað De skriver om den meðdelte Prøve af „Jyðske Ord“, glæder mig, og jeg takker Dem for Deres Vejleðning angaaende deres Optegnelse, som jeg nok skal efterfølge. Jeg skal ogsaa efterkomme Deres Ønske og fortsætte dette Arbejde, naar jeg faaer Tið; foreløbig maa De have mig undskyldt, da jeg vil faa saa travlt með Lærerfagene, at der ikkê vil levnes megen Tið tilovers hertil. — Faaer De ingen Prøver af dette Slags inden Jul, kan De

vente en Sending da; dette vil ogsaa være saa meget mere heldig, som jeg da kan høre „Ordene“ i deres levende Brug af Folk i min Fødeegn. — Lyøbetegnelsen skal jeg nok iagttage; med Forklaringen af deres nugældende Betydning kan jeg enkelte Gange famle. — Skjøndt De ikke troer nogen Forbindelse mellem „Svin“⁷ og „Svinefylking“, saa er jeg dog ikke ude af Troen, eftersom Navnet ogsaa kjendes for „Brændetørvs“ Veðkommende baade i Veðdersø og Vorgoð Sogne, og fordi de enkelte „Kiler“ ogsaa har lignende Form som „Svinetrynen“. — — — Skal jeg næste Gang nøjagtig lyøbetegne de allerede indsendte „Jyøske Ord“? Dette er jeg villig til, saasnart De tilkjendegiver Ønsket derom. — Tag denne Gang tiltakke med Følgende, indeholdende Sagn, Eventyr, Ordsprog m. m.⁸.

Ærbødigst Deres

P. K. Maðssen.

Til Slut vil jeg bemærke at jeg har indrettet en Bog til „Jyøske Ord“ efter Deres Plan⁹, har ogsaa F og G omtr. færdig, men faaer ikke Tiø til at afskrive dem. Rimeligvis hører De ikke fra mig, inden Juletiø, men saa skal jeg ogsaa nok sende „F, G“ og nogle flere. — J. Jørgensen har jeg faaet Svar fra, og han skriver, at det Udtog jeg gav ham af Deres Brev, vil blive ham et vigtigt Drivfjeder til Fliø¹⁰; han opgiver mig N^o paa 14 Sagn, og naar han har disse optegnede, er der 10 Steder i steð for et, hvor han kan faa flere. P. Kristensen, som De engang kan vente en Sending fra, har tilskrevet Frode Rambusch, angaaende Ølgoð-Sagnet. Jeg forbliver

Deres taknemmelige Meðarbejder

P. K. Maðssen.

Noter til M. ¹ Af 1°/₈ 71, det findes desværre ikke i Dansk Folkemindesamling.

² Se Tang Kristensen Gaader S. 105 (Regnbue) og S. 255 (fra Rønmø og Varde Landsogn).

³ nuv. Pastor Sandvad i Stavning ved Ringkjøbing Fjord, f. 17/1 52 i Ulvborg, dengang Huslærer hos Pastor Plesner i Veddersø, hvem P. K. M. senere underviste i Oldnordisk (se Y, n. 2).

⁴ Se Danske Sagn II, J 113, fortalt (Sending H) af Højskoleelev Jens Andersen, Grindsted og Jens Pedersen, Ølgod. Førstnævnte har tillige fortalt det nærbeslægtede Sagn om Brejning Kirke (II, J Nr. 106), og er senere en af P. K. M.'s bedste Meddelere (se R, n. 1 og 2).

⁵ Nu Arkitekt i New York, dengang en Dreng paa 10—11 Aar (se N).

⁶ C. A. Fønnesbech.

⁷ I foregaaende Sending har P. K. M. i en Forespørgsel til S. Gr. skrevet: „Svin (Flertal Sviner) er Navnet paa en „Törverøgel“, der er bygget uð með tre eller fire „Vinger“, „Kiler“. „*svin*“ ’em [ɔ: svine dem], om Törvene der skal røgles til „Sviner“. Skjønt denne Fremgangsmaade nyttes især til „Sandtörv, der bruges til Svinestrøelse“ („Svintörv“), kan jeg alligevel ikke andet, da ogsaa andre end „Svintörv“ el. Sandtörv, der røgles paa nævnte Maade, ogsaa kaldes „Svin“, og da Fremgangsmaaden og Navnet er kjendt baade i Nes og Staby og vel sagtens flere Steder, end tænke, at dette maa have Sammenhæng med ell. samme Oprindelse som „Svinefylke“, da de var dannet i tre ell. fire Kiler, gående uð fra Hovedfylkningen.“ — Jf. Skattegraveren VIII, S. 159, hvor Tang Kristensen har trykt denne Forespørgsel, og VIII, S. 192, hvor Axel Olrik gir Madssen Ret i hans Formodning.

⁸ Æventyr: ¹) Jomfruerne i Buret (æv. 154). ²) Den udsyede Vante (æv. 131A). ³) Raad og Uraad (æv. 78A). ¹⁻⁸) ved den 76aarige Stine Filsø i Ulvborg (C, n. 1), ⁴) Klods-Hans (jf A, n. 12, fra Odenseegnen); Folkesagnene (DS. II, J 284; V, 105 og 1583; det sidste af Seminarist Kristjansen fra Torning v. Viborg; J. Almueliv V, 470; Gaaderne 1—6 (se Tang Kristensen: Gaader S. 94. 99, 254 øv.); Ordsprog 665—690. Desuden M. K. Godskesens Optegnelser: Sagn (DS. II, H 8, 127; IV, 456; VI, 1037; VII, 49 og 503); Folketro fra Fyn (DS II, G 125; VI, 353, 400. Jysk Almueliv IV, 316⁶², 441; Tillægsbind I. 450, 1115, 18; III, 1272, 1406, 31, 74, 1641); Ordsprog og Talemaader fra Odenseggen 1—37 og Jælling 38—52; Gaader 1—7).

⁹ det er „Sprogbogen“ som her sigtes til, den findes nu i Dansk Folke-mindesamling (D.F.S. 132) og har været en god Kilde for Feilbergs Jyske Ordbog, sml. Efterskrift. S. 54.

¹⁰ 1½, Aar senere sender J. Jørgensen en lille god Samling Sagn til S. Gr. og skriver her: „Da jeg af P. K. Madsen fik Deres Bedømmelse om mine Sagn „Maren Splid“ [tr. DS. VII, nr. 170] og „Peter Vinter“ [jf. DS. V, nr. 895], saa oplivedes min Iver og Nidkærhed for den Sag, og jeg fattede den Beslutning, snart at sende Dem en Del Sagn,“ og beder S. Gr. ikke at anse den Standsning, der havde været, som Lunkenhed fra hans Side, „da jeg altid har været en Ven af Sagnene“.

N.

Jælling d. 8^{ende} October 1871.

Herr. Professor S. Grundtvig!

Det er ikke Sagn, som jeg sender dennegang — með Undtagelse af det ene om „Hejbøl Bonde“¹, som jeg nu har faaet nærmere Reðlighød paa — nej det er i en anden Anledning, jeg henvender mig til Dem, Herr. Professor! með Bøn om et goðt Raað — En af mine Kammerater her, N. K. Jensen, der desuden er min Kjending fra Højskolen, er af sin Broder J. P. Jensen, der

er Pakmester ved den fynske Jernbane, bleven opfordret til at give Herr. Gaardejer N. Pedersen, Aarslev v. Aarhus Bidrag til en jyðsk Ordbog, som han agter at uðgive, og i hvilken Anleðning han har uðsteðt en Opfordring i Aviserne² (ifølge Brevet). N. K. Jensen svarer N. Pedersen i et indlagt Brev til hans Broder —, at han ikke er istand til at give ham sønderlige Bidrag, men tilføjer, at der er en Elev paa Seminariet ved Navn P. K. Maðssen, der syssel-sætter sig meget með „jyðske Ord“, og nok kunde give Bidrag dertil, til ham maatte N. Pedersen helst skrive. — Nu faaer jeg Brev fra ham idag með Anmoðning om at give ham Bidrag til den paatænkte Ordbog, og nu er jeg i Urede með, hvad jeg skal gjøre. For det Første har jeg ikke Tið til at afskrive mine Ord-samlinger og lægge mit betydelige Ordforraað til hans 300, og for det Andet har jeg de Tanker, at den Bog skal bæres frem af ander-ledes større Kræfter, end de, som N. Pedersen vil kunne uðfolde. — Om han er en Mand af Faget, veeð jeg ikke, men hans Brev tyder i det mindste ikke derpaa. Jeg skjønner ikke, at han har Kjend-skab til Oldsproget, — hvilket han i det mindste maa have, hvis Værket skal stifte nogen Nytte — og desuden kjender han ikke til K. J. Lyngbys Lyðbetegnelse³ (Havde han kjendt den, havde han vel og taget den i Brug og skrevet: „*såanne*“ istedetfor „*saanne*“) hvilket er en meget mislig Ting, naar man vil sysselsætte sig með et saadant Arbejde, og for Udleðelsen af Oldsproget. — Dertil fortæller han om en særegen Bøjningsform, der er kjendt i Århus-Egn, nemlig at „stenig“ hedder „*stjennere*“⁴, en Bøjningsform, der saavidt jeg veeð er kjendt over hele Jylland, saavel i Hedeegnene som i Vestjylland. Idet jeg sender Dem Mandens egen Skrivelse kan De selv dømmе, og jeg henstiller til Dem, hvað jeg her bør gjøre. Dette vil De nok ret snart laðe mig vide, og i samme Brev til-bagesende mig N. Pedersens, hvem jeg ikke svarer, inden jeg faaer Deres Menig at vide. — Min Hjælp angaaende den jyðske Ord-samling — tager jeg ikke fra Dem for at give den til N. Pedersen; thi baade skylder jeg Dem det, og desuden — hvað der er Hoveð-sagen — faaer jeg disse anbragt paa rette Steð hos sprogkyndige Mænd. Jeg føler, jo mere jeg sysler með disse Ting, hvilken Sag-kyndigheð, der gjøres fornøden, naar en ordenlig Ordbog over det danske Folkesprog skal komme istand, men jeg indseer ogsaa, at N. Pedersens Forsøg er et Skridt der hen imoð, og at det er et glædeligt Tidens Tegn, at Danmarks Gaardejere tage Haand i

Hanke með veð det store Arbejde, der er Arbejde paa et aandeligt Danevirke.

Jeg kan nu lade Dem vide, at jeg har en ikke liden Del af min Ordsamling — øget með flere tilkomne Orð — ordnet og lagt tilrette; jeg er nu færdig með „K“, der indtager 3 Sider, lille Oktaber, over 1 Ark, men den kan jo øges með flere; under „H“ har jeg omtr. ligesaameget. De maa undskyldte, at jeg ikke faaer Tið at afskrive dem; men De skal faa disse, naar den beleglige Tid kommer (Jul). Deres Meðarbejdere, Fynboerne *J. H. Larsen* og *M. K. Goðskesen* følger mit Exempel og optegne ligeleðes saadanne Orð, som de kjende fra deres Hjemegn. — Vil De ogsaa moðtage disses Bidrag?

Hejbøl Bonde.

(Optegnet af Frode Rambusch, Øster Assels Præstegaard, Mors)
[trykt Danske Sagn II, G, nr. 112, desværre kun i Uddrag].

Dette er Sagnet, som den vakre Gut — han er 10-11 Aar — har optegnet; han har stor Lyst til saadanne gamle Sager, af hvilket han har en Del optegnet. — Jeg kommer her til at tænke paa Deres Faders Ord⁵:

„Der sidder i Nord dog en lille Pog
og staver með Saga i Billedbog“;

thi hvað er dette Andet, naar den unge Dreng sanker Folkeminderne op. — Jeg vil anføre Ord af hans Brev til P. Kristensen, fordi der er en Del af Interesse, som er skjönt at lægge Mærke til. Han skriver: „Henad Vinteren tænker jeg at have opspurgt en Del Kæmpeviser og Sagn; om Vinterafterne pleje Morsingboerne at besøge hverandre; dem, der kan nogle Historier, fortælle dem, og ligeleðes dem, som kan Kjæmpeviser, synge dem. — Der er Morsingboere, som tro, at der lever Havfruer og Havmænd. — Jeg har spurgt flere gamle Mænd, om de ingen Kæmpeviser kunde; men de svarede, at de vidste ikke, hvad det var, men til Vinter vilde de synge nogle Viser for mig. Når jeg spurgte, hvað de handlede om, fik jeg til Svar: å de æ såen om ung Folk, der vild ha hinåen, å så æ de et bløuen tel nød [noget] eller også om Krigere.“ —

Har De Tið, vilde jeg gjerne vide, hvad De siger om de siøst indsendte Folkeeventyr.⁶ Kjend mig et godt Raad angaaende den omtalte Sag! Jeg venter snart Svar! — De hilses hjærteligst fra
Deres fremtidige Meðarbejder,

P. K. Maðssen.

Efterskrift. Baade P. Kristensen og jeg ønsker at vide Deres Mening om det indsendte Sagn⁷, hvorvidt det kan tjene til yderligere Oplysning.

P. K. Madsen.

Noter til N. ¹ Se nedenfor (Danske Sagn II, J, nr. 112, desværre i stærkt forkortet Skikkelse).

² Første Gang i Aarhus Amtstidende 1. September 1871. Han skriver her: „Vil en Kyndigere paatage sig Arbejdet, opgiver jeg det gjerne, i modsat Fald beder jeg om saa stor Medvirkning som muligt“ (sml. P. K. M.'s Brev „Ad N.“). Hans Arbejde er dog ikke senere kommet Feilberg tilgode, saaledes som P. K. Madsens „Sprogbog“ er det, og selv har N. Pedersen ikke ævnet at føre det til Ende. Han udgav senere et politisk Ugeblad (Venstre), „Folkebladet“, der i 1873 udkom med 34 Numre.

³ Se Lyngbys „Bidrag til en Sønderjyds Sproglære“ 1858 S. 1–3 og Feilberg, Jysk Ordbog I, Forord S. IX—XI.

⁴ Se Feilberg under „steneret“ (o: stenet).

⁵ Se Krønike-Riim til Børne-Lærdom 1829 (Rimet: „Ebræer, Græker og Romere“). N. F. S. Grundtvigs Udvalgte Skrifter (ved H. Begtrup) V, S. 262.

⁶ Se M. n. 8.

⁷ Frode Rambuschs „Hejbøl Bonde“.

Ad N.

Jælling, i Novbr. 1871.

Herr. Professor S. Grundtvig.

Aller først takker jeg for Deres Raad¹ i den omtalte Sprogsag med N. Pedersen. Ham har jeg svaret, og som ærlig Vestjyde sagt, at jeg ikke troede, han var det store Arbejde voxen, som han agtede at fuldføre. Han har skrevet igjen — et ganske ordentlig Brev — og sagt, at han ikke anser mig for kompetent Dommer over hvad han kan eller ikke kan, af den simple Grund, at jeg kjender altfor lidt dertil, og overhovedet anser han enhver foruð og i Utide af hvemsomhelst afsagt Dom derom, for uberettiget og meningsløst. „Først naar Arbejdet foreligger“, skriver han, „er Bedømmelsen berettiget“. (Ja saamæn). Dernæst fortæller han: „Jeg har slet ikke tænkt mig, at levere et Sprogværk, der skulde komme for Lyset i den Hensigt at opbevare hele det jydske Sprog for Efterverdenen. Dette kan kun de Lærde efter min Mening heller ikke gjøre; det kunde kun skee ved, at der skabtes baade en øster- og vesterjydske Literatur; men jeg indrømmer, at de Lærde paa anden Maade kan gjøre en hel Del derfor. Det jeg vil, er, som jeg har [sagt] i min Opfordring i Aviserne, at samle Materiale for Sprog

og Oldgranskerne (som er min Plans egenlige Hovedøjemed) og at levere en Ordbog over ejendommelige jydske Ord, der kunne have praktisk Betydning for vore Skribenter og Forfattere, især de folkelige. (Lyngbys Betegnelse kjender han ikke, men mener den er ikke vanskelig at følge) . . . Jeg har naturligvis ikke et eneste Øjeblik tænkt paa at udgive en Ordbog, hvoraf jeg ikke kunde eller vilde være ansvarlig for, at de fleste af Ordene vare betegnede med nøjagtige Lydtegn.“ Han ender med, at han vil blive ved at samle jydske Ord og gjør tilsidst opmærksom paa Kl. Berntsens Opfordring til at sende denne „Eventyr og Sagn“ (til Skolerne)², et Foretagende, jeg ikke veed, hvad jeg ikke skal dømme om; thi der er foruden Æventyr og Sagn meget Andet (Børnerim, Gaader, Lege), der kan glæde Børn; altsaa mener jeg, at Deres Samlinger, brugt i en forstandig Lærers Haand, vil kunne udrette mere, og hvor vil han (Kl. Berntsen) faa de Æventyr og Sagn fra; af Deres „Gamle Minder“? Hernæst takker jeg for Deres Vejledning angaaende de jydske Ords Lydbetegnelse; jeg mærker nok, at jeg begaaer en Del Fejl. Da jeg for Øjeblikket er syg og ikke godt kan udrette noget Anstrængende, vil jeg nytte Lejligheden til at sende Dem nogle jydske Ord (F'erne)³, heri vil jeg see, saa godt jeg kan, at følge Deres Vink: 1. gjøre den rigtige Brug af Halvlydtegnene (')⁴ eller slet ikke nytte det — 2. ikke bruge Meðlydsfordobling, som jeg flere Gange urigtigt har brugt, især ved rullende Tonelag. — Maa jeg nu gjøre opmærksom paa den forskjellige Lyd, Tvelyden „ej“ kan have f. Eks. sæj ɔ: sige, „Læjrer“ (Sider paa en Høstvogn) forskjelligt fra Lyden sej ɔ: sidde (Ordet „see“, der sædvanligt lydbet. „sie“⁵ kan jeg ikke godt komme afsted; thi skrive „sie“ leder til i-Lyden, hvad der er fejlagtigt; jeg foretrækker derfor seje (see) — der „efter mit Skjøn“ ligger Udtalen nærmere — indtil jeg hører Deres Mening derom, som jeg beder Dem at give mig tilkjende inden Jul; thi da skal jeg sende en større Samling. Kjære Herr. Professor vil De saa ikke samme Gang fortælle mig lidt om, hvad Værð de indsendte Folkeeventyr kan have (om Eventyr „Den udsyede Vante“⁶ ingen Skiftning er o. sv.). Min Bestræbelse skal gaa ud [paa] at faa fat paa nogle Eventyr i Jul. De hilses hjærteligst fra

Deres taknemmelige

P. K. Maðssen.

Noter til Ad N. ⁴ I Brev af 12. Oktober 71. („Foreløbigt svar“).

² Trykt i Folkebladet Fylla (ved Morten Eskesen) d. 7. Oktober 1871. 1. Samling af hans Folke-Æventyr for Skole og Hjem udkom 1873, 2. Samling 1883. — Sagnene fik han ikke udgivet.

³ Tillige sender han Folketro a—k (se f. Eks. Jysk Almueliv Tillægsbind I, nr. 288 og nr. 597 (Varde-Ringkøbing) og III, nr. 1230).

⁴ Lyngbys Lydbetegnelse for ubetonet „e“ (se Bidrag til Sønderjydsk Sprog-lære 1858, S. 1).

⁵ Saaledes som det er sket i Gamle danske Minder I, nr. 28 i Skæmte-sagnet „Kræn o æ Res“ (fra Ulvborg Herred, Stabys Herred), optegnet i Lydskrift af Hanne Fenger paa N. Vosborg og omsat af S. Gr. til Lyngbys Lydskrift, som der i en Efterskrift gøres Rede for (her ogsaa Tale om de forskellige Tonelag). Jf. R, n. 8 og S. 43 n. 1.

⁶ Novellistisk Æventyr af samme Type (131A) som Jyske Folkeminder XIII, nr. 66; det er ikke nogen Skiftning, men indeholder, som denne Æventyrtype plejer, gribende Træk (jf. M, n. 8).

O.

Jælling d. 13de Febr. 1872.

Herr Professor S. Grundtvig!

Idet jeg sender Dem medfølgende Folkeminder beder jeg Dem ærbødigst om nogle Oplysninger angaaende de sidste indsendte Folkeæventyr (Jomfruerne i Buret¹, Den udsyede Vante osv.) og foreliggende Indsending². — I Jul fik jeg ikke sønderlig samlet, da det ikke kunde føje sig saaledes; jeg har siden opmuntret Andre, saaledes min gamle Kammerat fra Højskolen K. Medum³, der sender nogle Æventyr; han vilde gjerne vide, hvad Værð disse have. Han kan faa fat paa flere. Kunde De ikke ønske at have en omstændelig Beskrivelse af de gamle Lavggilder: „Igang“ og „Afgang“ paa Fyn? J. H. Larsen samler Stof dertil.⁴ — Jeg vil fortælle, at jeg har Brevvexling med Evald Tang Kristensen, som jeg takkede for hans Samlerflið („Jydske Folkeminder“)⁵. — Deri fortalte jeg ham blandt Andet, at min Ven P. Kristensen havde faaet en hel Slump Viser optegnede, (fra Hammerum Herreð), hos en gammel Kvinde, man kalder „Blinde Marta“ (i Skarrild)⁶; dette gav Anledning til, at E. T. K., som jeg fik Brev fra i Lørdags, bad mig om at afskrive og sende ham disse, da det var ham magtpaaliggende at faa, saaviðt muligt, alle Hammerum Herreðs gamle Viser samlede. — Disse har jeg nu afskrevet og sendt. Ønsker De disse, skal P. Kristensen gjerne sende Dem Samlingen, der bestaaer af flere

gode gamle Viser, hvoraf jeg vil fremhæve „Karper af Dyring“, en mærkelig Vise⁷, der flere Stæder er uforstaaelig. — De vil nok fortælle mig, om den haves i gamle Haandskrifter. Det første Vers lyder saaledes:

„Bukkeben og Ælmesten
 og flere tør jeg ikke nævne,
 de loð byde saa høj en Knark (o: bua (udstyre) saa høj en Knar)
 til Grönland lade han stævne.
 Og jeg bryder aldrig Tro min!

P. Kristensen har igjen faaet Brev fra sin lille Ven Frode Rambusch i Øster Assels paa Mors; han fortæller om Morsingboernes „Folketro“, der er sælsomt nok i vor oplyste Tið, og nogle Sagn, deriblandt det mærkelige om „Kvinden i Sælhundeskindet“⁸. Det Vigtigste heraf sender jeg.

Jeg har faaet en Opskrift af „Rakkerens Bruð“⁹, som min Kone, der boer i Staby, har sendt mig. Jeg vil her bemærke, at hende kan jeg takke for Størstedelen af de mange Ordsprog, jeg har optegnet; ligeledes har hun sunget Viserne om „Moder og Datter“, og „De to Jomfruer“¹⁰, o. sv. (Jeg veeð ikke, om jeg før har sagt Dem, at jeg er gift¹¹. — Nu veeð De det). Opskriften ligger saa nær Deres¹², at jeg ikke sender dette, inden jeg har Deres Mening derom. (Ja, ja, den er dog en Del forskjellig derfra).

Min jydske Ordsamling er nu betydelig øget; jeg har saaledes 2 Ark „S“er og kan endnu faa nogle flere Orð. Min Tið er for knap til [at] afskrive disse; men det staaer som sagt heller ikke paa Dagsordenen. — Jeg troer, jeg vil først have Samlingen fuld færdig, inden jeg sender den. Jeg glæder mig til, at Oldnordisk maatte blive indført som Undervisningsfag paa Seminariet, hvad Holm¹³ andrager om hos Ministeriet. — Jeg vilde gjerne vide, om J. Jørgensen har indsendt Dem Sagn fra Ribe-Egn¹⁴; thi jeg har ikke havt Brevvexling með ham i længere Tið. — Hermeð hilses De hjærteligst fra

Deres tro Meðarbejder

P. K. Maðssen.

Noter til O. ¹ Se M, n. 8, dette Æventyr lidet værdifuldt.

² Folkeskik og Folketro: (DS II, E 205 og H 287); Skæmtesagn: (tr. Tang Kristensen: Vore Fædres Kirketjeneste nr. 478); en Ringdans. P. Kristensen (DS V, 814 og 904). Børnerim og Remser (i Lydskrift) fra S. Omme, Brande og Skarrild Sogne. —

³ fra Timring v. Herning, dimitt. 1874, Aaret efter Madsen. Efter sin Moder (40 Aar gammel) har han optegnet 5 ypperlige Æventyr og Skæmtevisen: Bondemanden han taler til Konen sin.

⁴ Hans Skildring findes dog her i O. (Jysk Almueliv IV, nr. 103). Tillige optegnet DS IV, 1567.

⁵ 1ste Del med de berømte Jyske Folkeviser var udkommet 1871.

⁶ P. Kristensens Fødeby.

⁷ DgF. 41 (Visen om Rosmer).

⁸ Danske Sagn II, D 16. Tillige har han optegnet (og P. K. M. indsendt) DS II, A 4 (desværre ufuldstændig trykt) og A 87.

⁹ Hvoraf han optegner første Vers; (DgF: 369, An) og en Variant (Gg).

¹⁰ Se C, n. 1. og se A, n. 13, Grundtvigs Brev af 18. Juli 1870.

¹¹ Han var blevet gift d. 8. Marts 1870.

¹² Gamle danske Minder III, nr. 2.

¹³ Lærer i Historie, Dansk, Pædagogik og „Praktisk Færdighed“ (se Jælling Seminarium 1841—91, S. 4). Han har haft en lignende Betydning for P. K. M. i Jælling som Pastor A. Sørensen paa Staby Højskole (se A) — ligesom denne har han læst Oldnordisk med P. K. M. (og hans Kreds). „Han er aabenbart, hvad Flere af os har kaldt ham, Livets Bærer paa Seminariet“. (Brev til Ungdomsvennen P. Nielsen Lykke d. 4. Maj 1872).

¹⁴ Se M, n. 10.

P.

Jælling, d. 9de Maj 1872.

Herr Professor S. Grundtvig!

Det er ikke for det Meget, jeg har at sende; thi det Hele indskrænker sig til to Kæmpeviser; men det er, fordi jeg længes efter at høre Deres Mening angaaende Noget af det, jeg de siøste Gange har indsendt, at jeg skriver. Dette maa jeg nok bede Dem om. Meðfølgende Viser har min Kone optegnet efter hendes Moders mundtlige Meðdelelse; denne Siøste heðder Anna Johanne Hansdatter, Kloster (i Staby) og er 74 Aar. — Anleðningen var denne: Min Kone, der lever borte fra mig — var bedrøvet og sagde til sin Moder: „Kan I ikke synge en Vise for mig“. — „Nej, hun kunde saamæn ingen nu; men saa sang hun dog disse to:

I.

Liðen Kirsten hun gik i Rosenlund
at plukke de Blomster baade brune og blaa.
Mig tykkes det er tungt at leve.

[Trykt DgF 305 Ff. Visen om Hertug Frydenborg].

II.

Riselil og hendes kjær Møder di sað nu begge ved Bordet
 Og Riselil kjær Datter min.
 |: „Hvi rinder det Mælk af Brystet din“ :|

[Trykt DgF 271 G. Visen om Ridselille og Medivold].

Det vil glæde mig og mine Medarbejdere at høre fra Dem. — Vi vente snart at se Deres fjerde Samling af „Gamle Minder“. — I Deres Brev, som jeg haaber snart at faa, vil De nok ogsaa med et Par Ord omtale disse to Viser. Jeg veeð, det vil glæde min Kone at høre lidt derom. — Jeg forbliver efter Evne

Deres Medarbejder i „Mindernes“ Tjeneste

P. K. Maðssen.

Efterskrift. Min jydske Ordsamling er færdig saaleðes, at alle de Ord, jeg har i mine spreðte Samlinger, ere opskrevne. Jeg kan heller ikke komme i Tanker om flere. — Saasnart de ytrer Ønske om, at jeg skal sende Bogen, sender jeg den, men paa den Betingelse at faa den tilbagesendt engang. I andet Fald vil det vare goðt et Aars Tið, inden De faar Samlingen; thi i denne Læretið kan jeg ikke faa Tið til at afskrive disse mange Ord. — Det Sidste er kanske det beðste baaðe for Nøjagtighedens (Lyðbetegnelsen og Forklaringen) og for den Øgelse, som Samlingen imiðlertidigt kunde faa.

P. K. Maðssen.

R.

Jælling den 10de Febr. 1873.

Herr. Professor S. Grundtvig!

Efter at en lang Tið er gaaet, da jeg ikke har sendt Dem en større Samling „Folkeminder“¹ (dermed skal ikke være sagt at foreliggende er „stor“), har jeg i Dag faaet meðfølgende Samling færdig, der indeholder saavel andres² som egne³ Optegnelser. Jeg skal ikke opholde Dem ved at omtale hver enkelt Ting; thi det fornødne derom er paa sit Steð bemærket; dog maa jeg tilføje et Par Ord om det sidste, Folkeviserne. — Min gode Ven og Medarbejder M. K. Godskesen har formaaet Seminarielev Nis Sørensen fra Hörning til at optegne de tre første Viser⁴; den siðste⁵ har Seminarielev H. Sørensen fra Stenderup ved Horsens meddelt os (Godskesen

og mig); jeg har faaet Musiklærer H. Kristjansen til at udsætte Tonerne efter Meðdelernes Sang, hvilket Arbejde jeg haaber ikke skal være spildt. Jeg ønsker at vide, om de findes i Berggrens Samlinger af „Folkemelodier“⁶, og hvorledes han synes om dem. — Maa jeg bede Dem om at skrive mig til snart og give mig lidt Oplysning om, hvilket Værð noget af de seneste Sendingerne maatte have. Dette længes jeg meget efter at vide. Jeg sender tillige en lille Fortsættelse af de „Jydske Ord“⁷. Hvorvidt jeg har været heldig med at betegne Orðene nøjagtigt, som de lyde, maa De bedømme; jeg kan kun sige, at jeg har gjort mig Flið for at ramme det rette, og af denne Grund har jeg afveget fra den sædvanlige Betegnelse⁸ af Ord som, „se“, „ned“, der i „Kræn o æ Ræs“ (Gamle Minder I. Del) skrives „sje“, „njer“, uagtet disse Ord fra Ulvborg-Egn ikke lyder på rent „i“ saaledes som i Salling-Egn, men paa et „e“, der optager et „j“ Lyð i sig, og derfor maa skrives „šeje“, „nej^{er}“. I saadanne Tilfælde har jeg undertiden sat et Tonetegn over e't for at antyde, at det er en ren e-Lyd; f. Ex. „séj“ (sidde) forskjellig fra „sæj“ (sige); men dette kan jeg vist udelade som overflødigt. Ikke sandt!

De skrev engang, at jeg burde opmuntre andre til at arbejde paa lignende Ordsamlinger, naar de fulgte en fast Betegnelse for Lydene (Lyngbys Lydbetegnelse). Min Ven J. H. Larsen, Indsender af de fynske Nissesagn⁹ fra Miðdelfartegnen, der i længere Tið har samlet på „vestfynske Ord“ har jeg derfor opmuntret til at sætte sig ind i denne Betegnelismaade, der vel ogsaa kan benyttes ved de „fynske Ord“; han er rede til, at sende Dem sine Samlinger engang, hvis De ønsker det. Naar mon den ny og forbedrede Ud-gave af Molbechs Dialektolexikon udkommer? Larsen vil helst, at hans „Ord“ snart (efter at vi er komne herfra; thi her have vi nok andet at bestille)¹⁰ kan komme ud og gjøre Nytte, og det samme siger jeg með, for mit Vedkommende. — Tillað mig at rette et Spørgsmaal til Dem fra J. H. Larsen. Kan De ikke sige ham, hvorfra det fynske Ord „On“ og „one“ i følgende Exempler stammer: Kornet sættes i „On“ (o: sættes i Raðe paa de høstede Marker) — „å (at) one Kornet“ o: at sætte det i Rade?

(Det kan vel ikke have með „Odin“ at gjøre!) —

Endnu har jeg dette at tilføje, at jeg har hvervet en ny Með-arbejder i ovennævnte H. Sørensen fra Stenderup¹¹; han har optegnet nogle gamle Viser för, som imidlertid ligger derhjemme, og

han véð, hvor flere ere at faa; han kan nogle Æventyr og kjender en Del Sagn og mange Ordsprog. Han har, som De véð, intet indsendt, da han troede, det var for ringe at komme til Kjøbenhavn; men nu skal det nok komme. Maaske vi að Fastelavn, igjen kunne sende Dem en Del; men inden den Tið haabe vi at høre fra Dem, hvilket jeg saavel som Goðskesen beder Dem indstændigt om at laðe ske. Hermed Hilsen og Tak for Deres Bereðvilligheð fra

Deres Meðarbejder

P. K. Maðssen, Jælling Seminarium.

Efterskrift. Siden jeg neðskrev omstaaende, har jeg faaet Oplysning om, at man i Jælling saavel som i Horsens-Egn siger: „æ*n* A*wn*“ ɔ: en Kornrade (Kornhob) = Fynsk „On“, hvilket, da det fuldstændigt svarer til hinanden, maa være et og samme Orð¹². — [Exempler paa Brugen af A*wn*]. — Maa dette hjælpe til at klare Ordet, vilde det glæde mig.

P. K. M.

Noter til R. ¹ Sidste Sending Q, d. 23. Sept. 1872. Her findes Seminarist Jens Andersen fra Grindsted (jf. M, n. 4): DS. I, nr. 16, 122, 536; II B, 98, 204; J, 154, 164; III, 330, 823, 2064; IV, 58, 831; V, 551 og 954; Frode Rambusch: DS. V, 759; M. K. Goðskesen: DS. II, G 240; V, 1141, 2143; VI, 75 og 692; VII, 937; 67 Ordsprog og Talemaader fra Fyn; Folketro fra Fyn, tr. Jysk Almueiv IV, 380^{oo}; Tillægsbind I, 739, 1576; III, 744, 1009, 1579. P. K. Maðssen: DS. II, J 269 og V, 324; Gaader fra Thorsteð 1—5; Ordsprog 711—53.

² K. Medum (sml. O, n. 3) 3 gode Æventyr (æv. 1, 21, 41) fortalt paa Jysk og lydskriftlig optegnede af P. K. M. ligesom ogsaa det af æv. 41 kan kender fra sin Barndom (se G, n. 4); Jens Andersen DS. VI, 531 og „Dyrefabler og Kæderemser“ nr. 583 (æv. 109^B brugt som Juleleg i Skjærn og Hanning Sogn); M. K. Goðskesen: Ordsprog fra Fyn 1—15; Gaader fra Jylland 1—16, Hans Sørensen: JA. III, nr. 446.

³ Æventyret Trosvend efter hans tidligere Husbond Lærer Trøstrup (Her-ning Musæum) i Thorsteð (jf. A), Ordsprog 711—53; Sagnene DS. IV, 1164 og V, 1231 (fort. af hans Vært Jens Olesen i Jælling); IV, 971 og 70; VI 1180 (Sem. P. M. Korsgaard, Skjærn); DS. II, A 112 og III, nr. 2 (Svigermoder i Staby); Folketro særlig om Forvarsler (DS. II, J 332, 34 og 49) af gl. Kone fra S. Nissum og DS. VII, nr. 682.

⁴ DgF. 376 C.nn, 286 G, 416 Cj. — ⁵ DgF. 416 Ck. —

⁶ Folkesange og Melodier I (1842—47).

⁷ A—G (23 Sider), hvoraf A—F er Supplémenter til det tidligere (L og Ad N) indsendte (sml. T, n. 4).

⁸ Se ogsaa Ad N, note 5. — ⁹ Se Danske Sagn II, B 214 og 143.

¹⁰ Examenslæsning. ¹¹ dimitt. 1875, to Aar efter P. K. M., nu Lærer i Fuglebjærg.

¹² Dette er dog allerede Molbech klar over; se hans Dialektlexikon (som P. K. M. paa den Tid ikke har kendt) under „Aan“.

Rødding Friskole d. 8de Febr. 1874.

Herr Professor Svend Grundtvig!

Det var i Forsommeren 73, at De siðst hørte fra mig, da var jeg Elev på Jælling Seminarium; nu har jeg Skolelærereksamen og er Friskolelærer herneðe i Salling¹, hvor jeg, om Guð og Folk vil, kommer til at bo með Familje nu til næste Sommer. — Hvað jeg sender her er jo ikke af allerstørste Værd²; men det er det første, det bedste, jeg har fået herneðe. Jeg har fræmdeles et hørende Øre, og hvað jeg bliver mærksom på af slige gamle Sager, skal jeg sende Dem; jeg håber således at få fat på nogle Æventyr; der er dem, der kan nogle. — — Med Hensyn til Folkeviserne³, og tildels Gåderne og Börnelegene, da har jeg fulgt Deres Orð i et af Brevene, at „det bør aldrig afskrække en Samler af slige Sager, at noget sådant foruð er bekendt o. sv.“⁴ Af de steðlige Talemåder Side 30 No 780-82⁵ kunde jeg have anført flere; men har ikke gjort det, fordi jeg indsender disse til Pastor H. V. Rasmussen⁶.

Nu vil jeg først og fremmest bede Dem om at skrive til mig snart, og dernæst at oplyse mig om følgende: om Gåden fra Nes⁷, om Folkevisen om Hr. Medler og Redselille S. 23⁸, om den siðste Opskrift er overflødig⁹, om Navnet „Nindevold“ haves i gamle Håndskrifter af Visen¹⁰, og om hvorvidt disse indsendte ere uafhængige af trykte Viser, tilsidst Oplysning om „Den ridende Dødning.“¹¹ — De skulde vel ikke nu kunne sige mig, når De tænker, at 4de Saml. af Gamle Minder kan udkomme; vi ere flere, som venter efter den. Venligst Hilsen fra

Deres

P. K. Maðssen

Lærer veð Rødding Friskole, over Skive.

Noter til S. ¹ Han havde faaet Stillingen d. 12de Nov. 1873.

² Han sender: Folketro (DS. IV 1805, VI 373 og 950, JA. III 481, Tillægsbind III 1099 og 1619), Remser og Hyrderim 1—5, Börnelege (se Kristensen: Börnerim nr. 2011 og 2185), Gaader 1—9 (se Danske Folkegaader S. 148, 175, og 263), Ordsprog 754—84 (Mærk det om den djærve Furbo JA. VI, nr. 477). — P. K. Thorsens Sejrsøiske Ordsprog 1—163; denne havde som Seminarist paa Gedved laant Madssens Ordsprogssamling, havde kendt 114 af dem fra Sejro og Resten, 115—163, var sejrøiske Ordsprog, som P. K. M. ikke havde tilsvarende til i sin Samling.

³ 1) DgF. 458 C 1, 2) Per Svinedreng (1—2 sunget af 70årig Kone i Rødding);

3) DgF. 369 A n, 4) DgF. 271 R (3—4 af yngre Kone i Rødding); 5) DgF. 271 G.

⁴ D. 19/11 1871, hvoraf han anfører et Brudstykke i sit Brev til Tang Kristensen 12. Febr. 1871: „Det bør aldrig afskrække en samler af sådanne sager, at noget lignende foruð er bekendt. Det er netop af største vigtighed, at flere optegnelser haves til bestyrkelse og udfyldning; men de bør holdes strengt uð fra hinanden fra først af, ellers går jo hele ægtheden og den gensidige bestyrkelse tabt“.

⁵ Om Morsingboerne (Er Krummer Brøð, så er Morsingboer Folk o. dsl.).

⁶ Til 1864 Præst i Halk ved Haderslev, død 1891. Har samlet og udgivet: „Danske Ordsprog“ (i „Folkelæsning“: Smaastykker III, 3, 1869) og 1873 i „Folkelæsning“ udstedt Opfordring til Indsamling af stedlige Talemaader, hvoraf P. K. M. den 6. Juli 1873 indsender 58.

⁷ Se Danske Folkegaader S. 155 (jf. S. 43): Dyret i Grøndal. P. K. M. formoder, at det skulde være Sleipner og henviser til den bekendte Heidreksgaade om Odin og Sleipner (Dyr med 3 Øjne, 10 Fødder o. s. v.), der ogsaa er af ganske samme Type.

⁸ DgF. 271 R (i Opskriften staar der dog Mikkell).

⁹ Hans Kones Opskrift, DgF. 271 G (jf. P II og S. 3).

¹⁰ Der haves ingen gamle Haandskrifter af denne Vise. Den ældste er et Flyveblad fra 1770, 271 A, hvoraf samtlige danske Opskrifter er uafhængige.

¹¹ Tr. Danske Sagn II G 220, jf. Gamle d. Minder III, S. 241.

[Brev fra P. K. Madssen til hans Ven Fynboen J. H. Larsen Nörresleth¹ d. 2. Marts 1874 med Referat af S. Grundtvigs Svar paa hans sidste Brev].

Jeg fik et brev, dagtal d. 17/2, og deri takker han mig med følgende orð: „Der er løbet meget vand til stranden, siden jeg d. 19 oktober 1871 skrev Dem til². Der er blandt andet også i den mellemtid utvivlsomt forgået meget godt og gammelt, som levede i folkemunde; men der er også i den tid blevet reðdet en hel del fra forglemmelse, og jeg må da ikke glemme at sige Dem tak for, at De i den tid mange gange har gjort, hvað De kunde for at bevare folkelige minder, og særlig sige Dem tak for, at De til troðs for min veðvarende tavsheð har vist mig den tillid at sende mig Deres fund. Deres tillid skal ej heller blive skuffet; om Guð under mig liv og helsen i nogle år, skal De få at se, at det er ikke i glemmebogen, de gamle minder skrives, som indgå i mit forråð“. Jeg havde tid efter anden gjort ham mange spørgsmål; men han beder mig i kærlige orð undskyldte sig, da han ikke kan give bestemte svar, inden alt bliver drøftet og eengjort, og han vil ikke føre løs tale. På spørgsmålet om, når en ny samling Gl. danske minder udkommer, svarer han: „En ny række Gl. danske minder har længe været påtænkt og forberedt, og måske jeg dog når at

få en samling udgiven endnu i dette år³. Dette bør du vide; ti du har ydet din skærv dertil⁴.

Noter til Grundtvigs Brev. ¹ Denne har med stor Elskværdighed laant Udgiveren dette og 4 andre Breve fra sin Ungdomsven, skrevet i Rødding og Staby søndre Skole.

² som Svar paa Brev N: P. K. Madssens Forespørgsel om, hvad han skal gøre med Gaardejer N. Pedersens Opfordring om at indsende Ord til ham.

³ Grundtvig naaede aldrig at faa en 4de Samling Gamle danske Minder udgivet. Derimod udkom hans Danske Folkeæventyr I—II 1876, 1878 og en illustreret Samling 1884 efter hans Død.

⁴ se L, n. 12, O, n. 4 og R, n. 9.

T.

Rødding friskole d. 19de april 1874.

Herr professor S. Grundtvig!

Jeg takker Dem allerførst for Deres brev af 17de febr. og for den åbne udtalelse af, at De ikke kan give mig svar på alle mine mange spørgsmål om enkeltheeder; det er noget, jeg også fuldt vel kan skønne. Det glæder mig, at De ikke er bleven træt af dem; ti det er nu en gang min natur, gjerne at ville spørge om, hvad der ligger mig på sinde, og, folkeminderne ligger mig grumme meget på sinde, som De ser. — Jeg skal efter ævne give Dem svar på de spørgsmål, som De efterhånden vil gøre mig, når De kommer til benyttelsen af de forskellige sager. — Ja, kommer jeg til København, skal jeg nok komme op til Dem; men det bliver vel ikke så snart, ti en Københavnsrejse er meget for mig, der sidder i små omstændigheder. Imidlertid er der noget, jeg gjerne vil bede Dem om, når den tid kommer; det er en anbefaling for at komme til at tage del i det sommerkursus, der gives i København for skolelærere, der ville uddanne sig videre i enkelte fag. Jeg vil læse sprog; Oldnordisk først og fremmest; men det bliver i det allerførste ikke før næste år. Indtil den tid læser jeg ene, så godt jeg kan, og gransker over det jydske folkesprog med iver. Ja, det hører næsten med til mit daglige brød; min ordbog øges stadig; ti jeg er kommen på god bund. Pastor Rasmussen opmuntrede mig (i Århus i eksamensdagene)¹ til et selvstændigt studium og sagde blandt andet, at jeg måtte indrette mig en større bog²; dette har jeg gjort, men denne tager jeg ikke fat på, inden den gamle er

fuldskreven, og jeg er kommen lidt mere ind i det. — Jeg skal se at få lyøbetegnelsen så nøjagtig, at ingen skal tage fejl deraf; jeg skønner godt, at det indsendte, navnlig den første del, laøder en hel del tilbage at ønske. Herefter sender jeg Dem ikke stumper og stykker; når De får det, bliver det en hel bog, men det vil vare længe til. Det er jo ikke en sag, der står allerførst på dagsordenen; de folkeegne ord gå ikke i det mon bort meø den gamle slægt som „folkeminderne“. Men, jeg savner hjælpemidler til min sprogsyssel. Lyngby har jo skrevet en afhandling om „lyøbetegnelsen for det jydsk folkesprog“³, den ønskede jeg især at få fat på. — Er den trykt særskilt og at få til en lille pris? — De skrev, at den prøvesamling, jeg indsendte⁴, var fornuftig anlagt; så kan jeg vel bygge videre på det grundlag? Min „formøning“ af orøets slægtskab meø andre landsmaal vil jeg veøføje, så godt jeg veø, det er en fornøjelse, jeg ikke kan nægte mig selv; jeg må vel også tro, at det imellemstunder kan være et fingerpeg for andre granskere. Men det lover jeg, at denne „formøning“ ingen indflyøelse skal få, hverken på den nøjagtige beskrivelse af lyø eller brug. — Jeg takker for enhver vejledning, jeg kan få af Dem. —

Jeg sender Dem meøfølgende folkeminder⁵, som må tale for sig selv; jeg kunde godt have fået et æventyr mere; men det var så ligt „Ulven“ i Gl. Minder II, Side 214, at jeg ikke fandt det umagen værdt at optegne det. „Der er dog den „Aøskjel“ (Salling), at det siges, det var en bjærgmand, der kom (således har jeg også hørt i min barndom); i steøet for „katten“, siges her „kokken“, som pikkede hul på bjærgmandens mave, så de alle sprang uø⁶. E. T. Kristensen har jeg før, mens jeg var i Jælling, haft brevsifte meø — og får det nok igen; jeg sendte ham den gang nogle folkeviser, som min lagfølle P. Kristensen Toksvig, der også har sendt til Dem, havde optegnet uøe i Hammerum herreø på min tilskyndelse⁷. — Modtag hermeø min hjertelige hilsen og varme tak for alt, hvaø De har gjort og endnu gør for folkeminderne.

Deres og folkemindernes ven

P. K. Madsen.

Noter til T. ¹ i 1873; Seminariets Eksamen holdtes i Aarhus, og Pastor H. V. Rasmussen var Medlem af Eksamenskommissionen (jf. S, n. 6).

² I et Brev til Larsen Nørreslet (d. 23. Nov. 1873) fortæller P. K. M., at han har indrettet sig en ny Bog, 256 Sider i stort Oktav. „Bogens indhold svarer

ikke til dens titel, ti den indeholder endnu bare hvide blade; jeg tør slet ikke sætte pennen til papiret — ti det skal gøres godt — inden, inden — ja jeg ved ikke når — inden jeg får læst mere Oldnordisk, og får min gamle bog, som er tilegnet dig og Goðskesen [= Sprogbogen], fuldskreven“.

³ Udg. har ikke kunnet finde en saadan Afhandling fra Lyngbys Haand, og det beror vist paa en Misforstaaelse fra P. K. M.'s Side. Er det „Bidrag til Sønderjydske Sproglære“ 1858, som P. K. M. tænker paa?

⁴ D. 10. Febr. 73 (se R, note 7).

⁵ Folkeviser: Opskrifter af DgF. 306 og 104 (efter den 75aarige Inger Kristensdatter — den sidste, Fuglens Sang paa Lilliekvist, i Anledning af, at en lille Fugl fløj ind i Stuen); Skæmteviser: 2 efter Inger Kristensdatter, 6 andre; 1 Remse (se Tang Kristensen: Dyrefabler nr. 160); 14 Gaader (Danske Folkegaader S. 63, 82, 92, 170, 177, 194 o. fl.); Ordsprog (fra Salling) 785—802; Sagn (DS. I 1057, II A 133, B 181, G 95, .175 og 384, IV 1683 og VI nr. 77).

⁶ Grundtvigs Æventyr stammer fra Horsens og Vendsyssel. Her er det Katten, som befrir Dreng, Faar, Mand og Kone, som Ulven har slugt, ved at rive Hul paa dens Mave (æv. 84); hos Madssen (Salling og Nes) træder Bjærgmanden i Ulvens, og Hanen i Kattens Sted. Bjærgmanden findes hyppig i jyske Opskrifter, Hanen derimod temmelig sjælden, findes f. Eks. ikke i nogen af de mange Opskrifter i Tang Kristensen: „Danske Dyrefabler“ nr. 131—141. Se om dette Æventyr Axel Ollriks Afhandling i „Naturen og Mennesket“ 1894, S. 24 f.

⁷ Jf. O (n. 7) og Efterskrift S. 50.

U.

Staby søndre skole d. 17de desembr. 1874.

Herr professor S. Grundtvig!

Jeg er ikke længere i Salling¹, men er flyttet til Staby (min kones fødesogn), hvor jeg er hjælpelærer ved Staby søndre skole og leder af kirkesangen. Da De rimeligvis har en del spørgsmål at gøre mig, rørende det indsendte, nu inden Deres 4de samling kommer i trykken, vil jeg afskrive min brevviser: „P. K. Maðssen, lærer ved Staby søndre skole. Holstebro — Uglkjær“. Jeg er rede til at give al den oplysning, jeg kan². Jeg ønsker Dem og Deres en „glædelig jul!“

Venligst

P. K. Maðssen.

Noter til U. ¹ Til sin store Sorg havde han maattet forlade Mennesker, som „han hjertelig kunde sammen med i det allerbedste“, han havde d. 1ste September 1874 faaet sin Afsked af Friskolefolkene. Saa vidt man kan dømme af kun den ene Parts Fremstilling, er der bleven gjort ham stor Uret; han har vistnok været Forældrene for selvstændig (jf. Ad. U 2 note 1) og ikke indyndet sig

sig saa meget hos dem, de kunde ønske. Han havde fremfor alt drevet mere paa positive Kundskaber, end Forældrene syntes om. „Min samvittighed vidner med mig, Guðskelov jeg kan sige det frit: at jeg har gjort en velsignet gerning i det års-tið . . . Hvad kundskaberne vedrøre, eller livsoplysningen, som jeg nok tør kalde min kundskabsmeddelelse, da tog jeg det så glad og livlig, som jeg efter min alvorsglade natur kunde, og jeg så glædestrålende øjne og forventningsfulde blikke, når jeg fortalte; ti jeg kan, med Guðs hjælp, det er min trøst, tiltale børnene i deres eget barnemål. Men . . . de folk, som have fået en gnist af ånden, men endnu fattes en hel del menneskekundskab: véd, at kundskaberne have gjort såre megen skade, løsrevne fra livet, som de vare, og de gå nu til den yderlighed, at de foragte kundskaben som dødbideri og bogvæsen; deri ville de også efterligne vor store mester Grundtvig, der vidste, hvad han sagde og gjorde, langt bedre end alle dem, der rive stærkere ned, end de bygge op,“ (Brev til Larsen-Nørreslet d. 23. Nov. 1874).

² Med dette Brev indsender han 3 sjællandske Sagn optegnet af Friskolelærer Pedersen (i Otting i Salling) fra Nordrup ved Slagelse. (DS. I 623, VI 638 og II G 329). Til det sidste „Holger Danske har sin „Gang“ i Sorø“ bemærker P. K. M.: Når gamle Grundtvigs tanke om en dansk folkelig høj-skole i Sorø bliver bragt til virkelighed, da venter jeg, at Holger Danske ret får sin gang i Sorø, oven jorde, blandt levende mennesker, der kunne kendes ved ham på en skikkelig måde, og han ved dem igen og med glæde kende, at „der endnu er mænd i Danmark!“ — Han sender også selv Sagn (Danske Sagn III 333, IV 49; V 1021, 1122; VII 323) og Folketro (a—ø) navnlig fra Salling (DS. IV 1940 og 2288, VII 874, J. A. Tillægsbind I 527, 29, 47, 741—742, 990, III 1483 og 1494). Ordsprog og Talemaader (803—823). Han klager over Sallingboernes Ødelæggelse af Fædrenes Gravhøje, over deres materialistiske Tankegang: „Hvi skal de stå og gøre jorden unyttig!“ Han slutter: „Kære Svend Grundtvig, jeg har skrevet disse linjer, fordi om de ikke vilde være så god, at tage dem lidt af den sag og sende oldkyndige mænd herover!“ — (Sml. DS. III nr. 333).

Staby søndre Skole d. 15de jan. 1875.

Herr pastor H. V. Rasmussen!

Når jeg denne Gang skriver Dem til, kære pastor Rasmussen! da går jeg mit eget ærende. Der er meget vand løbet til stranden siden sidste gang, jeg sendte Dem „steðlige talemåder“¹, og meget er nu anderledes. Før var jeg i Salling, nu er jeg hjælpelærer i min kones fødesogn, Staby, og leder af kirkesangen der; min kone ligger for døden, og jeg går med sorg i hjertet, da hun ikke kommer fra det. Men midt under tiðens skiftende gang glemmer jeg ikke det gode kraftige jyske landsmål og Oldnordisken, der må give mig nøglen, der lukker op for „guldet i munden“. Jeg har det

nu bedre end før med hjælpkilder under sprogsysselen; ti af en lærefælle², som nu er i „kongens tjeneste“, har jeg fået en hel del „nordiske oldskrifter“ til låns, nogle gamle svenske skrifter (deriblandt „Medeltidens bibel-arbeten“)³ og nogle ny-islandske bøger; det hele kan jeg få for godt køb, da han siger, at de kan gøre mere gavn i min hånd end i hans. — Desuagtet skønner jeg godt, at alt mit „målstræv“ endnu er stykkeværk — og hvorleðes kan det vel være andet med min fordannelse —; men det skal det ikke blive veð at være, ti jeg føler i sandheð, at jeg kan gøre noget til opøbling af vort fædrenemål, og, vil Guð og gode mennesker hjælpe mig, håber jeg og, at De skal få syn for sagn. Kære pastor Rasmussen, vil De hjælpe mig og give mig en anbefaling, ti nu trænger jeg der til, da jeg nemlig vil søge⁴ til ministeriet om fri undervisning i Oldnordisk i sommerferien (tilligemeð frit ophold og fri rejse frem og tilbage). Jeg håber fast, at De vil være mig så goð, da De før engang, jeg bað Dem derom⁵, lovede det; må jeg så bede Dem at sende mig anbefalingen hertil så tidlig, at jeg kan have ansøgningen inde i „hovsom“ tið — 15de febr. er den fastsatte tiðsfrist. Jeg skriver til Svend Grundtvig med det samme for at bede ham om en lignende anbefaling; det er mig jo meget om at gøre, at min ansøgning kan blive taget til følge. Læg et godt ord ind for mig, hvor det tiltrænges! Så vil De nok steðe anbefalingen til P. K. Maðssen, lærer veð Staby søndre skole, Holstebro — Uglkær.

Med taknemmeligheð

P. K. Maðssen.

Noter til Brevet til H. V. Rasmussen 15/1 75. ¹ D. 27de April 1874 (jf. S. n. 6).

² P. K. Toksvig. „han har hjulpet mig godt i mit målstræv veð at låne mig sine righoldige samlinger af „Nordiske oldskrifter“ og „svenske fornskrifter“, hvoraf jeg uðdrager meget til oplaring af det grundfaste vadmellsprog jysk“ (Brev til Nørrestet d. 23. nóvbr. 1874). Sml. Udgiverens Efterskrift S. 50.

³ Udgivet af Klemming 1848—53.

⁴ P. K. M. har først skrevet „ansøge“.

⁵ I sit sidste Brev til Pastor Rasmussen 27. April 1874.

Ad. U 1.

Staby søndre skole d. 15de jan. 1875.

Herr professor Svend Grundtvig!

Denne gang må De ikke vente „folkeminder“ fra mig; jeg går i aften mit eget ærinde — hvad jeg på en måde også gør, når jeg sender „folkeminder“ — for at bede Dem om en anbefaling, der kunde støtte min ansøgning til ministeriet, om fri undervisning i Oldnordisk ad sommerferien; Å, gør mig endelig den store venne-tjeneste, jeg tror så vist, De gør noget godt dermed; har jeg først Deres gode anbefaling — og jeg véd, Deres ord har vægt — da er jeg sikker på, at min ansøgning vil blive taget til følge, hvad jeg så hjærtensgærne vilde, da jeg længe har attrået en videre-gående uddannelse i Oldnordisk under kyndige mænds vejledning; med det samme håber jeg at få lys over ting, som nu ligger i tåge for mig på sprogmarken. For det jyske landsmåls skyld vil jeg nu grundig sætte mig ind i Oldnordisk — jeg håber siden i Old-ængelsk —; jeg hælmer ikke, inden jeg får lys over alt det dunkle og uopklarede, som findes i min temmelig store „jydske ord-samling“. De tilsendte ord: *A—G*¹ kunne vel med al deres ufuld-kommenhed være en lille anbefaling, da jeg fuldt ud tilstår, at det er stykkeværk; men det tilsendte er også knap femtedelen af min ihænde havende samling, som med hver tiø øges. Jeg har gjort mange skønne opdagelser i det kraftige, jyske landsmål, hvoraf de fleste vel kunne være gjorte af andre før, men om nogle tør jeg sikkert tro, at de først ere gjorte af mig. Skönt jeg nok har en hel del „nordiske oldskrifter“ som en lærefælle har lånt mig, føler jeg dog, at jeg skal til København, — hvor andre til samme tiø samle sig om det samme som jeg — hvis det ret skal blive til noget — og jeg tror jeg kommer der! Pastor Rasmussen, som kender lidt til mig — og min ordbog, har jeg tilskrevet med det samme; ti han har allerede før lovet mig sin anbefaling. Er De så goð at opfylde min bøn, hvad jeg håber og beder Dem *mindelig* om, vil De så *ret snart*², — ti ansøgningen skal være inde inden 15 febr. — steðe anbefalingen til mig med følgende uðskrift:

P. K. Madssen, lærer ved Staby søndre Skole, Holstebro — Uglkær“. Hermed være De venligst hilset og hjærteligst takket af

Deres mindsomme

P. K. Maðssen.

Noter til Ad. U 1. ¹ Se R, n. 7. ² Grundtvig svarer allerede d. 21. Jan.

Ad. U 2.

f. t. Staby folkehøjskole d. 8de febr. 1875.

Herr professor Svend Grundtvig!

Mange tak, fordi jeg må sende min ansøgning til Dem, og De vil påtegne den samt tale min sag, hvor det mest tiltrænges. Ja, giød jeg bare kunde få det attræede kursus allerede i sommer; at Ewald Tang Kristensen vil deltage i samme kursus, trækker også. Jeg havde den glæde at tale med ham sidste onsdag aften, da han på en gennemrejse gæstede Staby folkehøjskole; der var den aften „aftenmøde“, som han dog ikke overværede til ende, fordi han da havde så grimme knap tid; men vi nyttede lejligheden, og vi fik „æventyrmanden“¹ til at fortælle nogle jydsk skæmtesagn, inden han tog af sted. — Ja, se endelig at få mig med, om jeg så skal „smugles ind med“. Aftenskoler har jeg slet ingen fortjenester af; ti, når jeg har arbejdet i skolen hele dagen, har jeg haft hele aftenen nødt til min forberedelse og egen uddannelse — og sprogstudium, hvorved jeg tror at kunne gøre en bedre gerning. Desuden er der en anden, en indre og vist vægtigere grund dertil. Jeg føler hverken kald eller lyst til at tale til voksne, om end jeg havde nok at sige; jeg har hjemme i børneverdenen; hvor ældre er tilstede, der sidder jeg, unge mand, helst som lyttende tilhører. Jeg er ikke taler i en større kreds, om jeg end er skåren for tungebånd, og jeg er ræd for at komme forveð mig selv². Er det ikke grund nok til, at jeg ikke kan³ holde aftenskole. Nu må det være. Jeg er for tiden så optaget af andet, at De må undskylde, at det bliver lidt sildig, inden jeg får det⁴ sendt; jeg har nemlig fristet den store sorg, at min kone, som længe har ligget af tæring, døde i forrige uge. — Hjærtelig mange tak for alt godt. De hilses fra mig

Deres taknemmelige

P. K. Maðssen.

Noter til Ad. U 2. ¹ Paa sin Januartur havde Tang Kristensen væsentlig i Hjerm Herred samlet ikke mindre end 66 Æventyr — men kun 4 Viseopskrifter (Brev til Sv. Grundtvig d. 5. Februar 1875).

² I sit lange, betydningsfulde Brev til Larsen Nørresleth d. 23. Nov. 1874 skriver han: „Jeg nægtede sidste vinter [da han var friskolelærer i Salling (jf. U)] at holde aftenskole for de unge to aftener om ugen, engang en af styrelsen bad mig derom; du finder det kanske underligt; men jeg skal sige dig: Jeg var ikke dengang helt hjemme der; jeg var ung til at holde foredrag, og skøndt jeg, undselige, vidste en hel del mere end dem og har en god skat gemt på hjertebunden, så var jeg dog meget ræd for at tale mig tom; jeg følte hverken lyst eller kald til gerningen, og så længe kunde jeg heller ikke „tage veð“, da jeg altid vil „være mig selv“, ja, det er lige min kærnetanke, ligesom det er mit valgsprog: „Vær dig selv og stol på himlen!“ —

³ Dette sidste Ord „kan“ retter han til: „hidtil har kunnet“, o: hvis Grundtvig ønsker, at han skal holde Aftenskole, kan han, og vil han gøre det.

⁴ o: Ansøgningen.

V.

Staby søndre skole d. 23de april 1875.

Herr professor Svend Grundtvig!

Hensigten med disse få ord er den at fortælle Dem, at det er mig meget magtpåliggende at få kursus i Oldnordisk allerede i indeværende års sommerferie¹. Jeg skal sige Dem grunden. Jeg står for udskrivning til efterår og vil altså, hvis jeg bliver hærkarl næste år, ikke få lejlighed til at tage kursus næste sommer; men De forstår jo vel, at, som jeg sidder i det, fuld af mange spørgsmål og indehaver af rigt æmne til en fuldstændig og nøjagtig jydsk ordbog, jeg da må have lyst til at udvide mine kundskaber i sprogretning og vide det til gavn; thi jeg føler at det er godt at vide meget og vide det vel! Nu véd jeg, at De vil gøre for mig, hvad De kan (pastor Rasmussen ligeså), og dette beder jeg Dem nu igen så mindelig og indstændig om. Pastor Sørensen, som nylig gæsteðe Staby² troede godt, at det skulde lykkes mig at få kursus allerede i sommer, og lað mig tro det samme! ondt vilde det også gøre mig, om mit sprogarbejde skulde stå i steð af den grund, at jeg ikke kunde blive fræmhjulpen. Hvis jeg ikke kan komme til København til sommer, da skal jeg have noget mere fat på salmesangen, som jeg ikke endnu har eksamen i, — end der så vil kunne ske; men dette ønskede jeg gjerne at viðe noget om længere tið i forvejen. Må jeg så bede Dem at skrive

mig til og lade mig vide, hvað håb jeg tør gøre mig; jeg tænker, at De nu har talt með docent Fjord³. Taler De með pastor Rasmussen, da bring ham min hilsen og tak; jeg får ham ikke tilskreven, inden jeg får nogle flere steðlige talemåder at sende ham⁴. De hilses venligst og hjærteligst fra

Deres taknemmelige

P. K. Maðssen.

Noter til V. ¹ Han havde søgt Sommerkursuset 1875, men først faaet det for Sommeren 76.

² Pastor A. Sörensen (se A, 2) var den 5. Marts 1874 forflyttet fra Staby til Jerslev i Vendsyssel

³ Denne velkendte Landøkonom var 1858 bleven Inspektør for de af Ministeriet 1856 oprettede Kursus for Læreres videre Uddannelse og tillige for de korte Kursus, der udviklede sig heraf. (Sml. Hans Olrik: Danmarks Lærerskole 1856—1906 S. 7 f, og Festskriftet „Lærerne og Samfundet“ IV 258—59).

⁴ Han sender S. Gr.: Ordsprog 824—33 og Folketro (Danske Sagn IV 1804 og 2288, VI 751 og Jysk Almueliv Till. III, nr. 173).

Staby søndre Skole d. 7de juni 1875.

Herr pastor H. V. Rasmussen.

Jeg sender Dem ord, for at takke Dem, fordi De tilligemeð professor S. Grundtvig har talt min sag så godt, eller „lagt så godt i ovnen for mig“, som Fjord udtrykte sig —, at ministeriet nu har bønhørt mig i at komme til København at læse Oldnordisk.

Da jeg tænker, De bliver min lærer i dette fag, så beder jeg Dem om engang veð lejlighed at svare mig på, om det ikke var godt, at jeg tog nogle af de nordiske sagaer með, som jeg har: Grettirs saga både på grundprog og i oversættelse. Droplaugar sona saga (besørget af K. Gislason) Fóstbroðra saga eller Grágásen osv.; af andre lovsamlinger Jyðske lov og „skånske lov“ o. sv.; desuden har jeg Ungers Oldnorsk læsebog og C. Iversens lille Islandsk formlære. Dette vilde jeg gjerne æske Deres mening om. Mine ordsamlinger, som með hver tið bliver større og større, skal jeg ikke glemme at tage með; jeg vilde jo gjerne have adgang til Molbechs og Lyngbys trykte samlinger for at lære deraf. Der er visse ting i henseende til lyðskriftet, som jeg gjerne vilde have på det rene; jeg vil blandt andet her nævne, at jeg ikke godt

kan „skeltegne“: „(han) „séjer“ (siðder) og (han) séjer (ser), ti det går slet ikke an at lyðtegne se således — „sje“, som det findes i skæmtesagnet „Kræn o æ Res“ i S. Grundtvigs I Saml. af folke-minder¹); ti „e“ lyder først og derefter i ligesom i hejl (hel) oldn. heil, en ægte fornordisk tvelyd, der vel bedst kan tegngives ved *ei* „seir“; i „sejer“ (siðder) går e-lyden mere op i *j*, ligesom *æ* går op i *j* i „æj“ i Præjst, hæjst o. sv. Så haves der i vesterjyðsk en tvelyd af „o“ og „u“ i ord som: Mo'er, foð, goð, jord osv.². I Nes og Staby sogne haves kun den brede *o-lyd*, så for disse egenes veðkommende kan det ligefrem skrives: *mowr*, *Fowr*³, *gowe* o. sv.; men i Sallingland lyder både „o“ og „u“ fræm; men hvilken er først? Jeg synes, at „o“ lyder først, uden at jeg dog fast vil påstå det; andre synes, at *u-lyden* lyder mest og er først, og skriver: *Muer*, *gwe* o. sv.; Blicher skriver, hvis jeg mindes ret, „suolen“ (solen)⁴; jeg skriver for Salling og Viborgegenes veðkommende: *Môur*, *Fôur* *gôue*.

Ja, der er meget for mig, som er mørk, jeg håber skal blive lyst, og mange ord har jeg, hvis fader, moder eller syskende, jeg ikke kender, men som lige fuldt skal have en ven i mig, da jeg kan føle de er af ætten. — De må nøjes med de få talemåder, jeg har; jeg har ikke kunnet få opspurgt flere. Hermed hjærtens mange tak for den gode anbefaling, De sendte mig, og fordi De også mundtlig har talt min sag så godt. De hilses venligt fra

Deres taknemmelige

P. K. Madsen.

Noter til Brev til H. V. Rasmussen. ¹/₈ 1875. ¹ Side 22, jf. til det følgende Brev Ad. N (n. 5) og R (n. 8) og sml. Marius Kristensen og Bennike: Kort over dansk Folkemaal § 67. P. K. M. har ikke Ret i at tro, at hans Hjemstavn har bevaret den nordiske Tvelyd „ei“ (olddansk æi), vi har her overalt en sekundær Udvikling af langt e. Sml. P. K. Thorsen: Bidrag til Nørrejylland Lydlære S. 49 f.

² Sml. Thorsen S. 36, Folkemaalskort § 31 (S. 36).

³ = Rigsdansk „Fod“ (olddansk fôtr). *t > r* fortrinsvis i Harsyssel, P. K. Madsens Hjemegn og Vestslesvig (Folkemaalskort Nr. 50 og S. 97), men ogsaa i Salling; jf. P. K. Thorsen S. 68.

⁴ I den næstsidste Historie „E. Staahkelsmand“, findes Formen „æ Suel“. Ordet „suolen“ (o: Svalen), som P. K. M. husker fejl af, findes i den sidste Vise: Faawal Marri.

Staby søndre skole d. 7de juni 1875.

Herr professor Grundtvig!

Jeg siger Dem hjærtens mange tak for alt, hvad De har gjort for mig, mange tak, fordi De har pint veð Fjord, så længe til han måtte give køb. Jeg véd det jo så godt, at uden Deres utrættelige bistand var jeg slet ikke kommen með. Bare De nu kunde få glæde af mig, unge mand; det vil jeg håbe, endskönt jeg ikke er langt fræmme i Oldnordisk, ti jeg har en reðelig vilje og goðe ævner i den retning, og, bliver min fremtið lidt lysere end min nutið, da kan jeg ordentlig tage fat. Min ordsamling af jyðske ord kan jeg både få jævnført og øget með en ikke lille samling vesterjyðske ord, optegnede af min nabolærer L. Røjkjær¹, der har åbent syn og god sans for guldet i folkemunden. Meðfølgende samling af ordsprog ere af ham²; han har hjemme i Vind sogn³ og har i flere år været lærer på Holmsland. Fra disse to steder skriver sig altså den væsentligste [del] af hans ordsprog. Jeg har tilskrevet E. T. Kristensen, fordi jeg gjerne vilde bo sammen með ham, efterdi vore tanker gå i én retning, og jeg jo gjerne vilde have det størst mulige udbytte af opholdet i København. Nej, jeg skal såmænd ikke gå hildet i den tanke, at jeg kan få udlært i nogle uger; men jeg tror, at jeg kan få godt begyndt og með tiðen, hvis Guð under mig kraft og helbreð, i det stille komme til at gøre noget til gavn for mit modersmål, den danske tunge; ti det brænder mit hjærte for. — Give Guð, det måtte lykkes! Hermeð den kærligste hilsen og varmeste tak fra

Deres taknemmelige

P. K. Maðssen.

Noter til X. ¹ Hans samlinger (2 Bind) findes nu paa Dansk Folke-minde-samling (DFS. 1912/23 og 1912/24), som Gave fra gamle Feilberg, for hvem den saavel som P. K. Maðssens „Sprogbog“, har været en betydningsfuld Hjælp. Jf. Udgiverens Efterskrift Side 55). — „Den grundmurede Vesterjyde“ kalder P. K. M. ham i et Brev (den ²⁸/₁₁ 74) til Nørreslet.

² I alt 114; P. K. M. indsender selv nr. 834—43.

³ 1½ Mil Sydvest for Holstebro, Ulvborg Herred.

Staby søndre skole d. 10de januar 1876.

Herr professor Svend Grundtvig!

Glædeligt nyår! ønsker jeg Dem og Deres. Nu er det snart på tiide for mig igen at søge om kursus i Oldnordisk. Jeg fik så godt et udbytte deraf sidste sommer¹, at jeg ikke kan andet end lystes veð at komme igen ađ næste sommer. Men jeg vilde gjerne have Deres hjælp påny; må jeg beðe Dem om at modtage min ansøgning, når den tið kommer, og at ledsage den með Deres ord til anbefaling. I denne vinter har jeg goð lejlighed til at holde mit oldnordisk veðlige; ti jeg har en aften om ugen gået over til Veðersø og hjulpet præsten Plesner² og hjælpelæreren Røjkjær derveð. Denne sidste er en meget dygtig lærer, der har samlet et stort forråd af jyske ord; han vilde gjerne søge om kursus i oldnordisk, og det var en skam, at han með sine ævner og sin virkelyst ikke skulde få det³. Men han fattes mænd, der kunde lægge et vægtigt ord ind for ham. Kunde De ikke have lyst til at hjælpe ham frem? — Hvað mig selv veðrører, da vilde jeg gjerne spørge Dem, om jeg trænger til ny viðnesbyrd; de gamle kunne vel slå til. (Jeg undtager her Deres, herr professor). — Hvis der gives Dem lejlighed — for jeg veð jo godt, at al Deres Tið er optagen — da vilde jeg gjerne beðe om svar herpå — Her sender jeg Dem nogle ordsprog⁴; mange er det jo ikke, men nogle gode ord er der jo iblandt, — og — meget kan jeg høre inden øret falder af. Hvad jeg hører, som er værd at læse gå videre — fra mund til mund — skal jeg ærlig tilsende Dem. Får vi ikke snart den glæde at se 4de samling af „Gamle danske minder“; mange længes derefter! Með venlig hilsen

er jeg Deres taknemmelige

P. K. Madssen,

lærer veð Staby søndre skole
Ulvhorg station.

Eftermærkning. Skulde De tale með pastor Rasmussen, vil De så ikke hilse ham fra mig, at jeg har modtaget hans brev; det frygtede han for, jeg ikke skulde, da jeg havde glemt at skrive den fuldstændige adresse.

Noter til Y. ¹ I et Brev (fra Nes 2/5 75) til Ungdomsvennen Peder Nielsen Lykke (jf. Udgiverens Efterskrift Side 63 flg.) skriver han om Opholdet i København: „Jeg har læst 3 timers Oldnordisk daglig hos cand. mag. Secher, og

det kan blive noget i en måned da vi også havde en del hjemmelæsning; for mit veðkommende er det blevet til meget; så jeg har fået goð „ligne“ (tysk: uðbytte) af min Københavnsfærd. Nu har jeg et godt grundlag, som jeg både vil og kan bygge videre på herhjemme, hvor folkemålet lyðer i sin ælde og adel, i sin kraft og forngamle simpelheð⁴.

² Præst i Veddersø fra 1856, jf. M, n. 3.

³ Laust Røjkjær var 1878 paa Hold sammen med P. K. Thorsen i Oldnordisk og havde rimeligvis ogsaa Aaret før været til Kursus i København.

⁴ Ordsprog 844—62, det sidste P. K. M. kom til at sende ind af sit eget.

Ad. Y.

Staby søndre skole, d. 11te febr. 1876.

Herr Professor Svend Grundtvig!

Endskönt jeg ikke har fået noget svar på det brev, jeg skrev Dem til i forrige måneð, så håber jeg dog, at Deres deltagelse for mig endnu er så stor, at jeg frit tør beðe Dem at være mig til hjælp með indlagte ansøgning, som jeg beder Dem at indsende til ministeriet tillige með et par ord til anbefaling. Som De ser, har jeg tænkt på oldnordisk poesi, og det har jeg veðmærket, fordi E. T. Kristensen, der vil søge i år igen, ønsker at læse dette og være i hold með mig; dette vilde jeg også gærne, for ellers blev jeg ene i det 3de hold, og det er dog rarere at være to¹. Jeg får ikke sendt Dem noget denne gang både fordi jeg ikke har det på rede hænder, og fordi jeg ikke er rigtig rask. Með hilsen og tak er jeg

Deres taknemmelige

P. K. Madssen,

lærer veð Staby søndre skole
Ulvborg station.

Noter til Ad. Y. ¹ Tang Kristensen, der Sommeren 1875 havde boet sammen med P. K. M. i København, skriver d. 8. Febr. 1876 til Svend Grundtvig: „Jeg vilde jo gærne til Kjøbenhavn igjen i Sommer, men kan jo ikke tilkomme det. Det skulde nu være for at læse noget af „Edda“. Det træffer ellers heldigt nok med, at Madsen i Staby ønsker noget lignende. Han var jo saa fremmelig i Fjor, at han fulgte med ældste Hold, og altsaa maa han i Aar komme til at udgjøre et Hold for sig selv, hvis ikke jeg følger med ham.“ — „Vi kunne jo saa herlig rejse sammen“, skriver han den 24. Juli 1876, „lige-som vi og skulle læse sammen, da vi begge nu bo ved den jydskke Jærnbane.“ (Jf. Udgi-verens Efterskrift S. 60).

Z.

Staby søndre skole d. 26de Juli 1876.

Kære professor Svend Grundvig!

Det er meød vemoð, at jeg denne gang må skrive Dem til; jeg vilde langt hellere have talt meød Dem; men det lader sig ikke gøre; ti jeg kommer ikke til København i sommer. Jeg har været syg lige siden miöten af februar måneð; det begyndte næsten som halssyge, men det var nok brystbetændelse; siden gik det over til brystsyge. I to måneder holdt jeg ingen skole, men lå meget af tiden i sængen. Da majdag kom, tog jeg fat igen og har holdt skole lige til nu; om sommeren er her ikke så megen skolegang; mandagen og alle eftermiödage har jeg fri¹. Det har været en stræng tið for mig, kære professor Grundtvig! Jeg har sögt begge læger i Ringkøbing uden synderlig nytte; det blev veð at gå tilbage meød mig lige til pintse. Da tog jeg til dr. Ring i Skive, som var bleven mig meget anbefalet som en dygtig læge for brystsyge, og det lov må jeg også give ham. Det har siden gået så småt fremað meød mig, sånær som til de sidste dage, da har det stået stille. Min højre lunge er angreben; om end ikke i høj grað, så er det langt fra, at jeg er rask, og Guð veð det, om jeg nogen-sinde mere bliver det. Jeg vilde jo så inderlig gjerne blive det og beder så mindelig derom; men Guds vilje må jo ske!

Min læge har gentagne gange frarådet mig at tage til København i sommerferien: „Köbenhavns-luften passer ikke for Dem, sagde han, De må blive på landet og drikke söd mælk, og De må gøre alt for at komme Dem i sommer, for ellers kommer De Dem ikke“. Hans råð tager jeg efter; i hvorvel jeg havde ondt veð at slå Köbenhavnsfærden af hovedet². Lever jeg og bliver rask, og jeg påny søger om kursus i oldnordisk, da vil De nok stötte mig ligesom för, men „den dag, den sorg“; jeg veð jo slet ikke, om den tið kommer for mig. — Jeg bliver ikke her længere end til mikkelsdag; til denne tið får min husbonde³ sin afskeð. Kaldet her er allerede opslået ledigt; men jeg er ude af stand til at söge; ti jeg har ikke eksamen i kirkesang og desuden er jeg syg. Det var min agt at tage eksamen deri i sommer, og jeg var godt i træk meød at indøve koralerne; men så kom min sygdom og gjorde en brat ende derpå. Havde jeg været rask og haft eksamen i kirkesang, kunde jeg have været temmelig sikker på at have fået.

kaldet; men nu må jeg lade det gå fra mig. Som min helbred er, måtte det også være dårlig gjort af mig at sætte mig i mere gæld veð at slå bo. — Jeg véð ikke, hvor jeg så kommer hen, når jeg ikke bliver her længere; jeg var en hjælpelærer-plads tilbudt, men jeg kunde ikke tage imoð den, da skolen var for stor, og jeg til-lige skulde lede kirkesangen, hvilket jeg ikke nu kan tåle. Det kan være, at jeg må tage til takke með en lille biskole, bare jeg kan blive rask; ti jeg har ikke fader eller moder at ty til, de döde i min barndom. — Með min læsning af oldnordisk og optegnelse af jyske ord er der indtrådt standsning; ti brystsyge lammer mine kræfter, og nærvsvagheð og sorg mit livsmoð. Men vil den kære Guð i himlen, som har bøjet mig så dybt, lægge sin velsignelse i lægemidlerne, og gøre mig rask, da kommer jeg mig og tager på ny fat på mine yndlingsarbejder; ti sansen fattes ikke. — Jeg tænkte på i vinter, at hvis jeg skulde dö, da måtte jeg til at ordne og samle de flere tusende jyske ord, jeg har; jeg fik intet gjort, ti með döden i tanke arbejder man ikke godt. Mærker jeg, at min dödsstund er nær, da sender jeg Dem alle samlingerne, hvað enten de er ordnet eller ej. "A" har jeg færdig fra i fjorsommer, således som jeg selv er fornøjet dermed⁴, men derveð er det blevet; jeg har vel opskrevet nogle ord siden, men jeg har intet ordnet og klargjort. Det får være til bedre tider, om de nogensinde kommer. — Jeg sender Dem hermeð nogle optegnelser⁵ af Fynbo M. K. Godskesen fra Vissenbjærg, for tiden lærer veð Tysens friskole i Lyngby; hvað jeg selv har, er lidet og det samme får jeg ikke sendt denne gang. De må undskyldte mig, om jeg har trættet Dem með dette „sygelige“ brev; jeg kunde ikke godt skrive anderledes. Jeg gör regning på Deres medfølelse og deltagelse, og det vilde glæde mig at höre fra Dem⁶; men det må jeg ikke bede Dem om, ti dette brev kan ikke gøre krav på svar.

Með hilsen og tak for alt, hvað De har været for mig, er jeg Deres taknemmelige og mindetro ven

P. K. Madssen,
lærer veð Staby søndre skole,
Ulvborg station.

Noter til Z. ¹ Han læser med de Smaa fire Dage fra Kl. 7—12, med de Store een Dag fra Kl. 6—12. (Brev til M. K. Godskesen d. 12. Juni 76).

² „Jeg kan ikke godt opgive det (o: at tage til København). Man har gode dage der, når man er rask og til opholdet daglig får 3 kroner; det er mere end i fjor, da fik vi kun to — en Jyde lægger Penge op“, skrev han til Godskesen d. 12. Juni 1876.

³ Den gamle Lærer Amstrup, der var Gaardmand i den anden Ende af Sognet, „en gammel svag mand, der ikke selv har styret skolen i flere år“ (Brev til Nørreslet d. 23. Novbr. 1874). Han havde nemlig søgt at holde det gaende med Hjælpelærere saa længe som mulig, for at han ved sin endelige Afsked kunde faa saa høj Pension som mulig“ (efter Meddelelse fra pens. Lærer Pindborg fra Staby). Det var lykkedes P. K. Madssen, der for Vinterhalvaaret fik en Løn af 100 Rdl. + Kosten, at bringe Orden til Veje i den vanrøgtede og forsømte Skole og vinde Børnenes Kærlighed ved Alvor og fast Optræden. „En mindre dreng fortalte en mand, at de store drenge [som vare vante til at råde dem selv] have tænkt at stå sammen om mig og give mig hug; men så siden spurgte manden om, om det snart blev til alvor, at de gav læreren hug; da sagde drengen: at læreren var bleven længere jo rarere, nu skulde han ikke have hug. Dette gottede mig, da jeg hørte dette; ti dette var drenge ligt“ (Brev til Nørreslet, d. 23. Novbr. 1874).

⁴ Dette findes ikke i Folkemindesamlingen og maa vist desværre regnes for tabt.

⁵ 1) Visen om den fattige og rige Pige (jf. Grundtvigs Brev ^{18/7} 70) mærkelig nok som Vekselsang med Dans. 2) En gammel Aftenbøn fra Fyn (Danske Sagn II G. 285 og 292), som P. K. M. i et Brev til Godskesen forklarer som en gammel Signeramse og sammenstiller med en Bøn i Feilberg: Fra Heden S. 28 nederst. 3) nogle udmærkede Varulvesagn fra Nordsjælland (D. S. II F 3 og 39, desværre kun Halvdelen trykt det sidste Sted). Her var der enkelte Træk, Jyden P. K. Madssen ikke kendte, ligesom flere af ordsprogene [1—19] var ukendte for ham. Desuden 17 Gaader (se Danske Folkegaader under M. K. Godskesens Navn).

⁶ Svend Grundtvig svarer den 18. August; men dette Brev er desværre som de fleste andre af S. Grundtvigs Breve, ikke bevaret.

Kongens Lyngby d. 9de Decbr. 1876.

Hr. Professor!

I Dag har jeg faaet Budskab om, at min Ven, Lærer P. K. Madssen fra Staby er død. Jeg er saa fri at meddele Dem det; jeg véd nemlig, at De har modtaget flere Bidrag fra ham.

Da der vistnok blandt hans efterladte Papirer findes Optegnelser, som De vil kunne benytte, saa skal jeg gjerne, hvis De ønsker det, sætte mig i Forbindelse med hans Familie og om muligt faa det, jeg antager, De kan bruge, — og derefter overlade Dem det, som den i hele Landet, der bedst kan bestemme dets Værd og bruge det.

Med megen Agtelse

ærb.

P. K. Toksvig.

EFTERSKRIFT AF UDGIVEREN.

Det lykkedes ikke P. K. Toksvig slet saa hurtig, som han havde tænkt sig, at skaffe Svend Grundtvig sin Ungdomsvens efterladte Papirer, og det blev navnlig vanskeligt at skaffe det værdifuldeste af P. K. Madssens Efterladenskaber, „Sprogbogen“, til Veje. Toksvigs Forespørgsler til Jællingkammeraten, Friskolelærer Okkels Jensen i Nes, blev foreløbig ubesvarede, og det var hans Hensigt at rejse op til Nes for personlig at undersøge Sagen. „Jeg skal intet Offer sky, der kan bringe Sagen til en endelig Afgørelse“, skriver han den 6te April 1877 til Svend Grundtvig, „thi er der nogen, der føler med Dem, at „det vilde være stor Synd, om Udbyttet af saa mange Aars kjærligt og kyndigt Arbejde ikke skulde komme til Nytte, overensstemmende med Forfatterens Ønske“, saa er det mig, der har levet sammen (delt Værelse) med Forfatteren, først et Aar paa Staby Folkehøjskole, dernæst et Par Aars Tid paa Jelling Seminarium, og som besad hele hans Fortrolighed, saa jeg [har] hørt ham sige mange Gange, at De var den, der kunde bringe det største Udbytte af hans Arbejde“. — Uforudsete Omstændigheder hindrede den paatænkte Rejse, som skulde have fundet Sted inden 1ste Maj 1877, men aldrig saa snart havde Toksvig meddelt Grundtvig dette, før det længselsfuldt ventede Brev fra Okkels Jensen kom. Heri fandtes et Brev fra Lærer Anders Pedersen i Nes — en af Svend Grundtvigs tidligere Samlere¹ —, hvori han erklærer, at han har nogle spredte Papirer af P. K. Madssens og var Ejer af det meste af hans Samlinger, men saadan sende dem ufortøvet, det vil og kan han ikke af flere Grunde: „Sv. Grundtvig kjender mig meget vel, saa for hans Skyld behøver det kun at siges, hvor og hos hvem Papirerne bero“. I et Brev til P. K. Madssens fynske Ven, M. K. Godskesen — den ene af dem

¹ Jf. Lærerne og Samfundet I, S. 46 øverst.

„Sprogbogen“ var tilegnet — erklærer Anders Pedersen, at han „blev tagen af familien til at ordne bøgerne til avktion. Jeg købte da en del af dem og deriblandt nogle løse blade med lidt jysk dialektforklaring uden at noget som helst stod skrevet eller blev mig sagt om nogen tilegnelse til enten 2 eller flere venner. Jeg ordnede tingene, så godt jeg kunde og tænkte at tilføje efter hånden adskillige ord af det jyske i lighed med, hvad P. K. Madssen havde begyndt, og dette har jeg også gjort alvor af“. „Hvorom al ting er, så kan sprogbogen fås, når jeg får at vide, til hvem jeg skal sende samme og imod at få anvist 3 kr. til udbetaling. Det er mig selvfølgelig lige kært, enten jeg skal sende den til dem (Godskesen), Toksvig eller Sv. Grundtvig, når jeg dog skal slippe den så hastig“. Grundtvig indleder Forhandlinger med Anders Pedersen, som den 2den Decbr. 1877 sender de omtalte Papirer, men det var, som Toksvig paa Grund af den manglende Tilegnelse havde anet, slet ikke den virkelige Sprogbog. Sv. Grundtvig sender en Postanvisning paa de forlangte Penge og skriver i sit Brev: „Det er desværre ingenlunde hvad jeg søgte og hvad jeg havde ventet at få, fordi jeg betragter det som en hellig pligt at gøre, hvad jeg formår til at redde Madssens arbejde for tilintetgørelse og lade det komme til nytte efter hans hensigt og under hans navn. For at opnå dette er jeg villig til at bringe personlige ofre. Hvad De har sendt mig er nemlig kun et meget tidligt udkast af ringe betydning, der må være gjort før han i Juli 1871 først rådspurgte mig om sit arbejde og sendte mig prøver af det. Han var da allerede meget videre både i henseende til nøjagtig lydbetegnelse, oplysning af ordenes brug ved eksempler og forsøg på deres forklaring ved hjælp af oldnordisk“. Til sidst beder Grundtvig ham indstændig om at gøre sit bedste for at skaffe ham den virkelige „Sprogbog“ „om ikke andet, så til låns på et par måneder. Jeg er villig til at betale Dem klækkelig både for bogen og for Deres ulejlighed“.

Men Anders Pedersen, som imidlertid var blevet Lærer i Bredsten ved Vejle, kunde intet gøre. „Sprogbogen“ var tabt, det var baade Sv. Grundtvig og P. K. Madssens Venner klare over. Det hedder derfor i de personalhistoriske Efterretninger om P. K. Madssen i Jælling Seminariums Jubilæumsskrift 1891: „En haandskreven Ordbog over vestjyske Ord, udarbejdet af ham, blev efter hans Død solgt til en L., hvis Navn ikke vides. Sv. Grundtvig søgte forgæves at komme i Besiddelse af den“. Tang Kristensen skriver

bebrejdende til Svend Grundtvig d. 11te Decbr. 1877: „Havde De dog blot givet mig et Vink om den Sag; jeg havde jo den ønskeligste Lejlighed til at undersøge¹. Jeg var inde hos Madsens Broder nogle Dage før Avktionen, da alting endnu var samlet, og jeg kom til Petersen to Dage efter Auktionen. Jeg spurgte rigtig nok Petersen, om han nu ikke havde forefundet nogle skriftlige Optegnelser, der var noget bevendt, da han jo havde ordnet Sagerne, men der til svarede han nej“.

„Sprogbogen“ var altsaa uigenkaldelig tabt, Udbyttet af „saa mange Aars kjærligt og kyndigt Arbejde“ var sporløst forsvundet paa en næsten hemmelighedsfuld Maade. Men den kom lykkeligvis ganske uventet for Dagens Lys og kom til Nytte. Æren herfor tilkommer den unge Vestjyde, Torben Jensen, der den 1ste September 1877 var blevet Hjælpelærer i Møborg, Nabosognet til Nes. Han var dimitteret fra Jælling Sommeren 1877 og har altsaa ikke kendt P. K. Madssen selv, der jo blev dimitteret 1873, men vel hans unge Venner, som Jens Andersen fra Grindsted og Peder Korsgaard, der fik Eksamen i 1875. Svend Grundtvig fik den 22de Januar 1878 Brev fra ham om, at han af P. K. Madssens Halvbroder havde laant et Arbejde med Titlen „*Jydske Ord*“, tildels udledte af Oldnordisk, jævnførte med nynordiske Sprog og Sprogarter og oplyste ved Exempler, samt saadanne jyske Udtryk og Ordvendinger, som ikke ere gængse i Skriftsproget“. — „Efter den Smule Forstand, jeg har paa Indholdet“ skriver Torben Jensen, „er Bogen vist af stort Værd“. „Ejeren er vist ikke tilbøjelig til at afhænde Bogen, naar den kan komme til Nytte, men han har nu nogen Kjærlighed til hans Broders Arbejde, og han vil ikke, at Indholdet skal gaa tabt, allermindst hvis det har noget Værd. Desuden: P. K. Madsen efterlod sig Gjæld, og Kristen Madsen, Ejeren, har det smaat, saa der ses ogsaa lidt paa, om Bogen kunde koste noget“. Grundtvig erklærer sig rede til at betale en passende Pengegodtgørelse, naar han først har set Bogen og overbevist sig om, at det er den sidste og fuldstændige Opskrift. Han skal drage Omsorg for, at den kan komme til Nytte for hvem, der nu og herefter arbejder i samme retning, og det saaledes at P. K. Madssens

¹ Tang Kristensen havde i Februar 1877 gennemvandret den sydligste Del af Hammerum Herred og var derfra langs Vesterhavet gaaet op til Lemvig paa sine Samlerrejser. Jf. DFS. XVII. Breve til Svend Grundtvig 24de, 29de og 31te Januar, 14de Februar og 3die Marts 1877.

navn bliver mindet med taknemmelighed for hans trofaste stræben“, „men hans erfaring fra handelen med Anders Pedersen gør det til en pligt for ham ikke nu at „købe katten i sækken“. Torben Jensen sender da Bogen: „Han (o: Kristen Madssen) overlader til Dem selv, hvad de vil give ham for Bogen, saafremt den maa have værd for Dem“. Det havde den, skønt det heller ikke var den endelige Udarbejdelse, P. K. Madssen flere Gange havde talt om i sine Breve til Svend Grundtvig¹. „Det foreliggende arbejde fra et mellemstade har imidlertid, i mangel af den sidste renskrift, så meget værd, at jeg må ønske at erhverve det. . . . Jeg agter nu at lade tage en fuldstændig afskrift af alle hans ordbogsoptegnelser for så vidt som jeg har dem. Først når jeg ser det hele materiale i orden, kan jeg bedømme, om det er skikket til trykken, hvad jeg dog foreløbig må betvivle; men i hvert tilfælde vil da hvad der er levnet af hans yndlingsarbejde blive bevaret for kommende arbejdere på samme mark, og hans navn vil blive bevaret som den trofaste arbejder, han var“. Det falder Grundtvig vanskelig at bestemme prisen for bogen, „da den“, som han skriver, „for mig jo kun har interesse for sagen og for P. K. Madssens skyld. Den vil kun forårsage mig udgift og ikke indtægt. Jeg håber, at både De og han ville være tilfreds med mit skøn, når jeg samtidig hermed afsender til Dem en sum af 25 kroner, af hvilke jeg betragter de 20 som salgspris, at udbetale Kr. Madsen, og beder Dem at modtage de 5 med min tak for Deres virksomhed i dette anliggende“. Grundtvigs Haab gik i Opfyldelse. Torben Jensen skriver den 9de April 1878: „Kristen Madsen bad mig bringe Dem en kjærlig Hilsen og Tak, ikke blot for de 20 Kroner, men særlig fordi De saa opofrende tager Dem af hans Broders Arbejder“, og han tilføjer for eget Vedkommende: „De skal have Tak for de 5 Kroner, De sendte til mig. Jeg modtager dem med Tak, men jeg havde aldeles ikke gjort Regning paa nogen Gottgjørelse for den Smule Ulejlighed, jeg har haft. Det var mig kun en Glæde, om jeg kunde bidrage lidt til, at P. K. Madsens Arbejder kom til Nytte, og hans Navn derved blive bevaret“.

2.

Det var ikke Svend Grundtvig, men derimod vor gamle Folke-mindeforsker Henning Frederik Feilberg, der fik den største Nytte

¹ Saaledes i Brev T, S. 35 øverst.

af P. K. Madssens „Sprogbog“. Godt halvanden Maaned efter at han den 6te Januar 1877 havde skrevet sin første Ordseddel¹ til sit Kæmpeværk *Jyske Ordbog*, skriver han til Grundtvig (d. 22de Februar 1877): „Jeg hørte i Går på Flors Højskole i Askov, at afdøde Lærer P. K. Madsen i Staby har syslet med de samme Tanker, [o: at skrive en jydsk Ordbog] uden at jeg dog kunde få at vide andet, end at han havde stået i Forbindelse med Dem. Vel er det langt fra mine Tanker at ville tage Frugten af en anden Mands Arbejde eller Æren derfor, men Opgaven har sin Tillokkelse for mig, om jeg end nok skjønner, at den er meget stor, og at der behøves manges Hjælp for at få noget ud deraf. . . . Mit Spørgsmål gælder altså, hvad De mener om Sagen, samt endvidere, om De véd noget nærmere om Madsen og hans Samlinger, og hvorledes jeg kunde få Adgang til dem — eller måske, om det skulde være Dem bekendt, at en anden Mand syslede med denne Opgave“.

Feilberg havde allerede henvendt sig til Sprogforskerne Folmer Dyrlund og Pastor L. Varming i Sal og forespurgt, om nogen af dem havde tænkt paa at skrive en jysk Ordbog, og i saa Fald tilbudt sin Bistand, men ingen af dem havde en saadan Plan. Grundtvig besad jo paa den Tid desværre endnu ikke P. K. Madssens Sprogbog, han fik den først godt og vel et Aar efter, April 1878, men Feilberg fik dog først Nytte af den 3 Aar senere, efter at han i Sommeren 1881 havde været sammen med Svend Grundtvig i Kristiania til de nordiske Sprogforskeres Møde, det saakaldte Andet Filologmøde, en Oplevelse, han atter og atter med Glæde og Taknemmelighed dvæler ved i sine Breve til Sv. Grundtvig. Ret snart efter sin Hjemkomst til Darum modtager han ikke alene Sprogbogen, men ogsaa alle P. K. Madssens andre Optegnelser til Laan fra Svend Grundtvig. Feilberg takker ham allerede Dagen efter: „Bogen (o: Sprogbogen) lægger jeg foreløbig hen, for at sætte al kraft på, hvad der til mit brug kunde findes mellem Madssens optegnelser, de skulde blive passede som en helligdom; meget kender jeg ved et løst eftersyn; andet er mig fremmed, der vil rimeligvis ikke blive så lidt at efterspørge, ogsaa sådant, der gemmer nye begyndelser i sig“.

En Uge senere, den 6te September, sender han selve Optegnelserne tilbage: „Jeg har gjort en temmelig betydelig høst iblandt

¹ Jf. Forord til *Jysk Ordbog*, S. V og Dania, 8. Bind, S. 127.

dem, noget nyt, men mere i skikkelse af eksempler og anvendelse af det kendte, og jeg har truffet mangfoldige småting, som jeg kendte såre godt fra min egen barndom, men som ikke længer stod tilrede i hukommelsen“ . . . „Bogen [Ϸ: Sprogbogen] beholder jeg altså i ro, jeg skulde gerne anvende endnu en 14 dage på min skildring af kulturlivet herude, bryllup, barsel, begravelse, hyrdeliv, høstskikke og religiøsitet, inden jeg atter for alvor kan tage fat på sprogsyssel. Jeg tænker så på en aftenstund at samle nogle gode venner blandt bønderne og forelæse dem, hvad jeg har skrevet og æske deres bemærkninger desangående, så er jeg vis på, at hvad der er, det er rigtigt“.

Den „Skildring af Kulturlivet herude“ Feilberg sigter til, er det ypperlige Arbejde „*Fra Vesterjylland*“, der Aaret efter, 1882, bliver trykt i Tidsskriftet *Fra alle Lande*, og som senere vokser ud til et af Feilbergs bedst kendte Arbejder: *Dansk Bondeliv I* 1889. P. K. Madssens Optegnelser og Indsamlinger drukner i den store Fylde af Erindringer og lagttagelser, som Feilberg selv har besiddet fra Barndomshjemmet i Vester Vedsted, fra Præstegærrningen navnlig i Valsbøl ved Flensborg (sml. Indledningen her S. 5) og Darum ved Væsterhavet, ligesom P. K. Madssens lille Sprogbog med de ca. 3000 Ord drukner i Feilbergs storslaaede Jyske Ordbog. Men P. K. Madssen bør ikke af den Grund glemmes. han fik jo kun Lov til at udrette saa lidt, da han døde af Brystsyge d. 16de November 1876, ikke mere end 25 Aar gammel, i Forhold til, hvad han vilde have udrettet, hvis han, som Feilberg, havde faaet Lov til at leve til Støvets Aar. Feilberg, der jo ikke har kendt sin unge Medarbejder personlig eller overhovedet læst nogle af hans Breve til Sv. Grundtvig, omtaler hans Virke med Varme: „Det var tungt, at Madsen skulde gå bort, og nu sker formodentlig atter det samme med en af Madsens venner, en yngre lærer Laust Røjkjær f. t. i Vensyssel, ham skylder jeg en meget betydelig samling, der er nået indtil s¹, og nu sidder han træt og tung af brystsyge og er ved at slippe alt arbejde, om han ikke har gjort det; Madsen stod over ham ved evne til at kunne bruge Lyngbys

¹ Sml. Brev X, note 1. L. Røjkjær vilde ikke sende sin Samling til Sv. Grundtvig, „så mente han, at intet kom for Lyset af det, fordi han har så meget at rode i, at der bliver [kun] lidt offentliggjort af det“ (L. R.'s første Brev til Feilberg d. 19de Septbr. 1877, hvis Planer Folkelivsskildrerer Peder Gaardbo i Råbjerg havde gjort ham bekendt med).

skrift, der har voldt adskillige en mig ubegribelig vanskelighed. Af alle hjælpere, som jeg engang får at nævne, ville Madsen og Røjkjær ganske vist blive de første, og jeg skal yde dem deres ret med tak, om jeg får lov til at lægge sidste hånd på dette“. (Brev til Svend Grundtvig d. 6te September 1881).

Jeg synes ikke, at gamle Feilberg i sin 1893 skrevne smukke Fortale til Jysk Ordbog har holdt dette Løfte, idet de to Venner bare lige nævnes (S. VII øverst): „En stor håndskreven ordsamling fra Holmslands egnen erholdt jeg fra nu afdøde lærer Lavst Røjkjær, dengang ansat i Hellum ved Brønderslev st.; professor S. Grundtvig overlod mig afdøde lærer P. Kr. Madsens samlinger af vestjyske ord og udtryk“.

De to unge Lærere drukner i denne Fortale i Mængden af de Venner og Medarbejdere, som Feilberg nævner, og man faar intet Indtryk af, navnlig P. K. Madssens Sprogbogs Betydning som Forarbejde for Jysk Ordbog. Saa meget mere Grund er der for mig til at opfylde min gamle Lærers Løfte, at yde dem deres Ret med Tak, hvad jeg bedst kan gøre med hans egne Ord, da han sender Sprogbogen tilbage til Sv. Grundtvig d. 1ste Dec. 1881: „indholdet er afskrevet og ordnet og har givet mig meget værdifulde bidrag til mit arbejde“, eller navnlig fra et tidligere Brev d. 6te Sept. 1881: „Ordlisterne, der findes, ere afskrifter af bogen uden dennes tilføjelser, der vil også være adskilligt nyt og godt at finde her efter; han har, som rimeligt er, mest haft øjnene fæstet på det sjældne eller uforståelige, og der er ganske vist meget gode ting iblandt; han opgiver *geñt* = en pige (gjente norsk); jeg havde sammensætningen *æn galgènt* = en vild tøs, osv. Jeg er dem meget taknemmelig for lånet og ikke mindre for bogen“.

Men selv om Feilberg i 1916 skriver til mig: „Sv. Grundtvig lånte mig Madsens bog, jeg kunde ikke den gang [1881] gøre synderlig ved den, jeg havde endnu altfor få forudsætninger og erfaringer og absolut ikke, hvad jeg i høj grad behøvede, videnskabelig hjælp til at få de mange spørgsmål, der trængte ind på mig klaret“, saa tror jeg, hvad der slet ikke er saa usandsynligt, at P. K. Madssens Sprogbog og Laust Røjkjærs Holmslands-samlinger har været Vejvisere for Feilberg i hans Stræben frem mod det store Livsmaal han havde sat sig, den store Jyske Ordbog. De to unge Lærere samlede fortrinsvis paa de sjældne Ord, der netop ikke fandtes i Rigssproget, ganske som Christian Mol-

bech uden tilstrækkelig Kundskab og Indsigt havde samlet dem til sit Dialektolexikon 1841. Men Feilberg repræsenterede den nye Tid med Kravet om hele det samlede Ordforraads Optagelse i Ordbogen, de ganske dagligdags Ord, som Folkesproget har fælles med Rigssproget, lige saa fuldt som de sjældne Ord, der staaer som mærkelige, i Rigssproget. forglemte Lævn af vort herlige Olddansk.

Men vi ved, at det Nye ikke bliver til uden ved at lære og vejledes af det Gamle, og derfor er der Grund til at mindes Sprogbogen og Holmslandssamlingernes Betydning for Feilbergs Jyske Ordbog, nemlig den, at have vist Vej. Jeg beskylder ikke min kære gamle Lærer og faderlige Ven for Utaknemmelighed, ved at fremhæve, hvad han selv ikke er ganske klar over, hans „Utaknemmelighed“ er saa forsvarlig, saa tilgivelig, som Utaknemmelighed ellers sjældent er. Det inderlige Samarbejde med en Mand ganske af Madssens Støbning, Vendsyssellæreren Jens Mourits Jensen i Stenum¹ har faaet Indtrykket af P. K. Madssen til at blegne, saa meget mere som Feilberg slet ikke havde læst hans Breve til Svend Grundtvig eller staaet i personligt Forhold til ham. Og havde Madssen faaet Lov at leve, havde han uden Bitterhed opgivet sine stolteste Drømme og som ukendt Medarbejder hjulpet sin dygtigere, lykkeligere Medbejler, med samme trofaste Uegennytte som de mangfoldige andre Jyder, Feilberg kærligt mindes i sit Forord, og med samme inderlige Hirdmandstroskab som den, hvormed P. K. Madssen i sin tidlige Ungdom havde givet sig i Svend Grundtvigs Tjeneste og tjent ham for hans Yndest.

Det var ham ikke om sig selv, sit eget Ry at gøre, det kan vi se af hans Brev (X) til Svend Grundtvig, hvor han haaber: „i det stille, hvis Guð under mig kraft og helbreð, at komme til at gøre noget til gavn for mit modersmål, den danske tunge, ti det brænder mit hjerte for“, og allerskønnest maaske i Brevet til Seminarievennen Larsen Nørreslet d. 2den Marts 1874: „Nej, optræde som forfatter, dertil føler jeg intet kald, og jeg vil så nødigt have skam til tak for et arbejde, som jeg har syslet ved med kærlighed og flid i såmange år, for et værk, hvori jeg har føjet ord, hvortil —

¹ Se Marius Kristensens smukke Karakteristik af ham i Indledningen til Jensen Stenums Hovedværk: Et Vendelbomaals Lyd- og Formlære, udgivet af Universitetsjubileets danske Samfund (1897—1902), og sml. Ordbogens Fortale. S. VII og „Lærerne og Samfundet“ I, S. 70.

der for mig — knytter sig skønne minder. Jeg synes tit, kære Larsen, når jeg sidder her ene i mit kammer og sysler med ord, som kan være tusind år gamle, at fædrenes åsyn ser ned på mig. — Der kunde jo blive fristelse herved, som ved alt andet; røsten kunde jo lyde: „har du lyst til at komme i ry, da vis dig for verden, ingen véd jo, hvad du sidder og sysler med inden fire vægge“. Denne røst har, Gud ske lov, såvidt jeg har kunnet skønne det, ikke lydt i min sjæl; men derimod har der lydt en bedre røst: kan du gøre noget godt, da træd frem!“

De, som har haft ret meget med Ordbøger at gøre, af hvad Art nævnes kan, vil stundom have følt sig uhyggelig til Mode over den Dødskulde, der kan slaa ud af en saadan Bog. I Feilbergs jyske Ordbog, alt saa vidunderlig anderledes: Livsvarmen, Sjælsfylden, Hjærteligheden i denne Bog, gør en saa godt, at man gjerne dvæler længere, end man strængt taget behøver, ja man kan fange sig selv i at sidde og læse „Morskab“ i Ordbogen. Et Brev som det lige læste, vil, tror jeg, give Forklaringen: der er i saa sjælden Grad Hjærteblod i denne Bog. Og som en af de mangfoldige Jyder hørende til Hirdmandsflokken, snarere end til Høvdingeætten, der har gydt deres varme, røde Blod i denne Bog og derved gjort den til en Ordbog uden Mage, et uforgængeligt Mindesmærke over jysk Sjæl, over jysk Folkeaand, skal Peder Kristian Madssen mindes og leve i Landsmænds Sind og virke i Eftermælet trods sin altfor tidlige Død.

3.

Paa samme Maade som P. K. Madssens Sprogbog og Indsamlinger i det hele taget er „druknnet“, o: organisk gaaet op i Feilbergs *Jyske Ordbog* og gennem *Fra Vesterjylland i Dansk Bondeliv* I—II, saaledes er det ogsaa gaaet med ham i Forholdet til Evald Tang Kristensen, idet hans og hans Venners Indsamlinger af Sagn og Folketro og Skik er indlemmet i Tang Kristensens Storsamlinger *Danske Sagn* (I—VII) og *Jysk Almueliv* I—VI (+ Tillægsbind I—VI). Vel nævner Tang Kristensen hans Navn — som paa vist rundt om i Noterne til Brevene, endogsaa mere end han skulde, idet navnlig de fynske Samlinger ikke skyldes ham direkte, men hans fynske Venner — men Navn uden Personlighed er som Nød uden Kærne, man aner ikke, at Navneskallen rummer en Person-

lighed, der ved sit Venskab og ansporende Kraft har haft væsentlig Betydning for Evald Tang Kristensen.

I Slutningen af Januar 1872 skriver P. K. Madssen sit første Brev til Tang Kristensen, hvori han takker ham for hans Samlerflid, og fortæller om de Viser, Toksvig og han har samlet (jf. O.); dette Brev er desværre ikke bevaret, hvad derimod det næste (d. 12te Februar 1872), som der ligeledes sigtes til i Brev O, er: „De takkes for Deres venlige Skrivelse af 5te d. (3: Februar), samt de Vink og Meødelelser, de gav mig. Viserne, de sendte, kjender jeg ikke. Jeg ventede at see Deres næste Samling allerede i Aar, men det bliver jo først ad Aare¹ [3: næste Aar — vestjysk Sprogbrug]. Det er da prægtigt med alle de Folkeminder, De reöder fra Glæmsel. — — Jeg ønsker Dem af Hjærtet Held og Lykke til Deres Samlergjerning, for Tiden Folkeæventyrs Indsamling“. Personlig bekendte blev de to Folkemindevener først 3 Aar senere, da Tang Kristensen, „Æventyrmanden“, paa en af sine Samlerrejser Februar 1875 gæstede Staby Højskole. Bægge fortæller de Svend Grundtvig om dette „Møde“, lige efter at det har fundet Sted: P. K. Madssen i sit Brev Ad. U 2 d. 8de Februar 1875, og Tang Kristensen et Par Dage før, den 5te Februar: „Jeg naaede at faa talt en halv Times Tid med P. K. Madsen og fandt i ham et Menneske, der interesserer sig mere for Folkedigtningen end nogen af dem, jeg hidtil har truffet i vore Egne“. Tang Kristensen er, som den Jyde han er, stiltfærdig i Udtryk og ikke rutten med Ros, derfor overhører vistnok de fleste de jævne Ords dybe Glæde. For første Gang i sit Liv har han truffet sin Ligemand, sin Jævnbyrdige i brændende, offervillig, uegennyttig Kærlighed til vor gamle Folkedigtning, en Mand med samme grænseløse Udholdenhed og Taalmod i Indsamlingen som han selv, om denne end, 8 Aar yngre, og sildigere begyndt, ikke havde haft hele Tang Kristensens Samlerlykke; Nes og Staby og Jælling var magrere Bund end Hammerum Herred. De to ligestemte Samlere blev Venner og Arbejdsfæller; de læste Oldnordisk sammen i København, Sommeren efter at de første Gang personlig var mødtes. „Det var ret morsomt“, skriver Tang Kristensen den 18de Juni 1875 til Sv. Grundtvig, „at P. K. Madsen ogsaa kommer til Kjøbenhavn i Sommer. Vi ere blevne enige om at bo sammen for at kunne være hinanden til Ro [3: Glæde] og

¹ Dette skete dog ikke; Jyske Folkeminder 2. Bind (Viser), udkom først 1876.

Hjælp. Det er rigtignok lidt, jeg faar læst af Oldnordisk, men Grundlaget har jeg og vilde ikke for meget undvære dette“. Dette Samvær med P. K. Madssen i København, der, med Tang Kristensens Udtryk, „var Fyr og Flamme for Indsamlingen“, har sikkert betydet meget for Tang Kristensen, selv om det har haft sine Vanskeligheder for ham, at bo sammen med den allerede syge og noget uordentlige Ven. Som Tak for, at jeg havde sendt ham mit Førstearbejde: Lærerne og Folkemindearbejdet, hvor der ogsaa findes nogle Sider om P. K. Madssen, skriver Tang Kristensen den 2den Januar 1914 til mig: „Hvad nu P. Kr. Madsen angaar, saa glæder det mig naturligvis, at De vil skrive lidt mere om ham. Jeg har endnu nogle faa Breve fra ham, men noget deraf er jo kommet til Kjøbenhavn¹. Han fortæller mig en hel Del om sin Sygdom, og hvordan den skred frem. Første Sommer vi var i Kjøbenhavn (1875), boede vi sammen, men jeg var ikke særlig glad ved det, da han allerede den Gang var noget daarlig, og han var ikke af de allermest ordentlige Mennesker med sine Sager og med sit Ydre. At han var et hjærteligt og begejstret Menneske er der ingen Tvivl om. Men vi var ikke enige i Politiken og Dagens brændende Spørgsmaal“.

Lad mig, inden jeg belyser denne Modsætning mellem de to Venner, som efter min Mening har en ikke ringe Betydning for Forstaaelsen af dem bægge, anføre Tang Kristensens Udtalelse om ham til Svend Grundtvig, d. 5. Decbr. 1876, efter at han har erfaret, at Vennen er dødelig syg, men endnu ikke ved, at han er død: „Vi synes, det er Skade, at han skal gaa saa tidlig bort, han havde et aabent Øre for det jyske og kunde vist have udrettet ikke lidet, om han var kommen paa en god Hylde. Tit bortrives de begavede meget tidligt og uventet, medens Drogene leve et langt Liv“. — I den sidste Del af Madssens Levetid havde Forbindelsen mellem dem været afbrudt som Følge af Uenighed om Politik, ser vi af Tang Kristensens Brev til Sv. Grundtvig d. 12te Juli 1877, hvor han forhører sig om Madssens efterladte Ordsamlinger: „Jeg skulde da haabe, at han inden sin Død sørgede for at faa dem bevaret og sendt over til Dem. — — Først i August [1876] skrev han til mig og bebrejdede mig, at jeg ikke gav Agt paa Tidens Tegn og ikke harmedes paa de Mænd, der gik foran i Frihedens Morgenrøde,

¹ Det findes i Dansk Folkemindesamling, i Tang Kristensens „Originale Optegnelser“.

men nu havde svigtet den gode Sag [o: Ploug og de National-liberale]“. Jeg svarede herpaa, som jeg tænkte, at Politikken var en farlig Bane for os at komme ind paa, og jeg kunde ikke holde med „det forenede“ [Venstre] i meget, særlig dets Materialisme. Min Politik var mig mest en Hjærtesag o. s. v. o. s. v. Siden den Tid hørte jeg ikke fra ham, og jeg er vis paa, han følte sig stødt derover; men man maa da og betænke, at han nu var saa svag, at han ikke kunde skrive, hvilket jeg ikke vidste, inden bagefter“. Dette med Politikken som en Hjærtesag, var ikke alvorlig ment, det var en Spydighed til den, som Tang Kristensen syntes, lovlig ivrige Ven. Tang Kristensen var vel ogsaa selv nærmest Venstremand, men som den Enspændernatur han er, holdt han ikke af at gaa i Flok og føle i Flok, han vil være sig selv, og have sin egen Mening, men han kommer derved til at staa udenfor det stærke folkelige Røre, som prægede Tiden, ja til at betragte det med en vis skeptisk Overlegenhed og ironisk Tilbageholdenhed. „De Mænd, der ere Bærere af Friskolevæsenet og Venstrepolitiken iblandt Lærerne, ere alle de unge Mænd, de ældre ere enten lidt højrefarvede eller for gammeldags til at kunne forstaa det nymodens Væsen. Men i det Sted kan Bønderne forstaa det, det er altsammen det frie, det ikke paatvungne, og derfor er de med til det. Jeg kjender ikke en Egn i Jylland, uden den er venstresindet. Da jeg just ikke er stiv i det Stykke, kan jeg ikke saa godt tale med“, skriver han til Sv. Grundtvig d. 8de Febr. 1876. P. K. Madssen har det anderledes: „Jeg er politiker i denne bevægede tiid. . . . Jeg er meget glað veð at høre, at folkestemningen overvejende er for „venstre“, ti det parti har været og er det bedste parti i rigsdagen“ . . . „Djærvt har venstremændene talet, som jeg kan se af „Folkethingets forhandlinger om finanslovens nægtelse“, og djærvt kan de handle nu, da de veð, at de have en trofast vælgerbefolkning bag veð dem“, skriver han fra Salling d. 21de Nov. 1873 til Larsen Nørreslet. „Vort folk er skreðen 20 år fræm i politisk uðvikling veð det, der er sket i de sidste dage“, sagde en gæv bondemand til mig, „og er det end lidt overdrevent, så er der dog noget i det“. —

Jeg har dvælet lidt længere, end det kan synes nødvendigt ved de to Samlervenners politiske Uenighed, den forekommer mig nemlig at have dybere Betydning, eller rettere den havde faaet stor Be-

tydning, hvis P. K. Madssen havde faaet Lov at leve og virke blot en 10—20 Aar til.

Tang Kristensen var Lærersøn, han stod derved fra sin Fødsel af lidt udenfor Folket. Han blev den store Folkemindesamler, den største siden Sakse og Vedels Dage, og han blev en af Folkemindesagens allerbedste og betydeligste Mænd, men han mægtede ikke at gøre Folkemindesagen til en Folkesag, hvormeget han som Formand for Folkemindesamfundet og Udgiver af Skattegraveren (1884—1889) efter Svend Grundtvigs Død 1883 anstrængte sig derfor. Det skal ikke bebrejdes ham, tværtimod, hans Virke paa det Omraade staar ikke tilbage for Svend Grundtvigs, knap nok for Axel Ollriks, og det er heller ikke sikkert, at der kommer nogen, der formaar at gøre denne store Indsats i vor folkelig danske Kultur, hvormeget end vi unge, der skal tage Arv efter Axel Ollrik, Feilberg og Tang Kristensen, vil bestræbe os derfor. Han som vilde have ævnet det, døde kun femogtyve Aar gammel af Brystsyge i sin Fødegaard Nørre Graakær i Nes.

Som Folkemindesamler kan P. K. Madssen ikke maale sig med Tang Kristensen. Han havde ikke dennes Ævne til at kunne samle Viser og Æventyr og Sagn, ogsaa der, hvor de ikke blev budt ham med Kærlighed, men hvor han tværtimod ligesom maatte tvinge dem frem af den modstræbende Sjæl. Og P. K. Madssen kan heller ikke maale sig med vor Nutids betydeligste Folkemindesamler, Sjællænderen Thorkild Gravlund — ogsaa en Lærersøn — i hans mærkelige Ævne til at lodde Almuens Sjælelivs Dybder. P. K. Madssen hørte nemlig selv altfor meget med til Almuen, til at han ved Iagttagelse af den kunde faa det væsentlige og det ejendommelige i dens Karakter frem. Dette har Thorkild Gravlund ævnet, mest vel i sin „Landmands Lov“, fordi han, i Modsætning til saa godt som alle andre Iagttagere af Almuen, ikke tror om sig selv, at han kan se fra oven ned paa den, men fordi han føler, at han staar under Almuen, at den gamle Almuesmand eller Almueskvinde besidder sjælelige Værdier, som han føler, han selv kun besidder i saa meget ringere Grad. Derfor siger jeg ikke noget nedsættende om P. K. Madssen, naar jeg siger, at han hørte til Almuen, tværtimod det er hans Ære, at han havde Almuedybde i sin Sjæl, saadan som ingen af de andre store Folkemindesamlere, jeg har nævnet, har haft det, og derfor vilde det ogsaa være lykkedes ham, hvad der ikke skulde lykkes i sin fulde Udstrækning for nogen af

de andre, at gøre Folkemindesagen til en Folkesag : i Folkets dybe Lag at gøre Kærligheden og Forstaaelsen af den gamle folkelige Digtning, som Folket i sin Helhed er ved at glemme over den nye forfladende Oplysning og Aviskultur, til en stor folkelig Livsværdi, og derfor er hans altfor tidlige Død et smerteligt Tab for Danmarks Sag, maaske lige saa smerteligt, som hvis Feilberg eller Tang Kristensen var revet bort af Døden midt i deres fejreste Ungdom, kun efterladende i gamle gulnede Breve deres ikke fuldt udviklede Personlighed i dens Ungdomshu, i dens Ungdomsidealitet, som Spaadom om, hvad de kunde have udrettet for Danmarks Sag, hvis det var bleven dem forundt at leve Livet ud i dets fulde Udstrækning til Støvets Aar.

4.

Hvad P. K. Madssen vilde være kommet til at betyde for det jævne danske Folk, kan man faa et Indtryk af ved at se, hvad han betød for sin Ungdomsven, Peder Nielsen Lykke, en vestjysk Husmand som dem, Thyregod fortæller om i sine gribende *Fortællinger fra det daglige Liv*, der 1880 begynder med en Ejendom, hvor der knap kunde holdes en Ko, og som 36 Aar efter har forbedret og udvidet den saa meget, at der kan holdes en halv Snes Køer og to Heste. Han mener selv, at hvad han har at fortælle „giver kuns et tarvelig Bidrag til Minderne om P. K. Madsen og Skildringen af ham“; jeg tror, at Læseren vil blive af en anden Mening, men i al Fald jeg selv mener, at det er af afgørende Betydning at høre, hvad denne Mænd af Folkets Kærne mener om P. K. Madssen, den dybe Forstaaelse han har af hans Personlighed og hans Arbejde, det skønne livfulde Eftermæle han giver sin for 40 Aar siden bortgangne Ungdomsven. Peder Nielsen Lykke fortæller først om hans Konfirmation, „han kom til at staa øverst paa Kirkegulvet som N° 1, og han var ikke paa øverste Plads ved Hjælp af en god Gave eller Offer til Præsten fra Forældrene, men ved Hjælp af egen Fortjeneste. Og da var det ogsaa Skik, at Præsten gav os hver især en Tekst, enten ud af sit eget Forfatterskab, hvorved han nemt kunde give én et lille Hib eller Ros, ellers benyttedes et Skriftsprog. Og jeg kan huske P. Kr. Madsens Tekst endnu, og jeg troer, at det kommer af, at jeg følte i denne Stund efter mine barnlige Begreber, at den indeholdt en stor Sandhed anvendt mod P. K. Madsen. Det var nemlig af Johannes Aabenbaring 3. K. 11. v.:

„Hold fast ved det Du haver, at ingen skal tage din Krone“. Det er mærkeligt at se, hvor stærkt P. K. Madssens Præstekammerat har haft Sans for det allervæsentligste og værdifuldeste i hans Karakter, hans dybe Trofasthed, som Ungdomsvennens Brev iøvrigt paa den smukkeste Maade vidner om: „Jeg er glad ved, at jeg med Sandhed kan sige, at jeg har ikke andet end gode Minder efter min kjære Ungdomsven, han var ærlig og trofast som faa og lod mig aldrig føle, at jeg var ham langt underlegen i Kundskaber og Oplysning, men blev altid ved at være den samme gode Kammerat som i Drengæarene“. Peder Nielsen kom til at tjene 3 Aar i hans Fødegaard, for at lære at gøre Karlearbejde, samtidig med at P. K. Madssen kom paa Staby Højskole for at uddannes til at være Skolelærer, „i al sin Fritid arbejdede han med sine Bøger, der var hans Tanker og Interesser mere end hos Faarene“. Han plejede at komme hjem fra Staby hver Lørdagaften, og Peder Lykke glædede sig altid, naar han kom hjem, „for jeg var videbegjærlig og vilde gjerne høre ham fortælle om, hvad der lærtes paa Skolen. Vi laa begge to i en Alkoveseng i Stuen, og vi laa jo længe om Aftenen og talte, før vi faldt i Søvn, det vil sige han fortalte, og jeg hørte efter. Det var for mig en hel ny Verden, jeg skimtede ind i, naar han fortalte om vore Forfattere Grundtvig Ingemann, H. C. Andersen og Bjørnstjerne Bjørnsson, og høre ham fortælle om de gamle nordiske Gudesagn og om St. Stensen Blicher. Jeg havde jo ikke faaet anden Undervisning, end hvad der blev budt i Skolen, og der var det vigtigste jo, at man kunde ramse sin Lektie“. — „Jeg husker en Vinteraftenstund, at der kom en Nabo- mand ind til Nørre Graakær og P. K. Madsen var hjemme fra Staby, at Manden i Samtalens Løb sagde: Hvad lærer I der paa denne Højskole, lærer I Tydsk?“ „Nej, svarte P. K., vi skal først lære Dansk!“ saa siger Manden: „Det kan vi jo alle tale, saa derfor behøver vi vel ikke at komme paa Højskole“, det blev sagt saadan med lidt spottende Tone, saa P. K. kunde ikke tie, men sagde, at der var langt til, at vi forstod dets Ejendommeligheder eller talte det rent og frit for fremmed Iblanding“. „Han var særlig ivrig for at forstaa det danske Sprogs Ejendommeligheder, og for at forstaa at udlede af Sproget, hvad der var ældgammel Dansk, det var en Sag, han især elskede og forstod hvilken Skat vi ejer i vort Modersmaal“. „Og det blev jo ogsaa det, hvormed han særlig arbejdede meget, med at opsamle gamle Ord og Talemaader og Navne paa

Gjenstande, som var ved at gaa af Brug, Ord som man skulde lede efter og optegne, naar de hørtes“.

Men det er maaske ikke saa underligt, at Peder Lykke saa mange Aar efter har bevaret et saa levende Indtryk af, hvad der var Ungdomsvennens dybeste Livsinteresse; ti i hvert eneste af hans Breve er der en Opfordring til Indsamling af Folkeminder og Folkeord: „Her, hvor jeg er“, skriver han fra Jælling d. 4de Maj 1872, „lever man for sig selv, og kan næsten Intet samle; men du der lever blandt Bønder hver Dag og vel selv har flere Minder fra Barndomstiden (utrykte Æventyr, Remser, Gaader osv.), du gjorde vel i at optegne disse. Hvað svarer du dertil? Du kunde saa sende det til mig; jeg skal nok befordre det videre. Den Ulejlighed tager jeg med Glæde paa mig, og Æren for Optegnelsen skal du nok selv beholde, idet jeg sender i dit Navn“. Og 3 Aar senere, efter sin Københavnsfærd Sommeren 1875, da han har samlet flere tusind Ord og vil til at ordne og renskrive sine Samlinger — et Arbejde vi véd, Brystsygen hindrede ham i at faa udrettet noget rigtigt ved — beder han igen sin Ungdomsven om Bistand og Støtte: „Efterhånden, som jeg får hvert bogstav gjort færdig (A, B, D, E o. sv.) og der er ord, som jeg ikke er på det rene med, vilde jeg gjerne spørge dig til råds, ti du kender ordenes brug i Nes sogn ligeså godt som jeg, og véd stundom bedre, hvorledes de bruges i den daglige tale“. Vi træffer her i Spiren, hvad Feilberg senere bragte til den skønneste Udfoldelse i sin mægtige Jyske Ordbog, det inderlige fortrolige Samarbejde mellem den videnskabeligt arbejdende Forsker og Lægmanden: mellem Feilberg og de Darum Bønder og mellem P. K. Madssen og hans Ven, Tjenestekarlen Peder Nielsen Lykke; hvor Videnskabsmanden føler, at han staar under Bonden i Viden og Kundskab om det, som det kommer an paa, og derfor naar det højeste. Aarsagen hertil er for bægge Mænds Vedkommende den dybe, hjærtelige Folkelighed, som lyser saa stærkt og varmt ud af P. K. Madssens Breve til Ungdomsvennen, maaske allermost det første, Jællingbrevet d. 4de Maj 1872. Det bekræfter fuldt ud Peder Lykkes skønne Vidnesbyrd om sin Ungdomsven: „han var ærlig og trofast som faa og lod mig aldrig føle, at jeg var ham langt underlegen i Kundskaber og Oplysning, men blev altid ved at være den samme gode Kammerat som i Drengesaarene“ — og giver i det hele et saa smukt og levende Indtryk af den unge Jællingseminarist: „Nu er der gaaet to Maaneøer, siden du

skrev, og du har intet Svar faaet. Hvað tænker du vel? Du tænker maaske, at Monsøren er bleven saa lærd, at han ikke kan tale med Folk der ved „Løkken“, eller, at han ikke længere kjendes ved sine gamle Venner. Det er ingenlunde saa; jeg er endnu den samme Peder Kristjan som i forrige Dage, — om du end i det Ydre kan mærke lidt Forandring, naar du ser mig — og din gode gamle Ven. Det glædte mig at høre fra dig, og det var mig velkomment, at du ikke begik den Daarskab, at tiltale mig med „De“, men med det trohjærtige „Du“, hvorpaa gamle Venner altid ville kjende hinanden“. Og senere i samme Brev skriver han: „Tal aldrig om, kjære Peder, at du maa skamme dig for mig, der er gift; du har bevaret dig „fri“ i Verden — saa skulde Nogen skamme sig, maatte det være mig, — og du skal ikke skamme Dig for mig som Seminarist —; thi din Gjerning er ligesaa hæderlig som min, og som god oplyst Bonde kan du virke ligesaa meget i din Kreds — (der er en stor Mark at dyrke) — som jeg i min“.

P. K. Madssen er her inde paa et Problem, som vistnok er ganske ukendt for de fleste Studenter og Seminarister, der ved Fødselen hører til Samfundets saakaldte højere Lag, til Embedsklassen, til Borgerskabet, men som for de fleste Studerende af folkelig Herkomst er et i høj Grad personligt Problem, som de bevidst eller ubevidst maa tage Stilling til: Erasmus Montanus Problemet, om han vil give sig den „højere“, kosmopolitiske Dannelse i Vold og som Erasmus fornægte Broderskabet med sin folkelige Æt, („Du maa ej dutte mig, Din Tølpel! — Du maa vide, at du est endnu en Bondedreng og jeg en Philosophiæ Baccalaureus) forglemme sin Samhørighed med den, den dybe Ærbødighed man skylder den (som Erasmus gør, naar han slaar sine gamle Forældre, og uden Hjærte „beviser“ sin Ret dertil), eller han som P. K. Madssen vil vedstaa Frændskabet, hævde Ungdomsvennens Ligestillethed, Tjenestekarlens Ligemandsret, forstaa, at saafremt vi hver for sig gør vort Arbejde paa en hæderlig og god Maade, er vi menneskeligt set lige værdifulde. Og det er jo ikke bare en Lære for de smaa i Aandens Rige: for vor største Tænker, Søren Kierkegaard, ogsaa af vestjysk Almueæt, var det en Grundtanke, at „Menneskelighed er Menneske-Lighed“, og „Ligeligheden i det Humane (∴ den væsentlige Lighed mellem Mennesker overfor Gud, trods de tilsyneladende Aands- og Standsforskelle) var for ham Livskraften i hans Aands-Existents, hans Aands-Existents dybeste

Aandedræt. (Samlede Værker VI, S. 294). — Og naar Erasmus erklærer til sin Broder Jakob, at han ikke gør sig saa „gemeen, at præke her paa Bjerget“, saa gælder det samme ikke for den unge Seminarist, der, som vi saa, havde Lykke til paa fuldgyldig og forbillig Maade at besvare Erasmusproblemet i Holbergs, i Søren Kierkegaards folkelig danske Aand. Vi ser ham i det samme Jællingbrev, jeg ovenfor citerede, præke paa Bjerget, tagende Stilling til Tidens store nye Problemer, den gryende Socialisme, og søgende ivrigt at faa sin Ven til at dele sit Syn: „Den Krig, som vi havde ventet os saa meget af [Krigen 1870—71] — og som jeg i Begyndelsen var saa begejstret for — fik et sørgeligt Udfald for Frankrig, der nærmest føler Trykket deraf; men den havde ogsaa mere sørgeligt til Følge, nemlig den „socialistiske Røre“. — Ogsaa til vort fredelige Land har Røret naaet: men vi Danske ere ikke Revolutionære, saa her skal det nok gaa. . . . Det Maal, som Socialisterne have sat sig, kjender du jo: det kan ikke naas, og Guð fri os deraf; — thi baade er det samfundsneðbrydende, stridende mod Menneskelove — og stridende mod Guds Love. Socialisterne ere i Reglen Fritænkere, skjönt de ikke skrive det paa deres Program. De ringeagte Ægteskabet som et trykkende Baand, de ville have Børnene opdragne paa offentlig Bekostning, idet jo Alt skal gøres lige, og Pengene tages af en fælles Kasse“. Vi ser her den unge Jællingseminarist bekæmpe de nye indtrængende Samfundsidéer, ikke ud fra klasseegoistiske, men som vi kunde vente, ud fra ideelle Bevæggrunde — religiøse, moralske og sociale; vi ser ham tilhørende den danske Landbostand, hvis inderlige Ønske det er, at ingen Landsmand skal kunne beklage sig over Samfundsretfærdigheden, men som aldrig vil opgive sin Frihed og Selvstændighed til Fordel for et abstrakt, funktionaristisk Kommunisme, og ligesom for hans Landsmand Søren Kierkegaard betyder „Ligeligheden i det Humane“ ikke en matematisk Enshed, med Udslettelse af alle sociale Forskelle, det betyder en Forvisning, en Overbevisning om de forskellige Menneskers lige Værd, uanset Stand og Stilling, naar de vil gøre, hvad alle kan, udfylde deres Kald i Tilværelsen. Men navnlig bekæmper P. K. Madssen Socialismen ud fra nationale Grunde: „de lade haant om Fædrelandskjærligheøden, men tale om en almindelig Verdenskjærligheø. Dette er Synd mod Naturen, der byder os at elske vor Fader og Moder mere end andre Mennesker, saaledes ogsaa vort Fædreland mere end andre

Lande“. Hans inderlige Danskhed inspirerer hans sunde Kritik af Internationalismen, af Kosmopolitismen: „Vi ere saa smaa, og vor Kjærligheød saa lille, at vi kun kunne elske vore Nærmeste; en Verdensborgers Kjærligheød vil ogsaa være lidt bevendt. Laød os trøste os veød, at „Hjerteligheød er vor Styrke“, og at Hjemkjærligheden som boer i vort Bryst er stærk nok til (at) mødstaa Socialisternes Bestræbelser“. Men denne Hjemkærlighed, med andre Ord denne stærke Tilslutning til det nationale Landbovenstres Syn paa Socialismen, tilintetgør ikke hans Landsmandsfølelse overfor selve de københavnske Arbejdere, hvis Tilslutning til de nye socialistiske Synsmaader han beklager: „Skruerne, som Arbejderne lave, maa vi smøre lidt, det er vist; med andre Ord: Arbejderklassen maa ophjælpes veød en venlig Imødekommen af de mere Formuende, saaledes som Flere i Kjøbenhavn have gjort veød at give Mere i Arbejdsløn“. Kloge og gode Ord, værd at efterfølge af den Overklassepatriotisme, der altid taler saa højt om Arbejdernes manglende Fædrelandskærlighed og fuldkommen overser, at den væsentlige Grund til denne sørgelige Fejl muligen er samme Overklasses hyppige Mangel paa sand og ægte Landsmandsfølelse overfor deres Arbejdere, deres Overseen af Menneske-Ligheden mellem Over- og Underklasse.

5.

Vi har nu set P. K. Madssens Forhold til sin Ungdomsven, det Venskab, der har været saa dyb en Oplevelse for Peder Nielsen Lykke, at Mindet derom 40 Aar efter ikke er blegnet, men lever kraftigt og stærkt i hans Sind. Den inderligste Forstaaelse af P. K. Madssen, af Almuedyden i hans Sjæl, faar vi af hans Forhold til de Mennesker han stod nærest, hans Slægt og hans Hustru. Hans eneste Helbroder Jens Madssen, der var ansat som Pudser ved den vestjyske Bane, forfatter kort før sin Død sin og sin Kones Slægtregister, og han skriver deri om sin Broder, efter at have givet hans vigtigste Livsdata: „Han var en meget begavet Mand, med stor Lærdom, var kjendt og afholdt i vide Kredse og havde mange Venner, han var Digter, Oldgransker og Udgiver af Skoletidende [i Jælling rime-ligvis], som lille Dreng begyndte han at digte Vers. Ære være dit Minde, kjære Broder“. — Jeg nedskrev dette, skriver Peder Lykke, fordi jeg syntes, at det foruden at give forskellige Oplysninger ogsaa bar Vidnesbyrd om, at han var en god og afholdt

Broder“. — Det er der nu ikke Tvivl om; navnlig var han sin Halvsøster og Svoger paa Fødegaarden Nørre Graakjær, der efter Forældrenes tidlige Død var ham i Faders og Moders Sted, „inderlig forbundet i Kærlighed“ —, men det er der jo heller ikke noget saa mærkeligt i. Det interessante i Broderens Eftermæle, er det, at han i disse, af rørende Beundring aandende Ord, ikke som Ungdomsvennen har seet Forskerævnen og Indsamlingstrangen som det væsentligste og værdifuldeste, men at han derimod har følt Digtergaven som det højeste og bedste hos ham — tænk, allerede som lille Dreng begyndte han at skrive Vers. P. K. Madssen selv overvurderede nu ikke sit digteriske Geni: „I kunde jo nok have fået en nærmere til at gjøre det ligeså godt eller bedre; men jeg kan vel tænke, at I vilde have mig til det, fordi jeg var eders Broder og noget af en lille Digter“, skriver han til den samme Broder tilligemed et Mindedig over Broderens førstefødte Søn, der var død. — „Noget af en lille Digter“, det er sandt, han var vist aldrig blevet af de 4 store Poeter. Det gælder hans Vers som Jakob, Erasmi Broders Ligvers: „materialiter ypperligt, men Prosodien, som er det Fornemste, fattes“. Dog lad os tale Dansk, det lyder kønnere og er sandere: „I Pakken . . . er nogle Sange, som P. K. Madsen har skrevet. Det er maaske ikke den Slags Skrifter, at De ønsker, men jeg tog med, hvad jeg kunde faa fat paa, for jeg syntes, at jeg deri saa en Afspejling af P. K. Madsen, hvad han var som Menneske“, skriver Peder Nielsen Lykke i det Brev, hvormed han sender den værdifulde Pakke med Familiebreve, Digte og Optegnelser af P. K. Madssen til mig, og det er jo som alt, hvad denne udmærkede vestjyske Husmand skriver om Ungdomsvennen saa hjærtelig godt og saa dybt forstaaet. Med andre Ord, vi skal se bort fra denne Digtning næsten selvfølgelig kunstneriske Svagheder og Brist, navnlig den overmægtige Paavirkning fra det, der for ham var Livsposien: Folkeviserne og Grundtvigs kristelige og folkelige Digtning, for at dybere end andetsteds at faa „en Afspejling af P. K. Madssen, hvad han var som Menneske“, faa Indtryk af Almuedybden i hans Sjæl, Enfolden og Storheden i hans Livsanskuelse og Religiøsitet. Denne Religiøsitet lægger sig for Dagen i de mange Mindedigte over afdøde, han blev bestilt til at skrive: Troen paa Døden som Indgang til et bedre Liv, hvorfor de efterlevende ikke bør sørge over den døde, men glæde sig over det nye Liv han gaar ind til. Men mens disse Digte er udensomhelst digterisk

Flugt, saa gælder det samme ikke Mindedigtet over hans Hustru, „Kjærminde-Krans på Maren Maðssens Kiste, flettet af hendes hengivne og mindetro Mand“, — her er han paa det dybeste bevæget:

- 6) Men jeg, som stoð dig nærest,
 min Bruð i Liv og Død,
 og jeg, som var dig kjærest
 i Glæde og i Nød,
 jeg sukker ved dit Minde
 og skulde dog herinde
 i Hjærtet glædes mest.
- 7) Ja — ej jeg vil dig drage
 fra Himmelhjemmet hist,
 men længes alle Dage
 til dig og Jesus Krist;
 så tilgiv, at jeg græder,
 da Hjærtets Rosenkjæder
 forbinder mig og dig!

Han trøster hendes gamle Moder:

- 8) Se her står ved din Båre
 din Moder hjærtensgod
 og græder Vémoðstære
 og er i Hu så moð.
 O, græd ej kjære gamle
 Guð-Faðer snart kan samle
 dig með din Datter kjær.

For Mennesker, der er saa fattige, at de intet kender til Almuesind, vil det være en tvivlsom Trøst at faa, ved Sorgen over en højtelsket voksen Søns eller Datters Død, at de selv med det allerførste kan vente at dø, men de som kender til Almue, véd, at dette er den rette Trøst; Livet er, og Livet har været saa usigelig tungt, at Døden, som Overflademennesker ræddes for, mister sin Gru og snarere bliver en Vinding. En Almuesmand véd af hele sin Sjæl: „Det er ikke saa farligt at dø, naar man har nogen, der tager imod en“. Og at Livet var saare tungt, det havde været P. K. Madssens og hans omtrent 9 Aar ældre Hustrus daglige Livserfaring. „Vort Ægteskabs Tið“, skriver han i sin „Kjærminde-Krans“, „har været en Ventetið, 4—5 Længselsår, hvori vi have følt, at Livets Saga er, „at mødes, at skilles og savnes“; vi have ventet på den Tið,

da vi kan bo og bygge saa kjærlig Ven hos Ven“ — og vi vente endnu. . . . Minde og Håb har boet Siðe om Siðe i vort Bryst og er således udtrykt i en Sang: „Vi slå vor Længselstrille, i Gry som i Kvæld, vi hilse: o, velkommen! og sige til Farvel: O hvem kan dog forglemme sin kjæreste Ven“. . . . Guð maa viðe, om den daglige Længsel blev hendes Døds-skæbne, men det er sandsynligt“. — Ja vi fristes til at tro det, naar vi læser det lille, stemningsrige Brev „P“ til Svend Grundtvig: „Min Kone, der lever borte fra mig — var bedrøvet og sagde til sin Moder: „Kan I ikke synge en Vise for mig“. — „Nej, hun kunde saamæn ingen nu; og saa sang hun dog Visen om Hertug Fredensborg:

Liden Kirsten hun gik i Rosenlund
at plukke de Blomster baade brune og blaa.
Mig tykkes det er tungt at leve.

Der er en Stemning over dette Optrin, som over det allerdejlige Folkevisebillede jeg kender, Malthe Engelsteds Billede „Kvindesorg“. Den unge livsfrodige Kvinde klager over sin Fæstemands Død, den gamle ældede Kvinde trøster hende for sin Sorg med de grufulde Skæbner hun selv i sit Liv har maattet gennemgaa; det brune Løv drysser ned bag dem, som de saaledes taler: „Falmer og falder ned, Løv i Lunde og alle grønne Skove“. Her trøster den gamle Almuekvinde sin Datter, der længes og tæres af Savn efter sin Elskede, som maa leve borte fra hende i Jælling, med den uendelig langt tungere Skæbne, liden Kirsten i Visen maa lide. Hendes Broder, Kong David, lader hendes Elsker, Hertug Fredensborg, kalde for sig ind,

Saa lagde de Fredensborg paa en Disk;
di skar ham op ligesom en Fisk.

De tager hans Hjerte og steger og giver liden Kirsten at æde:

Nu har jeg aldrig smagt rarere Mað
som der kan gjøre mit Hjerte saa glað.

Men da hun faar at vide, at det var „Fredensborg hans Hjerte hun aad“:

Var det Fredensborg hans Hjerte jeg aad
saa skal jeg sørge mig selv til Jord.
Mig tykkes det er tungt at leve.

De to Almuekvinder, som stod P. K. Madssen nærest, kendte af deres inderste Sjæl „Kvindesorg“, Middelalderens tunge Vemod. Men det var ikke det eneste, de havde skænket ham, de var ikke blot hans Visesangersker, men tillige hans „Sprogmasterinder“, hvem han kan takke for Størstedelen af de mange ypperlige vestjyske Ordsprog, han havde optegnet, og for mange af de bedste af hans jyske Ord. Han vil, ved vi, ikke selv udgive sin Ordbog, han vil ikke have Skam til Tak for et Værk, hvori han har føjet Ord, hvortil der — for ham — knytter sig skønne Minder. Og disse skønne Minder, der er Minderne fra hans elskede Barndomshjem, som han i Jælling havde Hjemvé efter. „Jeg længes tidt efter mit fattige, men kjære Vestjylland, vel er herude mere skjøn Natur (Skoven begynder nu at springe ud); men „den Strand som jeg saa i min Barndom er bedst“ (Jællingbrevet til P. Lykke d. 4de Maj 1872), og det er navnlig hans Kærlighedsminder fra Staby, de Ordsprog, de Vendinger, som hans Hustru, med det varme grebne Sind, der passer saa lidt til det prosaiske Hverdagsnavn Maren, havde brugt, og som trøster ham i Jælling, hvor han længes efter hende, som hun efter ham. Han skriver 1871 i en Tegnebog, som han forærer sin Ven P. K. Toksvig til Ordbogsoptegnelse om Ordsprogene, at

... det gamle Ord i Mund
er en Blomst, der Solskin faar,
naar i Folkemund det gaar,
faar fra Kvinden Hjærteblade
med en Duft, der gjør os glade
faar fra Manden Kraft og Styrke,
giver Haab og Lys i Mørke.

Han kendte paa det Tidspunkt af egen Erfaring den inderlige Glæde ved at optegne de mange Ordsprog, hans Elskede havde lært ham; han skulde ogsaa lære at kende, at Ordsprogene med deres Livserfaring og Menneskekundskab „giver Haab og Lys i Mørke“. Det var i Salling, i den vanskelige Tid, hvor han følte sig ganske uretfærdig vraget som Lærer af Friskolefolkene. (Se U). „I denne gæringstið, da jeg skønnede jeg måtte være mig selv for at stå fast, og da jeg følte, hvor lidt jeg kunde stole på mennesker, tog jeg til valgsprog: „Vær dig selv og stol på himlen“. . . . Det gærede indenfor så stærkt, at det måtte ud, selv om det skulde ud gennem mine siðeben, da skrev jeg følgende sang, som ret kom fra hjærtesiðen til valgsproget: Vær dig selv og stol på himlen“

(Brev til Nørreslet d. 23de Nov. 1874). Dette stærkt personlige Digt, saa at sige P. K. Madssens „Nytaarsmorgen“, er ikke blot gennemvævet af Ordsprog, men saa at sige bygget, Vers for Vers, over to eller flere danske Ordsprog, der tjener som Nøgle til Forstaaelsen. Heldigvis har han for sine Venners og Elevers Skyld forsynet Digtet med en Kommentar, der gør omhyggelig Rede for, hvilke Ordsprog der i ethvert enkelt Tilfælde er lagt til Grund. Det er ikke blot almenkendte, som „en Mand en Mand og et Ord et Ord“, men mere sjældne som: „Det man elsker, ligner man“ og det mønske Ordsprog: „Tro ej din Skygge, naar den er stor“. Men selv ganske humoristiske Ordsprog som: „Kragen raaber altid paa sit eget Navn“ og „Du er ikke selv, uden Halen bliver skaaret af Dig“ (vestjysk), anvender han dybt alvorligt:

„for vist skal det sandes, hvad her man har sagt:
man först er sig selv, når man „halen“ har tabt“.
når synden er borte, som bider i hæl,
man ret er sig selv.

6.

Hvor stor hans Kærlighed til Ordsprogene var, den overgaas om mulig af hans Kærlighed til de gamle folkelige Ord. I Tilslutning til sine ovennævnte beskedent stolte Ord, at Forfængelighedens Røst ikke har lydt i hans Sjæl, men derimod har der lydt en bedre Røst: Kan Du gøre noget godt, da trød frem, fortæller han sin Ven Larsen Nørreslet (d. 2den Marts 1874), at han havde tænkt at skrive et stykke i Morten Eskesens „Fylla“ om „sprogøgning“, hvori han vil anbefale Pastor Hans Dahls *Dansk Hjælpeordbog* til lærerne, hvilken „kostelige Bog“ ligesom hans Jællinglærer K. M. Kristjansens „Regnebog for Folkeskolen“ har vundet hans „allerhøjeste bifald“ ved deres Ud drivning af Fremmedord. . . . „Men måske det ikke bliver til, at jeg får skrevet; jeg er øm over mine tanker, når de skal for fremmedes øjne; men du skal vide dem; ti du er min ven og åndsfrønde“. Det blev alligevel til noget. I Morten Eskesens Fylla finder vi den 25de Juli, 1ste og 8de August 1874 en længere Afhandling af P. K. Madssen, „*Den danske Tunge*“, der for en Del er en Fremlysning af Hans Dahls: „Dansk Hjælpeordbog til fredning af det hjemlige og ud drivelse af det nyttige fremmede i vort modersmål“, med den

varmeste Tilslutning til denne Mands Sprogrensnings- og Sprogøgningstanker: 1) en Kamp mod Fremmedordene, imod hvilke „gale Ord“, han vender sin Hjemstavns ypperlige Folkedom: „Det er Bille Balle og ormstukket Tysk“, og 2) hvad der er ham endnu mere magtpaaliggende, et jysk „Maalstræb“, udtrykt i Ord som disse: „Ligesom Danmark trænger til Ynglinger i Plade, Drengene klædte i Staal og Mænd med faste Hjærter og fromme, stærke Kvinder, saa trænger Sproget ogsaa til Kraft og Styrke; dette kan det i stort Maal hente fra jydsk Landsmaal, og derfor er det et glædeligt Tidens Tegn, at Mænd¹ tage sig af det saalænge tilsidesatte Maal paa den rette Maade. Lad Folk sige det er et Vadmelssprog —, det er det jydsk, om noget dansk Maal er det — det skader ikke, om saa er; ti da er det ogsaa stærkt at slide paa og ret „ganeligt“ (passende, mundkvæmt) for os, som ikke tale med Silketunger, men fra gamle Dage ere vant til at „slaa os sammen“ (Fostbrødreleg); selve Ordet Slægt er der Slag i“. Han sender denne ikke ganske uinteressante Afhandling til Peder Lykke (d. 14de Apr. 1875), med følgende Selvdom, der er ærlig og sand, siger hverken for meget eller for lidt: „Stykket er skrevet efter lang tænkning over det omhandlede og med megen kærlighed til sagen; derfor venter det villige tilhørere, og jeg véd, jeg har en sådan i dig. Det er så klart, tror jeg, at jeg ikke har nødtigt at tilføje noget; det er noget nær det eneste stykke, som jeg efter at længere tid er hengået, siden det først kom på papiret, har skrevet mig selv til måde og slet ikke vil have ændret ved; dermed skal slet ikke være sagt, at det er fuldkomment. Jeg er jo i dette, som i meget andet, en begynder, men tror om sig selv, med tiden at kunne blive god, når jeg bliver gemt i Guds faderhånd“. Og til Nørreslet skriver han, at „Toksvig sendte dem tilbage for få dage siden med det vidnesbyrd, at han sikkert kunde have udpeget forfatteren alene ved stykkets gennemlæsning, så ligt skulde det være mig“ (d. 23de Nov. 1874).

Og det har Toksvig fuldkommen Ret i, det er P. K. Madssen selv vi finder i dette Arbejde, ikke som i Forholdet til Tang Kristensen og Peder Lykke først og fremmest hans Folkelighed, eller som i Forholdet til Hustru og Svigermoder hans dybe Almuesind, det er hans Væsens uforgængeligste Kærne, hans Kærlighed til vort

¹ Han tænker særlig paa Sprogforskeren Lyngby (jf. Brev L).

danske Modersmaal, hans Dansksind vi her faar det fuldeste Indtryk af. Indledningen f. Eks. er et talende Vidnesbyrd derom: „Hvad er Skyggen imod selve Tingen, og hvad er et Pennestrøg mod et levende Ord? Grumme lidt, men altid bædre end intet, naar Penneførerne vil noget Godt. Jeg vil skrive om den „danske Tunge“. Nordmaalet som det endnu lyder iblandt os i sin Adel og Kraft og paatro min Sag til „Fylla“, i den Tanke, at hun er „Friggas udkaarne Veninde“¹. Men Frigga er den danske Kvinde, som gør sin store Gærning i det Stille og det Skjulte; hun rykker ikke aabenlyst i Marken mod Jætterne, men hendes Tanke er med, naar Odin (Manden) drager ud“. P. K. Madssen tænker paa Indledningen til det ypperlige gamle nordiske Eddadigt Vafthrudnismål, som handler om, hvorledes Odin sætter sit Liv paa Spil i Kappelstrid med den kløgtigste af alle Jætter, Vafthrudnir, om hvem der dybest kender Tilværelsens Gaader, fra Livets Ophav til Ragnarok. Inden Odin drager ud til den livsfarlige Kamp om Visdom, søger Frigg at holde sin Ægtemand tilbage i sin Ængstelse for ham, men da Odin forbliver tro mod sin Beslutning, saa ønsker hun ham af sit hele Hjærte Lykke paa Rejsen. Vi forstaa altsaa nu, hvem P. K. Madssen først og fremmest tænker paa med Frigg, det er hans elskede Hustru, der staa bag ved og inspirerer ham, „gør sin store Gærning i det Stille og Skjulte“, og vi kan derfor læse hans følgende begejstrede Opfordring til „den danske Moder“, som en Kærlighedshyldest til hende: „Hun (o: Frigga) er den danske Moder, som „lægger Fædrenes Maal og Tro paa Børnenes stammende Tunge og opammer Hjærtets skjulte Menneske“. Hos hende venter jeg at finde aabent Øre og villigt Hjærte for Digterens Marningsord: „Du skal værne om Sproget i Børnenes Mund, det er Moderens Maal, det er dit“ . . . Du skal lægge Børnene Troens Ord og Fadervor inderlig paa Hjærte, dette er det første og store Kjærlighedsbud, men det andet er ligesom dette: Du skal give dem Kjærlighed til Modersmaalet ved at give dem af de Aandens Skatte: Eventyr, Kæmpeviser, Følkesagn og Folkeord, som vi have i Arvelod fra vore Fædre; saa fæstnes Kjærligheden til alle Trosbrødre af den danske Tunge“.

De Jætter som P. K. Madssen under sin Hustrus inderlige Tilskyndelse og Tilslutning vilde bekæmpe, var, som vi allerede véd,

¹ Han sigter til et Sted i Snorres Edda (Kap. 34), hvor det hedder: „Fulla bærer Friggs Skrin og kender hendes lønlige Raad“.

de mange Fremmedord, der mispnyder vort Sprog. To af disse retter han særlig sine Vaaben imod: „Politik“ og „Familie“. Han slutter sig til Morten Eskesens Forslag („Fylla“ 28de Febr. 1874), at afløse „Politik“ med Ordet „Rigssyssel“, og han ender sin Anbefaling herfor med denne Udtalelse: „Gid Ordet Rigssyssel maa vinde Hævd og samle danske Mænd i Enighed og Kærlighed om at lægge Love til Landets Tarv, hvilket det vildfræmmede Politik ikke kan“. Desværre, hans Ønske gik ikke i Opfyldelse, netop i disse Aar begyndte den voldsomme, oprivende, indre politiske Kamp mellem Højre og Venstre, der satte Landet tilbage i Udvikling og Forsvarskraft og afgørende hindrede stærk national Samling. Endnu personligere er hans Modvilje mod Ordet „Familie“; hvorom han med Rette siger: „Hvilket fattigt Ord er ikke dette latinske Ord for det meget og dybe det skal tegne“, og at „det er en Spot og en Skam at et vildfræmmed Ord [som Familie] skal være Udtryk for det allerhjemligste, de nærmeste Slægtskabs og inderligste Kærlighedsforhold, være Udtryk for Blodets Baand“. Han foreslaar, i Stedet for Familie, Ordet „Husslægt“, „det er kort, bøjeligt, sammensat af velkendte danske Ord og passer godt til dansk Følkelynne; ti i „Huset“ bor Hjemkærlighed og i „Slægten“ er der Hjerteslag“. „Selv Ordet Slægt er der Slag i“, skriver han et andet Sted (jf. S. 74). Men der er nu det uheldige, at Ordet Slægt slet ikke er noget ældgammelt dansk Ord. Ved sin Anbefaling af Husslægt kommer P. K. Madssen til at knæsette en tysk Skifting, der har fortrængt saa ypperlige olddanske og fællesnordiske Ord som „Æt“ og „Frænde“, og som det vilde være ønskeligt gik samme Vej som „Geburtsdag“, „gedigen“, „Gebyr“ og andet lignende „ormstukket Tysk“, der i Virkeligheden er farligere end saa mange Fremmedord af græsk eller latinsk Byrd, eftersom det kan tros at være Dansk, selv af en saa varmhjærtet og dygtig Forsvarer af vort Modersmaals ældgamle Danskhed som P. K. Madssen.

Bedre end disse lavede Ord, hvor meget de end personlig har betydet for ham, er de levende Ord han drager frem af sit elskede vestjyske Folkesprog. Han husker fra sin Barndom, at Børnene, før de gav sig til at lege Blindebuk, raate, „de der gaar i Krinkelskroge og Musehuller „ere Selvtagne“ og kender det fra voksne Folks Mund i Betydningen, eller som han siger „Mærkelsen“ fangen i egne Snarer, greben paa færsk Gærning, hvad han med Rette mener, vil kunne give Rigssprogets „selvtagen“ (selvtagne Rettig-

heder, Selvtægt) større Livskraft. Et andet godt Ord, han gjerne vil have fræm, er *stande* for at reparere, der „er ligesaa kraftigt som fynsk læmpe er smidigt“, og navnlig Ordet „*vante*“, som han ønsker skal fortrænge Ordet „mangle“ (tysk); man mærk er af hans Anbefaling, at der knytter sig særlig „skønne Minder“ til det Ord, ikke saa meget Barndomsminder, som snarere Ungdomsminder om Hustruen ovre i Staby. „Det er det fagreste af dem alle sammen [3: de gode danske Ord, der betyder det samme som mangle: briste, skorte, savne, fattes], og som vel fortjener at stædes til Højbords“.

Bedst af alle hans Forslag er Ordet „alvorslidt“, der i Mod-sætning til at „vante“ virkelig udfylder et Savn, og som for P. K. Madssen selv har haft stor Betydning som den Livsfølelse, der var hans egen „alvorsglade Natur“ af dybeste Hjerte imod. „Det har i vesterjydsk Mærkelsen: vranten, tvær og uglad, kan ikke taale Spøg — og bruges gjerne om saadanne gamle, som ikke kunne faa „Alvor og Gammen“ til at gaa sammen. „Han er „gammel og alvorslidt“. Det er ham et trøstesløst Syn at se en Olding, „som Tiden har afslidt al Barneglæde, saa der kun er en Lævning af Alvor = Vrantenhed tilbage — være utilfreds med alt og alle ... Børn kunne godt være alvorlige, men aldrig alvorslidte, og kunne aldrig uden Skade opdrages af alvorslidte Folk, som mindst af alt du til at være Børneopdragere“. Han mener, at vore Æventyr, Folkesagn og Ordsprog — hvilke langt fra bære Mærker af „Alvorslidthed“, men vel af Alvor — viser tilfulde, at vi danske ikke er noget „alvorslidt“ Folk. „Et levende Vidnesbyrd, at Livsglæde er en uadskillelig Del af det danske Folkelyne, have vi i stort Mon fra Menigheden i Danmark, hvor den „glade Kristendom“ ræt har fundet Hjemsted. I Haavamaalet¹ se vi de Gamles Forhold til Glæden og Munterheden slaaende tegnet, idet det hedder: Glad og munter bør Hvermand være, til hans Dødsdag kommer — og vi slægte vore Fædre paa: Vi ynde bædre de Folk, der „har Liv mere end til een Dag“ end Surmulere og Hængehoveder, som vende Blikket mod den Jord, de knapt tør træde paa“. Denne Samklang af Alvor og Gammen, hvori efter hans Opfattelse vor Danskheds Væsensmærke fra de ældste Tider bestod, kendte han fra bedste Kilde, fra sig selv. Han var saa langt som nogen fra at være „alvorslidt“ i sin Skolegærning f. Eks. „Hvað kundskaberne veðrøre, eller

¹ 3: et af de berømteste Eddadigte, en Samling gammelnordiske Fyndsprog og Leveregler. P. K. M. sigter til Vers 15.

livsoplysningen, som jeg nok tør kalde min kundskabsmeødelelse“, skriver han i sit store Sallingbrev d. 23de Nov. 1874 til Larsen Nørreslet, „da tog jeg det så glad og livlig, som jeg efter min alvorsglade natur kunde, og jeg så glædestrålende øjne og forventningsfulde blikke, når jeg fortalte“ (sml. U, n. 1).

„Min alvorsglade Natur!“ — Han, der fra sin vestjyske Almueæt, sin Opvækst i trange Kaar, sin saare vanskelige Kamp for at naa frem, fra sit altfor tidlige Giftermaal i Længsel og Traa kendte Livstynge „mig tykkes det er tungt at leve“, havde altsaa i Grundtvigs Skole faaet den befriende Oplevelse af den glade Kristendoms Livsfryd og Livsfylde. Han kan takke sin store Mester, Svend Grundtvigs Fader, Frederik Nicolai Severin Grundtvig, hans Lærer i Danskhed, for, at Alvoren i hans Liv ikke som hos saa mange Almuesfolk stivnede i Alvorslidthed, i dump og sløv Resignation, ligesom han omvendt kan takke sit vestjyske Almuesind for, at hans Grundtvigianisme ikke udartede til Overfladiskhed og Eftersnak, men fik en saa personlig Udformning og en saa skøn Samklang af Livstunghed og Livsfryd i Alvorsglæden. Men lad os heller ikke glemme, hvad den vestjyske Folkedigtning har betydet for ham med Hensyn til hans dybeste Livsfølelse, Alvorsglæden, allermest maaske netop hans Hustru og Svigermoders Ord og Ordsprog, og derfor har ogsaa de sidste Ord i hans Tilegnelse i Tegnebogen til Toksvig en saa inderlig Klang:

Derfor lad ej gaa i Glem
Ord, som Fædre fik i Gjem
lad dem lyse, lad dem vise
Vejen vore Fædre prise!
„Gammel Ven og gammel Vej“,
siger Folket, „svigter ej“.

7.

Afhandlingen „Den danske Tunge“ var, saa vidt jeg ved, den eneste Gang, hvor P. K. Madssen i sit korte Liv kom til at træde offentlig frem, ellers gjorde han, som han helst ønskede, „i det stille den Gærning hans Hjærte brændte for“ (jf. Brev X). Hans Venner fra Lærerskolen i Jælling kan lige saa vel som Ungdomsvennen, den vestjyske Husmand, tale med derom. „Han var i den Grad levende optaget af Arbejdet, at han rev andre med sig, skønt han egentlig var en nøgtern Gransker, en redelig Natur i et og

alt“, skriver Folketingsmand Jensen-Knudstrup om sin „sjældne og ejendommelige Ven“. Pastor Sandvad i Stauning, der meddeler det morsomme Træk: „Gud naade den, der skrev hans Navn med et „s“, naar han fik det at se! saa føjede han gjerne indigneret til: Jeg er ikke en Søn af Mad, men af en Mand, der hed Mads!“, fremhæver med Rette det ensidige i hans Begavelse. „I alt, hvad der hedder Dansk, dansk Stil o. lign. var han sikkert uden at gaa de andre Dygtigheder for nær den alldygtigste. I Historie var han ogsaa blandt de dygtigste. Men i flere af de øvrige Fag hørte han til de middelmaadige, og i Regning, Mathematik o. lign. stod han lige ved Faldepunktet“. Seminarieforsøger Marius Sørensen i Jælling (sml. A) bekræfter dette: „Han var stille, beskeden, ikke nogen Dygtighed undtagen til Stil, yderst beskeden i sine Krav til Livet. To lyse, milde Øjne i et bredt Ansigt, det lyse Haar sad i lutter Småkrøller. Sindig i Gang og sindig i Sind“. Hvad disse to Mænd, der har staaet ham lidt fjærnere, har faaet Indtryk af hos P. K. Madssen, hans mærkelige Dygtighed i Dansk og Dansksindet hos ham, bekræftes paa skønneste Vis ved den Skildring, som den ene af hans tre Hjærtensvenner, Overlærer Godskesen, har givet mig af ham: „Jeg mindes endnu levende, hvordan Tanken om, at hans uegennyttige, begejstrede Arbejde i Folkemindesamlingens Tjeneste og hans Navn og elskelige Personlighed, saa præget af ægte dansk Humor, ved hans Død skulde gaa over i Forglemmelse, pinte mig. Dette vil altsaa nu, takket være Dem, dog ikke ske, og min kære, trofaste Ven har ikke levet sit korte Liv forgæves. Jeg har desværre slet intet skriftligt fra ham; heller ikke formaar jeg at fortælle bestemte, enkelte Erindringer om ham, men hans Personlighed, Skikkelse og hele Optræden staaer levende for mig: hans muntre Lune, Umiddelbarhed, Hjertelighed og frem for alt hans Kærlighed til Modersmaalet og dets Dialekter, først og fremmest da Jydsk, Folkeviser og Folkeminder af enhver Art. Jeg skylder ham i denne Henseende meget, mere, ja langt mere end selve vor Lærer i Dansk“.

Hans unge, sjællandske Ven kan give hans ældre, fynske Vens Eftermæle sin fuldeste Tilslutning. Ligesom den Mand, hvem jeg har tilegnet denne Bog, min uforglemmelige og uerstattelige Lærer, Axel Olrik, har P. K. Madssen været min Lærer i Dansk — ikke i samme Omfang, men i samme Retning — lige fra jeg i August 1912 for første Gang lærte ham at kende, og blev betaget af hans Breve

til Svend Grundtvig, det uegennyttige, trofaste, olddanske Hirdmands-sind i dem, til jeg i Foraaret 1916 samlede Brevene til hans Ungdomsvenner og fik det dybere Indtryk af hans sjældne, menneskelige Personlighed. Der er mindre Forskel, end man paa Forhaand vil være tilbøjelig til at tro, mellem den store geniale Videnskabsmand, og den unge, ret ensidig begavede, selvlærte Seminarist. Den dybe Lighed træder i mine Øjne stærkere frem. Det varme, dybt forstaaende, ganske uselviske Dansksind ener de tilsyneladende saa vidt forskellige Forskere; ham fra de højeste Samfundsklasser og ham fra Folkets dybe Lag. Bæge har de i deres Forskeraand den samme Forening af varmhjertet Nøgternhed og Ærlighed med stærk personlig Grebethed, som er dansk Videnskabeligheds Særmerke.

Ja, for Videnskabsmand det var P. K. Madssen, endda han ikke kom højere paa Straa end til at være Friskolelærer og Hjælpedegn. Han var Videnskabsmand, ikke ved Hjælp af nogen storslaaet Fantasi og Kombinationsævine, men takket være den usvigelige Ærlighed, „ikke at ville komme forveð sig selv“ (se Ad. U 2), der er næsten det mest betagende ved ham. „Min „formodning“ af orðets slægtskab með andre landsmål, vil jeg veðføje, så godt jeg veð, det er en fornøjelse jeg ikke kan nægte mig selv; jeg må vel også tro, at det imellem stunder kan være et fingerpeg for andre granskere. Men det lover jeg, at denne „formodning“ ingen indflydelse skal få, hverken på den nøjagtige beskrivelse af lyd eller brug“. Ingen vil nægte, at den 23aarige, i mange Maader ufærdige, Lærer her ud af sit eget grundærlige Sind har formaaet at ramme et af Videnskabens Hovedprincipper, det skarpe Skel mellem Hypotese og Kendsgerning, udtalt med den fødte Videnskabsmands Myndighed. Og at det ikke var blot Mundsvejr fra hans Side, vil den kyndige Læser se af mangfoldige Smaatræk i Brevene til Svend Grundtvig; jeg skal kun anføre et Par enkelte. Han vil (se Brev R) meget gerne sætte det fynske Ord „On“ i Forbindelse med Odin (paa lignende Maade som vi har Odins Navn i Onsdag o. s. v.), men han lader villig sin kære Hypotese falde for Kendsgerningen „Awn“ i de sydøstjyske Dialekter. Hans videnskabelige Nøjagtighedstrang driver han endog til det, der for hans „mindetro“ Naturel næsten maatte staa som Helligbrøde, Kritik af sin Herre og Mester Svend Grundtvig, dels ved at rette paa hans mangelfulde Lydskrift i „Kræn o æ Rees, dels ved i Spørgsmaalet Svinetørv-Svinefykning (Brev M),

trods Grundtvigs Afvisning, at fastholde sin egen Mening om den paa Forhaand lidet sandsynlige Sammenhæng. Derfor kan han med den ægte Videnskabsmands Overlegenhed gennemkritisere Gaardejer N. Pedersens brave, velmenende Dilettantisme (Brevene N, Ad. N); man mindes næsten en anden Vestjyde, vor gamle Runeforsker Ludvig Wimmer, i den Skarphed og Klarhed, hvormed han fælder sin Dom. Men han er ikke bare Videnskabsmand, med den Goldhed og Selvgodhed, der undertiden kan præge de Forskere, der med størst Grundighed og Iver forfølger Sandheden, Sandheden i upersonlig Forstand; han var tillige „Landsmand“, og det viser han paa den smukkeste Maade overfor den af ham saa skarpt kritiserede N. Pedersen. „Jeg føler, jo mere jeg sysler med disse Ting, hvilken Sagkyndighed der gjøres fornøden, naar en ordenlig Ordbog over det danske Folkesprog skal komme istand, men jeg indseer ogsaa, at N. Pedersens Forsøg er et Skridt derhen imod, og at det er et glædeligt Tidens Tegn, at Danmarks Gaardejere tage Haand i Hanke med ved det store Arbejde, der er Arbejde paa et aandeligt Dannevirke“. Trods N. Pedersens ringere Begavelse og daarligere Oplært-hed, — han har ikke staaet i Brevveksling med Svend Grundtvig —, vrager P. K. Madssen ikke i hovmodig Overlegenhed hans mindre Sten til det, som han saa uendelig træffende og rigtigt kalder „Arbejde paa et aandeligt Dannevirke“, nemlig Indsamlingen af vor Folkedigtning og de nedarvede Folkeord; han føler en lignende Kærlighed til Danmarks Sag gløde i den jævne Gaardejers Sjæl, som den der brænder stærkt og varmt i hans egen, og det er for ham uendelig langt vigtigere, end større eller mindre videnskabelige Kvalifikationer.

Denne Arbejden paa et aandeligt Dannevirke har for ingen anden af Svend Grundtvigs Indsamlere, Evald Tang Kristensen ene undtaget, været hans Sjæls dybeste Hu, det afgørende Livsindhold. Vi forstaar derfor, at det, som Peder Lykke skriver, var med Vemod, at han paa sit Dødsleje maatte lægge sit ufuldendte Arbejde som Folkemindesamler til Side for at prøve at gøre sig færdig til den sidste store Rejse.

Men Døden er ikke det sidste Ord, en Mands Livsarbejde er ikke endt med hans Bortgang, stærkere end Døden er Livet, der forunder Mennesket at leve og virke efter sin Død, som om han endnu besad Livets Styrke og Kraft, hvis han selv i levende Live af Sjælens dybeste Hu har villet det. Det er jo det, der er

Meningen af vore Oldfrænders Visdomsord i hans kære Eddadigt „Hávamál“ (Vers 76), sml. Side 77:

Fæ dør,
Frænder dør,
Ogsaa du selv skal dø;
Men Eftermælet
Dør aldrig
For den, der vandt sig et godt.

Og dette Eftermæle, som den unge Folkemindesamler i sit korte Liv fik Lykke til at vinde sig, er i faa Ord dette, som jeg tror de fleste Læsere, der for Alvor har fordybet sig i hans Breve og levet med i hans Udvikling, fra han som 19aarig i sit første frimodige Brev giver sig i sin Herres Tjeneste, til han i sit sidste „sygelige“ Brev, taalmodig og i Tillid til Gud, bøjer sit Hoved for Døden, vil give mig Ret i: kun faa er hans Lige i Dankhed, kun faa har haft et saa uselvsk og inderligt Dansksind. Og derfor har jeg udgivet hans Breve her i „Danmarks Folkeminder“, for at hans Personlighed i denne lille Historie fra det daglige Liv kan virke med forbilledlig Kraft paa hans Landsmænd, det synes jeg, kan godt tiltrænges i denne onde Tid. Men dernæst har jeg udgivet hans Breve, for at han, over 40 Aar efter sin Død, kan tage Haand i Hanke med i det Arbejde, der i levende Live var ham det kæreste og livsnødvendigste: „Arbejde paa et aandeligt Dannevirke“, ved gennem sit Eksempels Magt at vinde nye Medarbejdere i Indsamlingen af Folkets ældgamle Ord og dets nedarvede Minder, Arvesølvet i Folkets Liv, og faa sine nye Venner ligesom de gamle til at forstaa, hvilken Livsværdi Indsamlingen af Folkets gamle Minder kan være for et Menneske, hvilken inderlig personlig Dannelsesværdi det gemmer i sig at opleve sit Folks Hu og dybeste Tanker, først og sidst, hvilken Danskheds Værdi dette Arbejde har. Og det er mit inderlige Haab med min Udgivelse af disse Breve og med min Samlen af hans Venners Eftermæle, at det virkelig skal lykkes ham for Alvor at vinde sine nye Venner for dette langt fra færdige Dannevirkearbejde, saa at der kommer nyt Liv i Folkemindeindsamlingen, saa at han muligvis efter sin Død skulde faa ævnet det, der ikke blev ham forundt i levende Live paa Grund af sin altfor tidlige Død, at gøre Folkemindesagen ikke blot som nu til en Faa-mandssag, men til det, den burde være, en Folkesag.